

УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ.

УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

Розвідки і матеріали. Книга перша.

ПАВЛО ХРИСТЮК.

ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ

до

історії української революції.

1917—1920 pp.

Том I.

1921.

Друкарня: J. N. Verma, Wien, IX., Canisiusgasse 8—10.

Книга ся виходить за підмогою Комітету Злучених Товариств Помочи Україні в Ньюарк (Сполуч. Держави), котрому Український Соціолого-гічний Інститут висловлює отсім свою ширу подяку

У. С. І.

Автор застерігає собі всі права.

Переднє слово.

Ми є свідками, як поневолені народи майже всього світу напружають нині свої зусилля, щоб скинути з себе ганебне і тяжке ярмо національного гніту.

Поруч з цими зусиллями йде у всесвітньому масштабі боротьба працюючих, визискуваних класів проти сучасного капіталістично-буржуазного суспільно-економичного устрою за нове соціалістичне суспільство.

Та і друга боротьба — за національне і соціально-економичне визволення працюючих мас — являється в суті річи одною і тією ж справою, справою повного розкріпощення працюючої людини.

Однаке, в дійсній, фактичній боротьбі ці два моменти не завше зливаються в одному синтезі. Працюючі верстви поневолених націй — власне провідні політичні партії їх — часом виявляють шкодливий для інтернаціональної солідарності працюючих національний максімалізм; з другого боку, працюючі еліси пануючих націй недооцінюють важливі національного моменту, ігнорують визвольні змагання робітників та селян поневоленої нації, виявляють національну нетерпимість, шовіністичні та централістично-державницькі нахили. В результаті, ми часто маємо замісць синтеза — росщеплення цих двох моментів, яке веде до даремної витрати робітничо-селанських сил у взаємній боротьбі.

Українська революція, з цієї точки погляду, дає багатий, кривавий матеріал. Національно - політичний і соціально - економичний момент силися в ній не в могутній синтез, а в трагічний клубок, правдиве розвязання якого ще й досі не наступило.

Вивчення української революції, усвідомлення досвіду її має через де першорядне значіння для працюючих класів не тільки України, але й інших країв і народів — так пануючих, як і поневолених, і в першу чергу для революційного пролетаріату Росії. Жертви, понесені

працючими верствами України і Росії у взаємній боротьбі, повинні бути пересторогою не тільки для них, але й для робітників та селян всього світу.

Між тим, література про українську революцію дуже бідна, її майже немає. Це останнє і послужило мотивом для укладення цих „заміток та матеріалів“ і подання їх до друку в світ.

Камянець—Віденськ, 1919.—1920. р.

Автор.

Сим випуском Український Соціольогічний Інститут розночинає серію матеріалів до історії української революції. Вони публікуватимуться з коштів, переданих на сю ціль Інститутови „Комітетом Незалежної України“ при ліквідації його. Кошти ці були зібрані Комітетом серед української еміграції Америки, за посередництвом тамошніх організацій і редакцій, і їм завдячуємо можливість видання цих матеріалів, які — сподіваємося — причинятися до вияснення сеї важної епохи в історії українського громадянства.

У. С. І.

Частина I.

Національно-культурницький період революції.

Розділ I.

Початок революції.

I. Росія й Україна перед революцією. Стан, в якому перебувала Росія і, як складова тоді її частина, Україна напередодні революції, уявляє з себе сумний і жахливий малюнок наслідків війни і панування над десятками і, навіть, сотнями міліонів працюючих невеликої горстки буржуазії (поміщиків, промисловців, фінансістів) та витвореної нею бюрократії.

Встрявиши в світову війну, мріючи про нові простори для свого панування, російська буржуазія швидко допровадила Росію до повної економічної руїни. Вже після двох років війни царська Росія збанкротувала. Головніші галузі народного господарства були підривані. Здобич камяного вугілля, так важного для всієї промисловості, піду пала; залізничний транспорт розхитався; фабрики з початку зменшили свою продукцію, а згодом і зовсім стали, або були переведені на вироблення військового знаряддя. Площа засіву поля значно зменшилась. Почалась продовольча кріза, недоідання робітничих мас, а потім справжнє голодування.

Направити господарства буржуазія була не в силі. Почалось велике бідування не тільки серед робітників, але й серед селянства та інших бідніших верств людності. А поруч розвивалась печувана спекуляція в самих ріжних формах. Капіталісти наживали все нові і нові міліони на воєнних поставках.

Видно було, що царська Росія йде до своєї поразки на фронті і загибелі. Бездарний цар Микола II, оточений ріжними „чудотворцями“, ворожитами та злодіями, подібними до сібірського „мужика“ Распутіна, допомагав цій руїні.

Ліберальна торговельно-промислова і фінансова буржуазія, схаменувшись, почала була разом з дрібнобуржуазною служилою інтелігенцією, що у великому числі засіла в органах самоврядування — земствах і містах, в органах постачання армії, в так званих військо-промислових комітетах і в організаціях Червоного Хреста, вживати

заходів до того, щоб запобігти назріваючому розгромові Росії: вона взяла до своїх рук справу постачання армії й опікування раненими. Цим вдалось одягти крізь на рік, але усунута її вона була не всілі. Безглазда політика царського бюрократичного уряду усоваувала всяку можливість для цих кол „рятувати“ державу. Врешті дійшло навіть до конфліктів між правителством і ліберальною буржуазією. Правителство оружною силою розігнало в кінці 1916. року з'їзд представників провінціальних організацій союзів міст і земств та воєнно-промислових комітетів, що зібрається в Москві, тих самих організацій, які в патріотичній гарячці з ніг падали, та все намагались урятувати фронт. Якогось розумного плану чи системи в управлінні годі було питати. Кабінети мінялись за кабінетами, міністри за міністрами. Так, за час війни було в Росії призначено й усунено по-над тридцять міністрів, які все заявляли про свою готовність довести війну з Німцями до „побідного кінця“ і в той самий час своєю бездарнією політикою руйнували в корілі всякі можливості дальншого провадження тієї самої війни, одніхаючи від себе і вбиваючи всякі прояви громадської самодіяльності, справленої на підтримку фронту.

Ця бездарність, марнотратство, розпутство та арадництво правлячих кругів Росії, що скучились коло підгнившого трону імператора Миколи II, настроїли проти останніх не тільки хрібто-буржуазні верстви російського громадянства, але, навіть, і велику торговельно-промислову буржуазію, а також розумніших з недобитків дворянсько-поміщицької бюрократії. Один з ватажків ліберальної російської буржуазії (член Державної Думи кадет Мілюков) в свій час заявив, що „історія не знала другого правителства на стільки безглазого, бевчестного, полохливого і непостійного, як дореволюційне російське правителство“. Про невдоволення в правителства робітничих та селянських мас, а також сирої салдатської маси, що накладала своїм життям на полях боїв, що гнила в сиріх окопах, не бачучи а ні цілі, а ні кінця жорстокій війні, — говорiti не доводиться. В містах зголоднілі робітники почали виоражати демонстрації. В армії ширилось дезертирство, а яким командування не в силі було боротись навіть масовими розстрілами. Невдоволення і гнів ширився по всіх несходимих просторах великої імперії. На дні сусільного життя починало клекотіти. То в Москві, то в Одесі, то в Петрограді, то в Нижньому Новгороді виникали заворушення, які доводилося задавлювати озброєною силою.

А заспілений і бездарний царат немов павмисне погіршував і до того скрутнє становище країни і в цершу чергу своюю безоглядною війною з громадянством, пресою, земствами, городами, воєнно-промисловими комітетами, знищивши всяку волю зібрать і друку. Навіть проти буржуазної Державної Думи — цього напівпарламента — царське правителство повело заваятий похід, наміряючись розігнати її за її спроби врятувати буржуазну Росію від розгрому шляхом внесення відповідних поправок в систему управління державою і ведення війни (головним чином встановленням відповідальності кабінету міністрів перед Д. Думою). Останній царський міністр вну-

трішніх справ Протопопов, у відповідь на загальне недоволення, пемилесердно задушив пресу і сперся в своїй діяльності виключно на жандармерію та поліцію, озбройши останню, як то кажуть, до зубів. Кулеметами забірався він загасити народне недоволення, не розуміючи того, що зубожіння робітництва, селянства і дрібної міської буржуазії та міщенства дійшло вже тієї межі, коли навіть страх смерті не може спинити їх від гнівних протестів.

Тягар цього самодержавно-распутінського режиму давав відчувати себе на Україні ще більш болюче, ніж в якісь іншій частині бувшої Росії. Тут до загального гніту долучався ще й гніт національний. Задавшись ціллю здобути в війні остатій клаптик „русскої землі“ — Галичину, царське правительство заздалегідь смакувало те задоволення, яке мало йому дати майбутнє знищення всяких проявів українського національного життя на всій щідбитій під Московщину території України. Примушено революцією 1905-1906. років шіти на леякі устуки Українцям (дозволити українську пресу, „Просвіти“, клюби, то-що) російське правительство весь час після того виправляло свої „помилки“, чинючи всякі утиски українському національно-культурному рухові: закриваючи „Просвіти“, викидаючи українські книжки з школих і громадських бібліотек, беручи під особливий цензурний догляд недобиту українську пресу. Однаке до самої війни не вдалося йому цілком „віправити“ своїх помилок. Український національно-культурний рух не припинявся. Війна цілком розвязувала правительству руки в боротьбі з українським національним рухом. Користуючись обставинами війни, правительство взялося до ціничного знищення всяких проявів українського „сепаратизму“, розуміючи під останнім всю українську культуру, в тому числі і мову. Закривались останні „Просвіти“, нищилася преса, робилось те, що нагадувало сумної пам'яті семидесяті роки дев'ятнадцятого століття, коли навіть писня українська була заборонена творцями „єдиної неділімої Росії“.

Як далеко йшли репресії проти українського національного руху, видно з факту знищенні всієї української преси (навіть не політичної, а хліборобських та кооперативних часописів) за одно тільки вживання української мови або вживання українського фонетичного правопису, який ріжниться від великоруського. В окремому правописі добачав уряд небезпеку для одної певноділької Росії, страшний „український сепаратизм“. Не було помилувано навіть і тій преси (як от щоденна газета „Рада“), яка при самім оповіщенні війни поспішила заманіфестувати свій патріотизм, прилучившись до голосу московської буржуазної преси, яка закликала все громадянство до оборони „милої та дорогої“ батьківщини. Поруч з знищеннем української культури на Україні повело ту саму роботу російське правительство і в Галичині, в цьому ненавистному для цього Пемонті українського руху, під час окупації Галичини. Ті вечувані брутально жорстокі утиски, які чинили агенти правительства — відомі лицарі чорної реакційної сотні Ґраф Бобринський та список Евлогій — над українською культурою в Галичині, в свій час непременно вразили

навіть буржуазні уряди союзних Росії Антантических держав. Вони викликали відомий публичний гострий виступ єпископа Никона (Великороса з роду) з осудженням всієї русофіаторської політики російського правительства відносно Українського Народу. Вони викликали також в Державній Думі кілька протестів (виступи с.-д. Чхеїда, труд. Даюбінського, кадета Мілюкова) проти безглуздої політики царського уряду в українській справі. Правда, ці виступи не дали реальних наслідків, але вони свідчать про факт тих утисків, як і про те, що навіть найлютіші скорпіони не могли задушити проявів українського життя.

А що такі прояви були, свідчать численні спроби українського громадянства відновити свою пресу в тій чи іншій формі. Один за одним народжувались (і, звичайно, на першому ж або на другому числі припинялись властями) українські часописи на Україні, а потім (а методою самоохорони) і на Московщині (в Москві). Тижневики і місячники — „Згода“, „Тепла Роса“, „Гасло“, „Основа“, „Стег“ і „Промінь“ — свідки і жертви тих спроб. Досить широко розвинувся, як раз в часі репресій, також і рух за українською школою. Земства Полтавщини і Чернігівщини, а також кооператори (на чолі з київським краєвим союзом кредитовим) домагались заведення українських шкіл. Цей рух знайшов відгук навіть у великоруській буржуазній пресі.*)

Звичайно, на распутніцький уряд це все не спроявляло жодного враження, хіба не гативне. Бачучи, що „сепаратизм“ ще діє, правительство подвоювало свої репресії. На передодні революції як раз відбувався голосний судовий процес проти шістьох катеринославських селян, організаторів і головних діячів катеринославської української „Просвіти“, одної в останніх, що ще в той час животіла. Проф. Грушевський був все ще на засланні під дуже суворим доглядом, інші українські політичні і культурні діячі примушенні були сидіти на Україні мовчки, поабавлеші всякої можливості працювати на українськім полі.

Таке становище було на передодні революції на Україні. Що правда, революційного значення українського руху в цю пору перевільшувати не доводиться, але все ж не можна відкидати того, що таке значення він мав. Безглузді репресії викликали незадоволення проти уряду навіть в напів-свідомих українських масах, не кажучи вже про національно свідоме робітництво та інтелігенцію.

2. Повалення царського ладу. Прояви гніву зубожілого, облеретого і голодного працюючого люду давали знати за себе все частіше. Зимові холоди 1916.—1917. року і голодування погнали робітників на вулицю. Після заарештування робітничої групи петербурзького воєнно-

*) Так газета „Річ“ (орган кадетів) вмістила в кінці 1916. року статтю під заголовком „Земства за українську мову та школу“, в якій, між іншим, писала, що „свідомість невідкличної державної потреби культурного піднесення народніх мас в місцевостях з українським населенням знову висунула на дений порядок питання про допущення української мови при науці в початкових народніх школах“. Справа української школи прихильно дебатувалась на московському учительському з'їзді в січні місяці 1916. р. До міністра освіти подавалися українськими громадськими організаціямі петиції та посылалися делегації в цій справі, хоч і безуспішно.

промислового комітету, що сталося приблизно за місяць до початку революції, розрухи в містах — Петрограді, Москві, Одесі й інших — стали частішими. Д. Дума почала одверто домагатися встановлення парламентарного ладу, виставивши гасло: „або Дума, або кабінет Голіцина-Протопопова“. Промови соціалістів і трудовиків показували вже яскраво, як глибоко захопили народні верстви революційні настрої. У відповідь на опозиційні настрої Думи Правительство павіть на початку революції намагалось ще припинити її роботу, добившись від царя Миколи II указу про роспуск Думи, якого, до речі, Д. Дума вже не послухалась.

В кінці місяця лютого ст. ст. 1917, року (8. березня по нов. ст.) в столиці російській Петрограді почалися справжні революційні повстання. На вулицях почалися спочатку демонстрації з домаганням „хліба й мира“, а за ними пішли бійки між робітництвом та революційними військовими частинами *) і урядовими військами та поліцією і жандармерією. Вперті і кріаві бої тяглися підряд п'ять днів і закінчились, нарешті, 12. березня перемогою революційних військ і народу. Революційним народом було захоплено будинок Держ. Думи, залізничні двірці, ненавистну для народу вязницю „Крести“ й інші уставові і, нарешті, коли до революції приєдналось все військо Петрограда, Еропії, і околиць, над вечір 12. березня столиця цілком була в руках революційного народу. Членів Царського Правительства було заарештовано, жандармів і поліції розігнано, а часом пошиговано на кавалки, „охранки“ розтрощено і підпалено.

В цей час, коли йшли вперті бої на вулицях, буржуазна Держ. Дума, не послухавшись парського указу про відстрочку її засідань, бессило вишукувала способів порятунку з скрутного становища. Родзянко (голова Думи) все ще телеграфував цареві, аби той погодився на утворення нового правительства, яке користувалось би „довірям країни“. Та події вже пішли по-за Думою, і це побачила й сама буржуазна Дума, коли революційні війська захопили будинок Думи і запитали, що Дума думає робити. Думі нічого не залишалося робити, як заявитись по боці революційного народу. 12. ж березня Дума вирішила передняти на себе верховну владу в краю і сформувати новий уряд. На засіданні думи було обрано спочатку Виконавчий Комітет Думи в складі 12 осіб, (1) **) який вже призначив нове правительство, на чолі з князем Львовим (2).

Царя, який, довідавшись про події в Петрограді, хотів втікати до головної воєнної кватирі, задержано було у Пскові, і тут нове правительство заждало від нього, щоб він зрікся престолу за себе й за сина на користь свого брата Михайла. ***) Після цього, під натиском революційних елементів, примушений був зрістись престола на користь Уста-

*) Першими виступили збройно проти царя гвардійські полки, укощиковани з Українців. Вони були підготовлені до цього виступу петроградськими українськими організаціями.

**) Цифри в скобках (1), (2)... означають відповідні „додатки“ в кінці цієї книги.

***) Маніфест від 16. марта, Псков.

новчих Зборів своїм першим і посліднім маніфестом також і новий царь Михайло. *) В своєму маніфесті царь Михайло „просив всіх російських горожан підпорядкуватися правителству, утвореному в ініціативи Думи“. доки, жовляв, Установчі Збори „не висловлють волі народу про форму правління“. Звичайно, всі ці маніфести і комедія з задержанням форм пресистваєнності так званої законної влади робилися *post factum*, більше для людського ока, і ніякого зв'язку з революційними масами, що збройною рукою валили старий лад, чи безладдя, не мали.

До повалення царських самодержавно-распуштінських порядків взялися не тільки робітники та військо, але й буржуазія. Відомі монархисти, як от В. Шульгин (член Викон. Комітету Держ. Думи), можна сказати, власними руками стягали з голови посліднього „самодержця“ корону. В утвореному Державною Думою Викон. Комітеті і новім правительству більшість належала як раз представникам великої буржуазії; соціалістично-демократичні елементи були в них тільки невеличкою домішкою (с.-д. Чхеїдзе і с.-р. Керенський). Зогнівши царський трон впав і розсипався, як та порохня, не зробивши, жзвіть, політичного зусилля врятуватись. Після того, як Петроград і Москва опинилися в руках повставшого війська і робітництва, руйнація старого режиму по інших великих містах і просторах бувшої Росії відбулась швидко і майже без пролиття крові.

Могутнє народне піднесення, нов та велика весняна новінь, без великого труду знесла і залила ознаки старого ладу. А існити старої влади або поспішно відходили собі в бік, або, що траплялося частіше, прилучались до тої новіни, маніфестуючи свою прихильність до нового ладу. Робітничі, військові і дрібнобуржуазні міські маси, а трохи згодом і селянство, після першої звістки з Петрограду про переворот, впоряжали грандіозні (особливо у великих містах) маніфестації з червоними пропорами і тим наочно віданачали кінець старого ладу і стверджували початок нового. Безкровно впав царський лад і на Україні. В Харкові, Одесі, Київі швидко були організовані громадські комітети, які виразно стали в оборону нового ладу, взявши, так би сказати, провід в цій весняній повіді. Безкровний характер перших днів революції викликав особливе піднесення в широких народних масах і немов би загальну закоханість в весну революції. Були фантасти, що сподівались, що революція так і переможе одною величчю свого ентузіазму і духа, без пролиття крові. Однаке дальший розвиток революції ці фантастичні сподіванки розбив без жалю. Російська і українська революція, що почалась трохи пізніше, явилися може одними з самих крівавих, яких зінав досі світ. „Безкровність“ же перших днів мала свої певні підстави, і то не тільки психольоїчні. Моперше пояснюється вона самим характером і суттю політично-соціального процесу, що відбувався в той час, а подруге — надзвичайно величчя значінням політично-державних центрів-столиць в сучасних державах, захоплення яких революційними масами раптом параліжує діяльність органів старої влади на всій периферії.

*) Маніфест від 17. марта, Петроград.

3. Коротка спілка. По зруйнуванню царського трону на кон політично-державного життя одночасно виступили дві ріжвородні соціальні сили: торговельно-промислова та почасти аграрна ліберальна буржуазія і працюючі верстви — робітництво та селянство, переважно в солдатських шинелях. Спілка цих двох сил, як і треба було сподіватись, тяглась не довго. Другого таки дня революції стало ясно, що, крім повалення спільногоР ворога — самодержавно - распутінського режиму, працюючий люд і буржуазія спільних завдань не мають. Робітництво та селянство, розгромивши старі поліцейські околодки, знищивши „охранки“, розігнавши стражників, хотіло не тільки нових вивісок на старих державно-громадських установах, але й нового змісту в тих установах, нового змісту в нових формах влади і ще більше — хотіло нових не тільки політичних, але й соціально-економичних основ співжиття. Торговельно ж промислова і ліберальна частина земельної буржуазії, ставши по перевороті фактично до влади, хотіла під новітніми формами так званого „парламентарно-демократичного“ ладу заховати стару соціально-економічну суть буржуазної держави: необмежене накування капіталу пад працею. Ці ріжкі вимоги, з якими підходили до революції працюючі маси і буржуазія, виявилися яскраво в тодішній пресі. Робітнича преса зараз же підняла питання про „ноглиблення“ революції, а буржуазія намагалася довести, що повалення царського режиму зроблено вже все діло: „розчищено ґрунт для праці живим творчим силам країни“ (розумій — торговельно-промисловій буржуазії): отже, на думку буржуазії, треба було просто ставати „до роботи“, відклавши розвязання питань про соціально-економічні реформи до більш „случиного часу“ — закінчення війни та скликання Установчих Зборів. В реальному життю швидко прийшло до непорозумінь та сутічок. Першим пробним камінем революційності обох сил явилося питання війни. Буржуазія і не думала про негайне припинення війни; навпаки, вона захотіла і саму революцію використати в цілях більш інтенсивного дальнього провадження імперіалістичної війни, мріючи ще більш палко, ніж при самодержавному режимі, про прилучення Галичини, завоювання Дарданелів і інші смачні для неї ріchi. Зовсім іншого, звичайно, хотіли ті, що головами своїми накладали в жорстоких боях за ті палкі мрії буржуазії. Вище агадувано вже про відношення буржуазії до проведення соціально-економічних реформ. Але і в менш важливих для неї питаннях, як от в питанні про форму нового устрою держави (конституційно-монархичну чи республіканську), буржуазія не спішилась з „лівими проектами“, недвозначно даючи знати, що вона вважає більш доцільною формою конституційну монархію.

Отже не дивно, що другого ж дня революції вже намітилась і почалася в дійсності боротьба між недавніми спільниками — буржуазією і працюючими масами, спочатку в маловиразних, замаскованих і більш-менш лагідних, „революційно-літературних“ формах, коли можна так висловитись, а пізніше — в формах надзвичайно жорстоких і кривавих. Почалася ця боротьба одночасно в уряді (правда, в дуже замаскованій, компромісової формі) — між соціалістичною його частиною і буржуазною, — і, більш виразно та активно, в рядах робіт-

ничих та салдатських депутатів. Відповідно до цілей, які поставили собі в революції названі дві сили, з самого початку революції пам'ятаєсь і дві різні форми революційної організації громадських сил. Робітники, солдати і бідніше селянство охоче прийняло так звану радянську форму організації, відому в Росії ще з часів першої російської революції 1905-1906. років, широко і енергійно пропаговану соціал-демократами большевиками.

Буржуазія ж і так звана „демократія“ вжila іншої форми для організації революційного суспільства, а саме — форми „комітетів обеднаних громадських організацій“, побудованих на міжкласовому принципі. Пізніше місце їх заступили органи місцевого самоврядування (міські думи і земства), обрані на підставі пятичленної виборчої формули.

Конфлікт між двома силами — буржуазією і працюючими масами — почався одночасно на всіх просторах бувшої імперії, але цішов не всюди однаковим темпом і в однакових формах, ускладнюючись місцевими умовами як соціально-економичного, так і національно-політичного характеру. Під впливом цих умов інакше розвинувся війна Україні, ніж на Московщині.

4. З тюрми народів на волю. Поваливши царський самодержавний режим, всі так звані недержавні народи бувшої російської Імперії викинули гасло перебудови Росії на федералістичних основах, маючи ціллю в цей спосіб знищити в новій Росії всякі сліди національної неволі і перетворити спільну батьківщину в спілку повноважних, рівних один одному в політично-державному значенню народів. Грузини, Татари, Білоруси, Фінляндці, Латиші, Естонці й інші народи хотіли бачити в революції не тільки зміну реакційно-самодержавної форми на республікансько-демократичну, а ще й цілковите усунення з нової практики державного управління Росією старої залишеної московської централістичної системи, що була побудована не тільки на національному гніті, а також і на економічному визискові центром недержавних народів. Так дивилося на революцію і українське революційне суспільство. Про старе „верховенство“ так званого „руського“, тобто московського народу, в якій би формі те верховенство не виявлялось, недержавні народи, після довгих віків національного гніту і впізиску, не хотіли й слухати. Вирвавшись з тюрми народів, як влучно було проявлено бувшу Росію, на волю, поневолені народи з надзвичайним зв'язяттям взялися до закріплення своїх національних здобутків. піднесли гасла національно-політичних революцій.

На жаль, це жагуче поривання віками гноблених народів до повної національної волі явилося нерозумілим для широких верств московського народу і його провідників, вихованих в дусі московського великородзинного централізму або — рівновартного йому — московського „соціалістичного інтернаціоналізму“.

Московська демократія поставила перед цим погано і вороже. Соціалістичні революційні кола її кваліфікували національні рухи, як буржуазні і контр-революційні.

Замість того, щоб визнати, що в національних революціях були заінтересовані (особливо в перших їх стадіях) майже в однаковій мірі не тільки буржуазні і дрібно-буржуазні, але й пролетарсько-селянські верстви поневолених націй, подібно до того, як в поваленні царського ладу були заінтересовані одночасно також соціально-ворожі одна одній кляси, — а визнавши це, підцерти національні домагання пролетарсько-селянських національних мас і тим самим згладити гостроту національної боротьби і одірвати ці маси від їх тимчасових буржуазних спільників в цій боротьбі, — замісць цього всього, руська революційна демократія змішала все до купи і захотіла просто одмахнутись від національної проблеми, поєлікуючись, для заспокоення власної совісти, на контреволюційність національних революцій.

З цього не вийшло нічого доброго для революції.

Хибним розумінням і відношенням до національних революцій з боку московської революційної демократії, яка по праву могла претендувати на революційний провід у всеросійському масштабі, було нанесено велику шкоду справі революції: загально-російський революційний фронт одразу ж було розбито по лінії міжнаціональної боротьби, в результаті чого на великих просторах бувшої Росії революційна боротьба пішла одночасно в двох напрямках: в напрямку соціально-економичної боротьби працюючих проти визискувачів і в напрямку національно-політичної боротьби нації з нацією, робітництва та селянства з таким самим робітництвом та селянством.

Розділ II.

Національно-культурницький період української революції.

5. Загальний характер перших днів революції на Україні. Як і треба було сподіватись, першою стала до провідної роботи на Україні при нових обставинах більш організована частина українського суспільства — дрібва, демократично настроєна буржуазія; здекласована, з народницькими симпатіями інтелігенція і, нарешті, середнє і заможніше, також демократично-настроєне, селянство, обєднане в коопераційні товариства та союзи. Необєднане робітництво українське, неорганізоване більшіше селянство мусіли наперед розглянутись в обставинах і організуватись. Так само соціалістичні українські партії, попереду інші взяти провід над селянством і робітництвом в свої руки, мусіли пройти спочатку, хоч і короткий, період організаційної роботи. Отже не дивно, що в цей період революції перед довели дрібно-буржуазні та інтелігентські кола і що самий рух в масі набрав національно-культурницького характеру, з маловиразною автономістично-політичною закраскою.

Характерною для того часу являється київська відозва старої політичної української організації, що існувала до революції по-такему — „Товариства Українських Поступовців“ — (від 9. березня ст. ст. 1917 р.), в якій українська дрібнобуржуазна інтелігенція виложила ті свої ідеали, до здійснення яких хотіла направити всі революційні сили на Україні.*) В цій відозві знаходимо заклик до українського громадянства стати до роботи на культурно-національному ґрунті — до закладання українських шкіл, культурно-просвітніх товариств, до ширення української преси та книжок. Ця культурно-просвітня робота мала, на думку поступовців, довести Україну до здійснення давніх домагань „українського громадянства“ — широкій автономії для України в федеративній російській республіці (4). Ніякого натяку на необхідність переведення в інтересах селянства та робітництва тих чи інших соціально-економічних реформ в закликів поступовців не знаходимо. Визначивши в такій формі свою національно-культурницьку „революційну“ платформу, поступовці закликали все українське громадянство спільно стати до здійснення її, застерігаючи, що „не час тепер на змагання, суперечки“. Характерно, що поступовці в своїх національно-культурних домаганнях не заходили так далеко, щоб вимагати від російського правительства з державної скарбниці коштів на задоволення культурно-просвітніх потреб українського народу, і натомість закликали громадянство власними жертвами утворити потрібний національний фонд.

Будучи обективним, треба сказати, що цей заклик поступовців і вся їхня робота в цій напрямі в той час цілком відповідали моментові: українське суспільство — демократичне, звичайно, дійсно широко впалося на початку революції до національно-культурницької праці, висовуючи своїм національно-політичним ідеалом „широку автономію“ для України. На цій культурницькій платформі (про це докладніше буде говоритись нижче) обеднались в перших діях революції не тільки ріжкі верстви свідомого національно українського суспільства, але ще й певна частина зросійщених і цілком московських демократичних і буржуазно-ліберальних кол на Україні. В такому обєднанні, поскільки воно ставило виключно національно-культурницькі пілі, не було нічого а ні ненормального, а ні тим паче контрреволюційного. Навпаки, воно було цілком патуральним, зрозумілим і революційним, поскільки було спрвлене на розбиття кайданів тяжкої національної неволі, що тримала довгі часи українські селянські та робітничі маси в духовий, а разом з цим і класовий сліпоті, — поскільки допомагало українському працюючому людові скинути з своїх очей подуду національного гніту і зрячими очима глянути павкруги. А що ця робота дійсно закладала, хоч і поволі та обережненько (щоб не розгнівати правительства), ґрунт для культурного відродження українського народу, сумніву ні в кого не могло і не може бути. Це розуміли і українські соціалістичні партії — соціал-демократична та соц.-революційна — і охоче підперли в свій час цей національно-культурницький рух, хоч і йшов

*.) Вміщена в „Кіев. Мисли“ N. 68, з 22. (9) марта 1917. р.

він під проводом несоціалістичних партій і не торкався питань соціально-економічних.

Почуття національної волі, інстинктивна свідомість великих, захованіх в потенції революційно-творчих сил українського народу, викликали надзвичайний ентузіазм в самих широких колах українського суспільства. Без дрібних розрахунків, ін'яоруючи цілком особисті інтереси й амбіції, з якими просто святим захватом взялись тисячі свідомих, працьовитих рук до національно-культурницької роботи. Всюди, де були українські сили, почалось закладання культурно-просвітніх товариств, громад, бібліотек-читальнень, національних комітетів та рад: почалось видавання українських книжок, листівок, газет; почалось збирання грошей на національний фонд; почалася робота біля закладання українських шкіл. Культурне життя на Україні, особливо серед селянських і робітничих мас, почало набірати швидким темпом національних форм. В Київі зразу ж перейшов на українську мову кооперативний тижневик „Комашиня“, що під час війни приневолений був виходити російською мовою, через короткий час після повалення старого режиму почала виходити демократична газета „Нова Рада“, трохи пізніше „Робітнича Газета“, а за нею „Народня Воля“ (соціалістична селянська газета) і тижневик партії соц.-рев. „Боротьба“.

Нижче ми докладніше спираємося на характеристиці активних суспільних сил того часу і їхній роботі, аби правдиво освітлити генезу української революції.

6. Утворення українського національного центру — Української Центральної Ради. Загально-„руські“ революційні громадські організації, що утворились в перші дні революції на Україні — комітети обеднаних громадських організацій та ради робітничих і солдатських депутатів — пібрали зразу ж виразно „загально-руського“, тобто московського характеру і через це революційних потреб українського суспільства задоволити не могли. Справа українського відродження для них була чужа, неінтересна і другорядна. Заяочи все це, знаючи, що всю боротьбу за національне визволення українського народу доведеться українському суспільству винести виключно на власних плечах, без допомоги з чийого б то пе було боку, активні сили українського визвольного руху в перші ж дні революції поставили на порядок денний питання про утворення українського національно-культурного і політичного центру. Ініціативу закладення такого центру взяли на себе члени товариства українських поступовців, серед яких перед віlli будучі українські соціалісти-федералісти. За їх проводом і було утворено в Київі в перших числах березня (ст. ст.) „Українську Центральну Раду“. Закладено було Ц. Раду по зразку загально-російських „комітетів обеднаних громадських організацій“ з тою тільки різницею, що рада мала бути не міським чи губерніальним центром, а всеукраїнським. Через це до складу ради спочатку ввійшли делегати міських київських українських культурно-просвітніх, громадських і політичних установ, а також і тих всеукраїнських установ, які мали свої центральні осередки в Київі (представники політичних партій, кооперації, духовенства, вчителів, студентів, воїнів). Якогось певного, зараздегіль-

виробленого плану діяльності Центральна Рада на початку свого існування не мала. Так само не був усталений і склад. І це вийшло потім як раз на добре. Склад Ради, її завдання і методи роботи еволюціонували без великих внутрішніх перешкод разом з розвитком української революції.

Спочатку її робота обмежувалась тим кругом завдань, який назичався в постановах, повідомленнях і відозвах українських поступовців, про які ми вже згадували вище. Але чим далі, то круг завдань її все ширшав, набираючи що раз все більш національно-політичного характеру.

Роботу свою Центральна Рада повела під проводом проф. М. Грушевського (що приїхав до Києва а заслання в березні місяці і ще перед цим заочно був обраний головою Центр. Ради), якому в перші часи — в період формування Ради і перших її кроків — допомагали В. Коваль і Х. Крижановський (представники кооператії), Д. Антонович (у. с.-д.) і представники української студентської молоді (пані Скрипник).

Порівнюючи через дуже короткий час було протягнуто нитки обеднання між Українською Центр. Радою і ріжноманітними українськими культурно-просвітніми, кооперативними, громадськими, військовими, професійними і політичними організаціями, що існували на Україні і поза Україною: на Кавказі, в Сібіру, в Московщині, і навіть, в Америці (5).

Надціональні комітети, ради, „просвіти“ і спілки, що виникли в ріжних місцевостях України, посылали своїх делегатів до Центральної Ради, то для участі в її роботі, то для взаємної інформації і одержання від Ради вказівок, вважаючи Центральну Раду своїм керуючим центром. Популярність Центральної Ради зростала надзвичайно швидко, особливо в селянських і солдатських масах. Народні маси з надзвичайним довір'ям горнулися під її крило, вважаючи Раду своєю заступницею та провідницею.

7. Українська кооперація і поновлені земства. До революції майже єдиною організованою громадсько-економичною українською силою була кооперація — переважно сільська (кредитова, споживча і сільсько-господарська). Обеднані українське селянство (переважно заможне й багате на економічному ґрунті), кооперація в той же час вела культурно-національну роботу, а в своїй постійній суперечці з московською кооперацією в-за справи утворення на Україні окремих, незалежних від Москви фінансово-економічних кооперативних центрів, пропагувала ідею не тільки національно-культурної, але й економічної окремішності України від московського центру. Через слабо розвинене політичне життя в самодержавній Росії на кооперативну роботу йшли в дореволюційні часи (особливо під час реакції) свідоміці національно і політично сили української демократії, які хотіли за тих часів працювати на громадському ґрунті для українських трудових мас. Здебільшого це були діячі без виразного партійного світогляду, але з безперечними народницькими симпатіями. Ці сили надали українській кооперації ідейного змісту і зробили її, завдяки цьому, помітним чинником не тільки в економічному, але й в культурно-політичному життю українського суспільства. Не дивно, отже,

що кооперація раніш, ніж інші організовані групи українського громадянства, виявила себе, як діяльний членник в перший період революції.

В початку березня місяця (ст. ст.) вже працював в Київі Центральний Український Кооперативний Комітет (культурно-просвітчний та організаційний центр української кооперації), який, поруч з питаннями організаційно-кооперативного характеру, в перші ж дні свого існування поставив на чергу питання про допомогу українському селянству та робітництву політичною інформацією, а також взявся за справу переведення „українізації“ місцевих державно-громадських органів. Це останнє переводилося шляхом введення представників місцевих кооперативних обеднань в новоутворені „совіти обеднаних громадських організацій“ (міські і губерніальні), в земські зібрания і провідольчі громадські комітети. В загальних національно-політичних організаціях кооператори також взяли дуже близьку участь. Трохи згодом, коли революція на Україні набрала виразного національно-політичного характеру, багацько кооперативних діячів стало цілком або в значній мірі до політичної роботи (М. Стасюк, М. Ковалевський, Х. Барановський, проф. Туган-Бараловський, Д. Колух, П. Христюк, Б. Мартос і інші).

Свою революційну роботу кооперація переводила через кооперативні спілки (використовуючи добре підготовлений і досить численний інструкторський персонал їх), кооперативні комітети (організації культурно-просвітчного та організаційного характеру), а також через з'їди. Ці останні найкраще показують, як близько стояла кооперація до українського революційного руху в його перший національно-культурний період. Для характеристики тодішніх „кооперативних“ настроїв типовим являється так званий „Перший Вільний Кооперативний З'їзд Київщини“, що відбувся в березні місяці (14. ст. ст.) в Київі. Цей з'їзд хоч і називався губерніальним, але на цього завитало багацько кооперативних діячів і з інших губерній України. З'їзд був многолюдний і перетворився в перше загально-українське революційне свято. *) Привітати з'їзд прибули представники не тільки всіх українських (київських) організацій, але й представники місцевої влади. З'їзд постановив „піддержати всіма силами нове правительство, закликати всі інституції до укріплення нового ладу“, а також „визнаючи необхідним, аби влади — зверху до низу — вибирал сам народ“, з'їзд висловив переконання, що „тільки демократично-федеративна Республіка в Росії з національно-територіальною автономією України, а забезпеченням прав національних меншин, забезпечить права (українського) народу“. Всі цікаві постанови кооперативного з'їзду носили також виразно національний і політичний характер. З них тут важко на постанову про необхідність негайного введення української мови в школі, суді та всіх громадських і державних інституціях,

*) До президії З'їзду, в числі інших, ввійшли: М. Грушевський, Х. Барановський, М. Стасюк, П. Христюк. Залю Шевченківського музею, де відбувався з'їзд, було уквітчено українськими прапорами, портретом Шевченка і т. д. Закінчився з'їзд „Заповітом“ та „Ще не вмерла Україна“.

в церкві, а також звернення з'їду до Тимчасового Правительства з проханням, щоб всі гасланці з Галичини були звільнені від заслання й інших кар. Депутати цього з'їду були першими і чи не най-кращими під ту хвилю інформаторами й агітаторами серед селянства за українське відродження.*)

Таких само з'їздів відбулося в той час багацько на Україні. Всі вони, без винку, заявились за необхідністю творення нового життя на Україні в національних українських формах, видвигаючи на перше місце українізацію школи, а також державних і громадських місцевих установ.

Напрямок всій революційно-кооперативній роботі на Україні дав в загальних рисах Перший Кооперативний З'їзд Союзів України, що відбувся на початку (9.—10. ст. ст.) квітня в Києві, на який, в числі інших, прибули і представники Кубанщини.**) З'їзд цей, по-за справами супо-кооперативними, уділив багацько уваги культурно-просвітній діяльності кооперативів, виробивши докладний план організації цієї діяльності і висловившись за необхідність викладання в школах України науки про кооперацію (з визначенням обовязковості викладу її на українській мові). Варто тут зауважити, що, не чекаючи здійснення урядом цих останніх своїх побажань, українські кооператори взялися під час революції закладати з власної ініціативи і на власні кошти кооперативні школи. Ми не будемо спилятися тут докладніше на численних постановах з'їду, крім одної, про яку ще не згадували і яка має на цім місці особливий інтерес. Це — постанова про видання на кооперативні кошти народної соціалістичної газети на українській мові для селянства і робітництва.

Прийнявши під увагу брак демократичної пропаганди та інформації на селах і відсутність коштів на видання народних газет у відповідних українських політичних партій, з'їзд однодушно постановив негайно приступити до видання, на кошти союзів непартійної української соціалістичної народної газети, під назвою „Народня Воля“. Газета, дійсно, незабаром після з'їду почала виходити під редакцією у. с.-р. М. Ковалевського і П. Христюка.***) Газета швидко завоювала симпатії українського селянства і весь час революції на Україні була єдиною великою щоденною соціалістичною селянською газетою.

Будучи завше рухом широ-демократичним, кооперація виявила себе такою і в перші часи революції, між іншим, віддавши свої голоси, під час виборів до Установчих Зборів, за списки українських со-

*) Між іншими, з'їзд виробив схему організації нової адміністративної влади в селах та поселках і висловився за необхідність організації в селах народної міліції; про старих поліцай, стражників, приставів, урядників та ісправників і інших агентів самодержавія постановлено було — домагатись негайної оприлюднення на фронт.

**) Заслуговує на увагу, що на початку революції українське суспільство всієї етнографічної української території (за виключенням, звичайно, Галичини) виступало, як одне національне тіло, в національно-культурних, економічних і політических справах.

***) При близькій участі М. Грушевського, М. Стасюка („спільчанина“) і І. Пугача (с.-р.).

цієї лістичних партій — с.-д. та с.-р. З розвитком політичної і соціальної боротьби на Україні, кооперативний рух поволі, цілком природно, тратив в своєму значенні, як революційний чинник, все більше обмежуючись своєю суперкооперативною працею, але революційне значення його на початку революції від цього, звичайно, не зменшується, значення це набирає тим більшої ваги, що початки клясової організації українського селянства в так звану „Селянську Спілку“ в багатьох місцевостях України були покладені при близькій допомозі кооперації.

Близько до кооперації стояли по напряму своєї роботи і учасники в українському національно-культурницькому революційному рухові поновлені земські самоврядування. Перші поновлені (введенням до складу земських зібрань представників від різних громадських організацій, в тому числі і від кооперативів) земські зібрання — повітові і губерніяльні, являються дуже характерними з боку відношення їх до українського відродження. В той час, як міста на Україні в самого початку революції в більшості зайняли ворожу до українського відродження позицію або, в ліпших випадках, позицію нової негації, ігнорували, земства, павіть в частині свого старого, буржуазного складу, поставились прихильно до національно-культурного і, павіть, в певних межах, і політичного відродження України і зробили багацько для національно-політичного освідомлення українського селянства через свої земські газети та журнали, видавані на українській мові. Для характеристики настроїв тодішніх земств досить вказати на київські повітове і губерніяльне земські зібрання, що відбулись в кінці березня (ст. ст.). Виступаючи перед поновленими повітовим київським земським зібранням, голова земської управи, відомий правий земський діяч, великий землевласник і домовласник Демченко, який ніколи до революції (будучи „практичним діячем“) не виявляв себе Українцем, почав свою промову з привітанням вільних громадян „з початком відродження вільного життя на Україні“, а в дальших словах своєї революційної промови навіть заманіфестував свою принадлежність до української нації і свое співчуття відродженню України словами, що „ми, Українці, більше всіх терпіли від старого режиму; наша Україна, наш народ витерпів найтажчі переслідування; нам забороняли навіть молитися на рідній мові, конфіскували павіть сван'єві“. Настрої пільних земців — представників селянства та кооперації — були ще більш прихильними до відродження України. Доказом цього являється надзвичайно інтересна умова, яку поставило повітове зібрання при виборах нової Управи кандидатам в члени Управи, а саме: збори постановили, що в склад Управи може бути обраний тільки такий кандидат, який визнає необхідність автономного устрою для України і перебудови Росії на федеративних основах. Такий саме виразно національно-український характер мало і губерніяльне київське земське зібрання, яке послало, за підписом голови зібрання — князя Куракіна, привітальну телеграму М. Грушевському, як „борцеві за волю і щастя українського народу“. На цих зборах було постановлено склад губерніяльної земської управи українськими громадськими діячами (Пожарський, Сербиненко, Прокопович). Варто тут уваги також те, що старий київський

земський діяч, голова губерніальної Управи, Губерніальний Комісар Київщини при Временному Правительстві, пан Суковкін (з роду не Українець), заявився активним прихильником українського відродження і пізніше брав близьку участь в переговорах між Українською Центральною Радою і Временным Правительством в інтересах Ради.

Більш-менш такий само характер мали перші революційні земські зібрания на всій території України. Навіть в земствах з населенням найбільш зрусіфікованим, як от, приміром, в Харківському повітому земстві, перші збори мали в тій чи іншій мірі український національний характер. Так на зборах поновленого харківського повітового земства, що відбулись в початку квітня (ст. ст.), було однодушно визанено за необхідне перевести українізацію народної школи в повіті. Спір викликало тільки технічне питання, коли саме і в якій формі та послідовності почати українізацію. За негайну українізацію висловились все ж більшість зборів, після чого земством було визначено певні суми для купівлі підручників для українських шкіл та організації літніх вчительських курсів, а також постановлено прохати міністерство освіти асігнувати з державних коштів певну суму на допомогу земству в справі заведення в школах навчання на українській мові. Безпосередній зв'язок земств з народним життям, з селянством, — навіть старих земців, представників буржуазії (великого землеволодіння на Україні) „українізував“, переконував їх в необхідності визнати факт існування на території України живого і живучого тіла українського народу, а тим самим і необхідності перебудови національно-культурних і політичних відносин на Україні відповідно до фактів життя, до реальних обставин. Під вплив української селянської стихії пішли всі земства на Україніще до революції, революція ж штовхнула до акції і ті їх елементи, які прихильність до українського відродження мали перед цим тільки в потенції. І було б помилковим думати, що всі ці Демченки, Куракини, Суковкіни просто маскувались, перефарбовувались в захистний колір. Ні. Поскільки український національно-культурницький і політичний рух не зачіпав їх клясових економічних інтересів, постільки вони не мали а ві пайменьших підстав ставились до нього вороже. Підстави ж для прихильного відношення в них були. Вони жили і працювали на Україні, мали до діла з українською селянською стихією, добре зналися на місцевих умовах і національних відносинах і через це легко могли пізнати, що їм краще числитись з фактом, що за стихією чи з стихією народною, а ніж з якихось, більш-менш абстрактних для них, великородзиних московських тенденцій, пертись проти твої стихії.

Крім культурно-просвітньої роботи і національно-політичного освідомлення українського селянства, земства прислужились українській революції на її початку ще й в інший спосіб, а саме — своїми грошевими асігновками Українській Центральній Раді в перші часи існування її, коли Рада мала в грошах велику потребу,* а також своюю постійною, виразною й активною позицією за Центральну Раду в часі боротьби Ради з Временным Правительством.

* Особливо великими асігновками відзначилося Полтавське Земство.

8. Народне вчительство і студенство. Українська шкільна молодь, що мала свої організації по вищих школах ще до революції.*) і народне вчительство, між яким було багацько свідомих національно-культурних робітників, з великим захопленням і заваяттям стали під час революції до національно-культурницької і політичної роботи. В Києві вже в перших числах березня (ст. ст.) вела велику агітаційну роботу „Головна Українська Студенська Рада“; в кінці березня вже виходив студенський журнал „Стерно“ . По окремих містах України (і по-за Україною), де були вищі школи, українські студенські громади влаштовували для шкільної молоді, робітництва і солдатів лекції, курси українознавства, а також висилали багацько інформаторів на села. Загальний напрямок студенської революційної роботі давали Всеукраїнські Студенські Конференції, яких відбулось в перші місяці революції цілих три. Студенство дало багацько робітників для молодих українських соціялістичних партій і через останні впливало на розвиток політичної боротьби на Вкраїні. Почавши з обстоювання національно-територіальної автономії України, студенство еволюціонувало разом з розвитком національно-політичної революції до обстоювання домагання державної незалежності України. Нема потреби підкреслювати тут, що українське студенство висунуло активне домагання українізації освітньої справи на Вкраїні.

Поруч з студенством стояло народне вчительство, яке взяло під свою опіку справу народної освіти на Вкраїні. Утворивши „Товариство просвітження шкільної освіти на Україні“ з осідком в Києві, а пізніше „Головну Українську Шкільну Раду“ (на I Всеукраїнському вчительському з'їзді в квітні місяці), українське вчительство повело широку агітаційно-організаційну роботу під гаслом „вільна українська школа у вільній, автономній Україні“, скоїкаючи раз-у-раз п'євітові та губерніяльні вчительські з'їяди, а для вироблення загального пляну роботи для всієї України — Всеукраїнські Вчительські З'їяди. Цими останніми було вироблено докладні пляни переведення українізації народної освіти на Україні — від нижчих народних шкіл до вищих, які вчительство і почало здійснювати зараз же, влаштувавши літом 1917. р. багацько курсів українознавства для підготовки вчителів для нижчих народних шкіл. Те, що встигло зробити вчительство в цей час (до війни України з Сов. Росією), являється великою вкладкою до національно-культурної скарбниці українського трудового народу, вкладкою, яку могли дати в такий короткий час тільки революційний захват і повна самопожертви праця українського вчительства.

Українська і навіть російська преса того часу містила щодня по кілька звісток про відкриття по селах „Просвіт“ і організацію українських шкіл, курсів та лекцій по всій Україні.**) За рідну школу довелось українському вчительству витримати велику боротьбу в пред-

*) Партийні політичні організації і так звані українські громади; з останніх помітну працю вели Петроградська, Київська і Московська студ. громади.

**) 19. марта (ст. ст.) 1917. р. відбулося в Києві урочисте відкриття Першої Української Імназії.

ставниками гануючої російської демократії. Ця демократія холодно зустріла український шкільний рух і підняла навіть гвалт з приводу вигаданої нею ж самою так званої „насильственnoї українізації неприміщеного населення України“. Немає потреби доводити тут, що про „ніяку насильствену українізацію“ українське вчительство і не думало. Про це як пайкараще свідчать постанови учительських з'їздів. Ходило тільки о те, щоб відкрити в містах України українські народні школи в кількості, відповідно до кількості українського населення в них. Особливо гострого характеру ця боротьба за українську школу набрала в Київі, в цьому бувшому гнізді найчорнішої реакції і найгіршого україножерства. Звісно, під проводом чорносотенного „Кievляпина“ і Комітета так званих „югоросів“ (організація українських реакціонерів-репресіоністів), розходились по всій Україні брудні хвилі вояовничого великоруського паніоналізму: звісно посыпались телеграми до Міністра Освіти Російського Тимчасового Правительства з проханнями „спасти русских дітей от насильственной українізації“. Ця боротьба за право українського народу вчатись на своїй рідній мові, боротьба, якій, здавалось би, не повинно було бути місця у „вільній“ революційній Росії, була першою пересторогою для української демократії в її надто рожевій оцінці космополітичності московської демократії і недочінності великоруських, централістично-московських русіфікаторських настроїв і тенденцій.

9. Початки організації українського вояцтва, селянства і робітництва. Ми вже говорили про те, що в перший період української революції провід мали дрібнобуржуазні та інтелігентські групи; трудові ж верстви — більшіше селянство, робітництво та вояцтво вжили цей час на свою класову організацію. Раніше за всіх заговорили вояки. Війна Росії з Центральними Державами примусила царський уряд взяти до війська майже все відатне носити зброю чоловіче населення. Через це революція застала в рядах армії велику частину самого активного населення. В історії української (так само, як і російської) революції ця обставина заграла дуже велику роль. Українські солдати, зараз же після скинення царського режиму, проявили тверду волю до самоорганізації на національному ґрунті. В тилу і на фронтах, на Україні і в далекій Московщині, в Сібіру і на Кавказі — всюди, де були тільки скомплектовані, в більшій чи меншій мірі, з Українців військові частини, почалося закладання українських військових комітетів, громад, клубів, товариств, а за цим пішла й організація окремих українських частин. Щоб зрозуміти цілком цей надзвичайно сильний процес національного пробудження в широких сірих солдатських масах, треба мати на увазі те, що в складі пижчого старшинського персоналу російської армії було багацько бувших учителів, переважно сільських народних шкіл. Українське народне вчительство було тим свідомим національно і демократичним елементом в армії, який допоміг ироюватись і розвинутись національному почуттю в українських солдатських масах. Центром українського військового руху став Київ, де швидко утворилися українські військові організації і через деякий час почалось формування перших українських військових частин.

Військовий рух, як і все українське відродження, був процесом в великій мірі стихійним. Починаючи гуртуватись в окремі національні частини, українські вояки не ставили собі спочатку далекосяглих цілей. Салдатська маса хотіла миру, їй пабрида війна; але поскільки війна тяглась, поскільки український селянин і робітник примушенні були ходити в сірій шинелі і нести всі тягарі, звязані з цим, вони хотіли робити це, як українські салдати і як Українці. Почекувши про волю, повні віри в чудотворну силу нового ладу, вони намагались навіть інстинктивно уловити звязок між тим новим, що творилося, і необхідністю піддержати в цей момент фронт. Одночасно вважаючи революцію на Україні за свою, близьку і дорогу справу, салдати на фронті легко прийняли гасло „боротися за вільну Україну“. В це розуміння „своєї вільної України“ селянин і робітник в салдатській шинелі вкладав, звичайно, свій зміст, може не завше той, який його інтелігентні провідники вкладали в численних резолюціях та постановах українських вояків. Дихнувши свіжим, теплим, чистим і бадьорим повітрям революційної весни, душа гнобленого подвійно (національно-політично і соціально-економично) народу розцвіла. „Коли ще треба бути вояком, коли ще треба лляти кров, так я хочу бути українським вояком і лляти свою кров за свої рідні оселі, за свою — так думав український салдат — вільну Україну“. Через це і всі домагання українських вояків, роскиданіх по всіх безмежних просторах бувшої російської імперії, в один і той же час виллялись в одні й ті самі прости, але реальні, життєві форми. Бояки в один голос поставили жадання: комплектування всіх полків, що стояли на Україні, виключно з Українців (себ-то територіальної системи комплектування війська) і обслуговення їх українським старшинським складом: виділення українських вояків, що перебували по-за межами України, в окремі українські військові частини, з переведенням останніх на Україну і, нарешті, виділення українських вояків, що перебували на фронті, в окремі військові частини з переведенням їх всіх на український фронт.*). Нічого реакційного, шовіністичного і павіль шкідливого для фронту в тих вимогах не було. З перешколами технічного і стратегічно-військового характеру, які могли статути при переведенню цих бажань в життя, українське вояцтво засталегідь мірилось, добре розуміючи їх. На перших порах ходило може не стільки о легайне і дійсне переведення тих вимог, скільки о принципове визнання їх російським тимчасовим правителством і московською демократією слушними. Український салдат, настроений цілком лагідно, радісно і по-братьєрски, тільки заявляв: „я почиваю, нарешті, себе вільною людиною. Я хочу бути вільною людиною.“ І треба було тільки щиро визнати за ним це право бути людиною, а вже в технічних питаннях можна було порозумітись без великого труду.

Але сталося не так. Ні времінне правительство, ні московська демократія всього цього не зрозуміла і не захотіла зрозуміти. Велику

*). Такого приблизно змісту буди ухвали, викесені зборами юнкерів-Українців всіх військових школ Києва, що відбулися в Києві ще в березні місяці 1917. року. Надруковані вони майже у всіх київських газетах того часу.

проблему національного відродження українського народу вона хотіла затушкувати, замасовати алісною балаканіною як раз про ці технічні перешкоди, про неможливість і шкідливість для фронту „українізації“ війська, про пебезлеку шовіністичних настроїв для революції. І саме це непорозуміння природи українського військового руху, небажання зрозуміти його і згори, наперед взята ворожість до нього московської демократії як найкраще виявились в позначних дрібницях, яких вже ніяким чином не можна було звязати з тими високими матеріями, які інтереси революції то-що, якими завше виправдувала свої гріхи проти українського визвольного руху російська демократія. А дрібниці ці були самого ріжкого характеру, починаючи від ворожого відношення московського вояцтва до самого факту закладання українських військових рад, клубів та товариств і кінчаючи небажанням всяких полкових, армейських і пільгих революційних комітетів виписувати для українських солдатів українські газети та книжки.

Неприхильність і гостра ворожість, з якими було зустрінуто військовий український рух, болюче вразили сірі солдатські маси, цілком неповинні в тих гріах, які їм накидала московська демократія. Солдат почав гостріше реагувати на всяку образу його національного почуття, його гідності. Солдат почав голосніше заявляти про свої національні бажання. Нарешті, солдат почав готоватись до збройного захисту своїх прав, своїх справедливих, як він в те твердо вірив, національно-політичних домагань. Ці постійні конфлікти, непорозуміння й образи, які відчував український козак, примусили його бути більш активним і рухливим, і цьому в великій мірі завдачує свій буйний розвиток український національний рух у війську.

Так само, як і серед війська, буйно розвинувся національно-військовий рух і серед українського селянства, набираючи форм, пітомих цій верстві. Відгукуючись жваво на заклики культурницького характеру, охоче організуючи „Просвіту“, шідгримуючи національно-культурницьку діяльність кооперативних обеднань, горнувшись до української газети, книжки, школи, селянство в той же час своїм клясовим розумом добре тямило, що національно-культурницька робота — це є тільки частина того, що повинно воно зробити під час революції. Отже, трохи розглянувшись павкруги, трудове селянство, не гаючи часу, приступило до організації своїх сил на ґрунті своїх професійно-клясових інтересів. Формою для такої організації взято було стару, випробовану вже за часів першої російської революції 1905.—1906. року форму селянських спілок*). Старі „спільчане“, як от М. Стасюк, М. Осадчий, Арк. Степаненко, Сторубель, Стенька, Одинець, повели з перших же днів широку організаційну роботу між селянством, збільшивши значно свої сили повинні активними працьовниками, переважно членами української партії соціалістів-революціонерів. Заходами цих „спільчан“ було скликано в Київі вже 6.—7. квітня (ст. ст.) 1917. року так званий з'їзд „діячів українського села“. З'їзд пройшов з надзвичайним піднесенням. Представ-

*) Перший український селянський з'їзд ухвалив докладну конституцію цієї форми організації селянства, над якою ми синімось пізніше.

ники місцевих селянських спілок (що вже відновили до того часу свою діяльність на місцях і прислали своїх делегатів на з'їзд *), подали відомості про велику популярність селянських спілок серед селянства і виразну волю українського трудового селянства до самоорганізації. З'їзд визнав необхідним організувати українське селянство у всеукраїнську центральну спілку; в цію метою ухвалено було скликати в більшому часі всеукраїнський селянський з'їзд, а також обрано для переведення цієї ухвали в життя організаційний комітет. В основу організації селянської спілки з'їзд поклав дві коротенькі, але значні своїм змістом постанови: 1. домагатись здійснення національно-територіальної автономії України і 2. домагатись вирішення земельного питання на Україні українським соймом. Цими двома постановами немов би намічався, хоч і в самих загальних рисах, майбутній розвиток революції на Україні — два майже рівновартні моменти її: моменти національно-політичної революції і соціально-економичної, звязані в розумінні трудових селянських мас в одно велике питання визволення працюючої людини з-під всякого гніту, з-під всякої неволі. Вважаючи земельну справу одною з самих важливих, яку мало розвязати трудове селянство в революції, з'їзд, щоб полегшити майбутнє розвязання земельної справи, постановив негайно запропонувати російському временному правительству видати закон про заборону а часу початку революції продажу, закладу та довгострочної оренди земель та лісів. Ця подробиця коротенької постанови з'їду про землю краще всяких слів характеризує тодішні настрої українського селянства, його найпекучіші потреби.

Після цього з'їду пішла дуже жваво організаційна робота між українським трудовим селянством, під проводом так званих „спільчан“ (діячів, що в більшості належали до української партії соц.-рев.). По всій Україні, в селах, волостях, повітах і губерніях закладались селянські спілки; скликались селянські з'їзи і обирались на них ради селянських депутатів та їх виконавчі комітети. Партія російських соціалістів-революціонерів, що спочатку пробувала була повести самостійно роботу між українським селянством, швидко одмовилася від цих спроб, наткнувшись на цілковиту байдужість, а то й ворожість до неї українського працюючого селянства. На правобережній Україні це повело майже до цілковитого знищення цієї партії (тут працювали тільки деякі міські комітети цієї партії, спираючись на дрібно-міщанські та інтелігентські і тільки часті робітничі верстви), на лівобережній же Україні, в більш-менш зруїфікованих губерніях, московські соц.-революціонери примушенні були відмовитись від провідної ролі між українським селянством і працювати за проводом і в контакті з українською партією соціалістів-революціонерів. Таким чином, українські трудові селянські маси з самого початку революції свідомо ігнорували стару „общеруську“ (а на ділі — московську) партію соціалістів-революціонерів і пішли так само свідомо за українською партією соціалістів-революціонерів. Цей факт ще раз свідчить про те, що українське трудове селянство

*) На з'їзді були представники 18 місцев. організацій.

нерозривно звязувало своє національне визволення з соціально-економічним.

В той час, як партія укр. соц.-революціонерів головну свою увагу звернула на селянство, українська соц.-дем. партія, даючи свої сили і на роботу між селянством, робить значні успіхи в організації українського промислового пролетаріату.

10. Маніфестація українських сил і переполох в колах пануючої демократії. Велика культурно-національна організаційна робота, що почалась на різних ділянках українського суспільного життя в перші дні революції, проходила тихо і майже непомітно для стороннього ока, особливо для такого, яке й не хотіло тієї роботи помічати. В неукраїнських газетах того часу друкувались коротенькі хронікальні замітки про утворення пових культурно-просвітницьких українських організацій, підносились часом голоси за погребу допущення української мови в народні школи на Україні, але ніхто справи українського відродження і тої роботи, яка вже провадилась українським суспільством на цім полі, серіозно не брав аж доти, доки українське суспільство не замініфестувало своїх сил в „наглядний“ спосіб — шляхом многолюдних маніфестацій. І хоч яким превітвішим сам по собі був цей спосіб, однаке він досяг цілком несподіваних результатів, немов би одкривши пануючій (московський і так аваній „общеруській“) демократії очі на всі ті несподіванки, які міг принести їй український визвольний рух.

Перша велика українська маніфестація відбулась в далекому Петрограді, в серці російської революції, 12. березня (ст. ст.). Українці в Петрограді святкували в цей день два великі свята: свято перемоги революції і роковини смерті Т. Шевченка.

Багацько маніфестацій і свят бачив вже революційний Петроград, але такого величнього і многолюдного свята ще не бачив. Біля 25 тисяч Українців — солдатів,*) робітників, студентів, інтелігенції — виступили на вулиці Петрограду, як одне тіло, з одною волею, з одним одушевленим палким шокликом: „нехай живе вільна Україна у вільній Росії! Нехай живе революція!“ Привітати Українців в святому національного визволення явились представники інших поневолених в царській Росії народів: Фінляндців, Естонців, Литовців, Поляків. Це останнє надало маніфестації особливо величнього і серіозного значення і дало привід одній петроградській московській газеті написати, що українське свято „перетворилося в урочистий виступ народів, що скинули тяжкі кайдани централізму“. Московська петроградська преса кілька день писала про цю маніфестацію і з приводу неї. Вже по першим, хронікальному характеру заміткам в пресі видно було, що маніфестація справила надзвичайно велике враження на московське громадянство. Після хронікальних заміток з'явились в газетах цілі статті, які мали ціллю кинути світло взагалі на справу українського відродження. Однаке в тих

*.) Деякі військові частини (укомплектовані з Українців), явились в повному складі. Напереді військових частин їхав на конях бувший конюх бувшого царя (складений з кубанських козаків-чорноморців) з українським січовим прaporом і запорозькими бунчуками.

статтях знаходимо більше загальних слів гуманітарно-революційного характеру, ніж одвертого і ясного погляду на справу. Видно було, що і ті, що писали в газетах, ще виробили собі нового, ясного революційного відношення до української проблеми. З одного боку, маніфестація свідчила про початок величого національного українського визвольного руху, з другого боку — вся московська демократія всієї своєї попередніх вихованням органічно зжилася в тою думкою, з тієї життєвим (а не теоретичним) переконанням, що, власне, ніякого українського народу, як окремого національного організму, хоч би в потенції здатного до національно-державного відродження, немає. Московська демократія мусіла допіру тепер серйозно подумати над українською проблемою. А через те, що українська національна проблема була однією з самих тяжких національних проблем, московська демократія, під впливом загально-шанувавших тоді весняних революційних настроїв, наговорила чимало гарних революційних слів, „похвалила“ українські пісні, мову, полаяла старі царські порядки, що душили Українців, і на тому закінчила, не висловивши свого власного погляду на ті конкретні домагання, які ставились українським визвольним рухом. Орган ліберальної буржуазії — „Русская Воля“, вказавши в своїй замітці про маніфестацію, що „тисячі робітників та солдатів, які прийшли заявити свої національні жадання, с відповідю ганебним ідеольгам архіонованого самодержавія, щоуважали Росію міцною лише при умові цілковитого знищення всіх національних ріжниць і мало не зпишили їх цілком,“ — в слідуючому числі (з 14. марта ст. ст.) вмістила цілу статтю в українській справі, в якій намагалась довести своїм читачам, що національні домагання Українців (національно-культурної автономії) суть „законні і не шкідливі для буття і добра російської держави“. „Не можна не сказати, — писала між іншим газета, — що ми зачіпаємо тут питання, дуже болюче для Українців і дуже „сумнівне“ для російського громадянства. Українці завше в болем скаржилися на те, що навіть поступове російське громадянство не хоче признати національних вимагань Українців. А російське громадянство, в особі багатьох і дуже багатьох, у відповідь на сі скарги говорило: та які ж національні змагання? Іх чей же „вигадує“ купка інтелігенції, „баламутить“ в сім питанню на шкоду Росії, на шкоду її політичного і культурного розвитку... От як стояло „українське“ питання в російській громадській свідомості дотепер і як може стоять і тепер ще“.

Приблизно те саме написала і нашів-урядова газета „Рѣчь“ *) (орган к.-д. партії), в передовій статті з приводу маніфестації. Почавши статтю словами, що „лише в останнім часі починає в свідомості російського громадянства виявлятися в своєму значенню українське питання,“ — газета писала далі:

„Немає жадного національного руху в Росії, у відношенню до якого старий лад поступав з таким цінізмом і байдужістю, як до українського руху. Від 1876. до 1905. року було заборонено, часами без жадних виміків, друкувати щось на українській мові. Від початку сієї війни українську пресу заборонено. До неї було приложено заборону раніше, ніж до німецької мови. Аж до революції

*) „Рѣчь“ N. 64, 14. марта 1917. року.

української школи не дозволяли, і навчання на українській (малоруській) мові уважалось злочинством. Бюрократичні пеуки не соромилися в своїх неофіційальних актах висміювати українську мову, що має свою історію, свою літературу, яка являється одним з найбільших духових творів найближчого нам по крові й походженню славянського імені, і відривно сполученої з іншими історичними звязками. Божевільні гадали, що, коли вони не будуть узнавати існування цієї мови, вона дійсно зникне з лиця землі, але вони лише плодили великий гнів у вільних сердцах і сіла на сінине розтрату в найглибших петрах російської держави... Перед вільною російською демократією стоїть велике завдання направити лихо, зроблене Росії смики помилками та злочинами... У вільний демократичній Росії можна створити форми життя, які дадуть можливість новного, широкого і вільного розвитку українського народу при збереженні державної єдності Росії.“

Поступова газета „День“ в своїй статті такоже вказала, що „національне питання, до котрого байдуже відносилась досі російська преса, уважаючи його академичною справою, стає тепер, як питання бікучої політики, як певідкладна справа. Велична маніфестація, уладжена українськими партіями тут у Петрограді, зробила своє діло.“

Отже в один голос суверено засуджувалась московською пресою цинично-жорстока політика царського режиму відносно України, в один голос вказувалось, що цю свою гідку, божевільну і жорстоку політику провадив царський уряд при повній „байдужості“ до української справи і тих утисків московської демократії, нарешті, так само в один голос висловлювалось загальне побажання, аби в „новій більшій Росії“ „сумнівне для російського громадянства“ українське питання, нарешті було розвязано. А як саме, в якій формі, про це московське гроцянство мовчало, вказувавши наперед тільки одну умову того розв'язання, а саме, щоб при тім „не було порушене державної єдності Росії“ і не зробилось якої-будь шкоди „для буття і добра російської держави.“*) Коротко кажучи, пан заявляв, що він, ради свят, може дати якусь полегкість своему наймитові, аби тільки це не псувало йому його святочного настрою і, боже борони, не одбилося шкодливо на його господарстві. Та українська демократія в ті дні і цьому була рада. Добре вже й те, що хоч визнають (і наче б то щиро) свої минулі помилки; визнавши їх, визнають згодом і наше право на вільне впорядкування свого життя, думав український демократ, шануючи не менше московського демократа єдність загальноросійського революційного фронту.

Однака ця „іділія“ братерських відносин між московською та українською демократією швидко зникла і швидче саме на Україні, а пізніше на далекій Півночі. Тут, на Україні, де саме пан хазяйнував загарбаним добром свого сусіда, де він віч-на-віч бачив, яку загрозу може принести для його падування і хазяйнування українське відродження; де український визвольний рух не обмежувався самими заявами, деклараціями та маніфестаціями, а втілювався в реальні життєві, матеріальні форми, стихійно прути до так званої україні-

*) Міністр-президент кн. Львов в одній з своїх промов заявив, що національні домагання народів Росії йдуть не далі домагань права культурного самовизначення.

зації всіх сфер культурного, політично-державного і господарчого життя на Україні, — тут пануюча демократія (а про буржуазію вже й говорити не доводиться) дуже швидко розвіяла чари революційної романтики і поставила питання руба, на шлунковий ґрунт, мало дбаючи про яке-будь „ідейне“ обґрунтування своїх централістично-московських націоналістичних позицій. Як і в Петрограді, так і в Києві побудкою до ширшого і більш серіозного трактування української справи пануючу демократію послужила українська маніфестація, що відбулась на тиждень пізніше від петроградської, а саме 19. березня ст. ст. Організувала цю маніфестацію Центральна Рада з метою зробити підсумок українських сил в столиці України і прилюдно заманіштвувати революційні національні домагання українського громадянства. Маніфестація дійсно випала дуже многолюдною і величчною. Кількість учасників доходила, по газетних звідомленнях, до ста тисяч. Салдати, робітники ріжних фабрик та заводів, залізничники та поштово-телеграфні робітники, полонені Українці-галичане, вчителі, артисти, шкільна молодь, коопоратори і, нарешті, представники ріжних політичних українських партій — словом, все свідоме національно українське громадянство, без ріжниці політичних переконань і класової приналежності, вийшло в той день на вулиці Києва, обеднавшись на урочистій святі національного визволення. Старий, з великою срібною бородою, — живий символ неаломної волі українського народу до національного відродження, недавно вернувшись до Києва з заслання проф. М. Грушевський виступав в перших рядах маніфестантів. На Софіївській Площі було влаштовано велике народне віче, на якому виступали з промовами визначні українські громадські діячі — представники ріжних українських культурно-просвітніх, професійних, військових, кооперативних і інших організацій, а також політичних партій. В імені Центральної Ради промовляв М. Грушевський. Всі промовці і всі учасники свята пройняті були одним почуттям радості з перемоги російської революції і одним бажанням — укріплення і зміцнення нового ладу, при якім не було б і спомину про ту тяжку неволю, якої заливав український народ протягом двох століть під московським пануванням.

Віче однодушно прийняло постанову, яку, з огляду на її велике значення для правдивого освітлення настроїв і національних бажань українського суспільства в той момент революції, ваводимо тут цілком. Ухвала віча була така:

„Ми, Українці, зібрани у Києві 19. березня на першій українській святі свободи, вітаємо відновлення народовластя, знищеного царським деспотизмом, і одностайно постановляємо:

1. Підтримувати Центральне Правительство, помагаючи всіма силами забезпечити новий свободний лад від всяких ворожих заходів, в твердім переконанню, що воно далі прикладатиме всі сили для укріплення свободи і демократизму;

2. Потвердити Йому (Центральному Правительству) наші сподівання негайного скликання Установчих Зборів, на основі загального, рівного, прямого і тайного вибору, котрі (У. Збори) мають ствердити автономний лад, який на Україні заводимо;

3. Зажадати від Тимчасового Правительства, щоб воно міцно залозо-
сував автономії України з інтересами нового ладу і захотило людність її до
всяких жертв, для чого негайно видало б декларацію, котрою зного боку виз-
нало б потребу широкої автономії української землі, і поробило б одразу всі
закоди, щоб надати український національний характер нубличним установам
(на Україні) з захованням прав національних меншин;

4. В сираві переведення сих постанов (в життя) віче доручає Україн-
ській Центральній Раді порозумітися з Тимчасовим Правительством."

Отже в ухвалі віча, як і у всьому тодішньому українському
революційному рухові, не було нічого такого, що свідчило б про
якісь анти-революційні або спеціально проти-московські настрої
і домагання Українців. Навпаки, вся національно-культурна робота
і ті національно-політичні жадання, які виставлялись українським
суспільством, цілком вкладались в рамці единого загальноросійського
революційного фронту і одної оновленої, на федеративних основах
збудованої російської державності (7). Ухвала київського віча про-
це дуже виразно свідчить. Заявляючи про фактичне творення авто-
номного ладу на Україні, що виявлялось тоді поперед всього в формі
широкого культурно-національного руху (засновання школ, просвіт
і т. д.), а також в формі введення української мови в деякі громад-
сько-державні інституції (земства, комітети обеднаних громадських
організацій то-що), а також в формі заміщення по можливості всіх
адміністративно-державних посад на Україні Українцями або особами,
що знали українську мову та місцеві умови життя і не ставились
ворохе до українського національного відродження, — домагаючись від
Временного Правительства призначення осібною декларацією потреби
зavedення автономного ладу на Україні, отже санкції тій роботи,
яка в початкових формах провадилась вже самим життям, — українське
суспільство в той же час виразно вказувало (1 і 2 точки ухвали віча),
що гарантію успіху свого національного визвольного руху воно бачить
в успішному розвиткові і перемої загально-російської революції.
Однак пануюча демократія подивилася на розвиток українського
визвольного руху і на цю ухвалу з'окрема інакше. Нотуючи
швидкий вріст кількості різних національно-культурницьких і гро-
мадських українських організацій, висловлюючи, хоч і дуже здержано,
начеб-то наявіть радість в приводу цього, вона в той самий час почала
серіозно непокоїтись. Після згаданої величної маніфестації в Київі
занепокоєння те перейшло в справжній переполох. На ті точки
постанови віча, в яких говорилось про підтримку Временного Прави-
тельства, про необхідність укріплення свобод і демократизму і можливо-
найшвидче скликання по чотирьохчленній формулі загальноросійських
Установчих доборів, пануючу демократію не було звернуто жадної
уваги, натомісъ з надзвичайним заваяттям і увагою почала вона
розшифровувати, здавалось би, просту, щирі і зовсім „не страшну“
заяву віча про фактичне творення автономного ладу на Україні
і домагання принципового визнання В. Правительством „потреби
широкої автономії української землі“. Відомість про те, що Українська
Центральна Рада збирається скликати на початку квітня (ст. ст.)
Національний Український Конгрес, давала, як здавалось гарячим

головам, ключ до „загадки“. „Нан“ перелякався і вирішив, що в образі Нац. Конгресу йде ві що інше, як страшне для його „одділеніє“ України від Росії.

В Київському Комітеті обеднаних громадських організацій, в ряді робітничих і солдатських депутатів, на різних зборах і нарадах неукраїнської демократії почали ширитись чутки, що Українська Центральна Рада хоче негайно фактично перевести автономію України без згоди на те Временного Правительства і майбутніх Установчих Зборів. Більш гарячі голови *) запевнювали прямо, що „Українці хотять отримати незалежність“. В звязку з цими чутками почалось хвилювання у московських військових частинах, що стояли у Київі. Де-хто пробував брязкотіти зброєю. Громадська атмосфера зробилась дуже тяжкою і зовсім не пасувала до тодішніх загально-святочних, весняно-революційних настроїв. Це останнє примусило, нарешті, пануючу демократію пошукати способів до очищення новітря. Немов би для того, щоб вияснити дійсну позицію Центральної Ради в справі заведення автономного устрою на Україні (в дійсності вияснити було вічого, бо позиція Центральної Ради була загальнодома, а чутки про негайне „отримання“ України від Московщини були, очевидно, провокацією чи твором фаштазії нереляканого „руського“ демократа на Україні), Київський Комітет обеднаних громадських організацій скликав (4. квітня ст. ст.) обеднане засідання президії: Центральної Ради, Комітета Об. Гр. організацій, Ради Робітничих Депутатів, Ради Військових Депутатів і коаліційної студенської ради. На цьому засіданні було вчинено представникам Центральної Ради **) справжній громадсько-політичний допит. „Старший брат“ — московська і зросійщена єврейська демократія, з видними гілами і навіть погрозами робила суворий допит „молодшому братові“ — визволеній з тюрми народів молодий український демократії, що так щиро, без всякої „нічіїї“ взялася поратись в своїй зруйнованій тяжкою неволею селянсько-робітничій хатині. М. Грушевський, спростовуючи чутки про негайне оголошення Конгресом відділення України від Московщини і протестуючи з обуренням проти тих погроз, які йшли з боку пануючої демократії на адресу українського суспільства взагалі і майбутнього конгресу з'окрема, зробив пануючій демократії на цім засіданні історичне запитання: „З ким ми тут зустрілись? З друзями чи ворогами?“ Це питання міг повторити в той час за Грушевським весь український народ і вся українська демократія — солдат на фронти, вчитель в школі, робітник на фабриці, селянин в селі. Бо всюди, де тільки розгинав свою спину після тяжкого національного гніту український народ, всюди він зустрічався в якимсь опором, з числюсь рукою, що немов би притримувала ту зігнуту спину, не даючи їй одразу і цілком випростатись. Придивляючись до тої руки, український робітник пізнаяв в пій, на своє велике здивування, руку такого ж, здавалось, як

*) До таких голів належали такі київські голови, як Голова Ради Робітничих Депутатів — Незлобік, Голова Ради Солдатських Депутатів — Таєк (община соціалістів), які погрожували розігнати штиканці майбутній конгрес.

**) М. Грушевському, В. Винниченкові і Д. Антоновичеві.

і він, робітника — московської і зросійщеної єврейської демократії. Не вірячи своїм очам, український народ запитував: „Чи це рука давить мене знову до землі? Невже рука такого ж працьовника, як і я?“

Обміном думок на цій нараді було трохи розріжено атмосферу взаємного недовір'я, а саме головне — було викрито одверто і прилюдно те глибоке розходження в поглядах на український визвольний рух, яке існувало між поглядами української і неукраїнської пануючої демократії на Україні. Українська демократія мала ще одну не аби-яку нагоду переконатись, що здійснення її національно-політичних ідеалів буде вимагати впертої боротьби, на цей раз вже не з реакційною московською буржуазією, а з засліпленою московською демократією. Пануюча ж демократія так само починала бачити, що їй приходиться мати до діла з серіозним національним рухом, якого не можна спинити погрозами розігнати „штиками“ течи инише національне українське народне відображення. Запитання М. Грушевського — „з ким ми тут зустрілись: з друзями чи з ворогами“ — давало їй великий матеріал додумання і деякої „переоцінки цінностей“.

ІІ. Перші кроки українських політичних партій. Важкий національний гніт, що панував в царській Росії, не давав можливості вільного розвитку українській національно-політичній і соціалістичній думці. Хоч українська політична думка вже в сорокових роках XIX століття виразно сформулювала домагання демократичного устрою на автономній Україні, звязаний з іншими народами чи областями лише федераційними звязками, а пізніше, за часів Драгоманова, досягала моментами щаблів, що дорівнювали розгіткові загально-європейської політичної думки, все ж будучи відірвана цензурними заборонами від свого джерела — широких народних українських мас, що перебували під вальяжною подвійним гнітом національної і соціальної неволі в темноті і зліднях, не могла вона більш-менш вичерпуюче розвинути навіть самих основних своїх напрямів — глибокого демократизму, звязаного ідеєю широкого народоправства, і ідеї всесвітньої федерації народів. Через ці особливо тяжкі умови, в яких перебував український народ протягом останніх двох століть, до початку XX століття на Україні не було майже ніяких українських політичних партій в європейському розумінню, себ-то партій масових. Тільки перша російська революція 1905.—1906. рр., знесши на деякий час пута царського режиму, прочистила була ґрунт для організації українських політичних партій. Партиї почали організовуватись, політична думка викристалізуватись, але цей процес було знову придушено жорстокою післяреволюційною реакцією, яка нищила не то що політичні українські організації, а навіть культурно-просвітні та економічні. Українські політичні групи, не вспівши як слід організуватись і зміцнитись, були знищені або загнані в глибоке „підпілля“. Отже перші дні революції мусили українські політичні групи і течії цілком природно використати для самоорганізації і вироблення своїх стaliх партійних програм, що і було ними зроблено. Це останнє в певній мірі являлось причиною того, що перший період революції на Україні носив такий виразний національно-культурницький

характер і був немов би підготовчим до другого, вже справді революційного періоду — національно-політичної боротьби. В перші дні революції отже відбулось в Київі кілька організаційно-установчих з'їздів та конгресів українських політичних партій та груп. На головніших ми тут спинимось докладніше.

Першим відбувся з'їзд так званих „поступовців“, про яких ми вже згадували — давнішої української національно-політичної організації, що існувала до революції потасмно і провадила деяку національно-організаційну, а часами і політичу роботу. На цей з'їзд, що одбувся 25.—26. березня (ст. ст.) в Київі, явилося багацько українських політично-громадських діячів (8), які, хоч і не мали спільної соціально-економичної платформи, але були обєднані національно-політичною програмою.*). Центральним питанням з'їзду була справа автономії України. З'їзд ухвалив негайно приступити до творення автономного ладу на Україні. Російські установчі збори мали, на думку з'їзду, тільки затвердити новий автономний устрій на Україні і федеральний в Росії. З'їзд підкреслив необхідність організації українського суспільства на економічних, культурно-просвітнім і політичним грунті і підготовлення українізації всіх громадських установ на Україні, як гарантії успішності переведення в життя автономного устрою України. Визнавши потрібним і надалі задержати „Товариство“, як політичну організацію, з'їзд постановив, між іншим, перемінити назву цієї організації з „Товариства Українських Поступовців“ на „Союз українських автономістів-федералістів“ і надав окремим групам союзу права „самоопреділятися в партійному смислі“. Закінчив свою працю з'їзд закликом до українського організованого суспільства взяти активну участь в майбутньому Всеукраїнському Національному Конгресі. Політичного значення нова організація — союз українських автономістів-федералістів — в дальшім розвиткові революції не мала майже ніякого, однаке згаданий з'їзд мав чимале значення для підготовки Всеукраїнського Національного Конгресу, що відіграв визначну роль в історії української революції. При діяльній участі політичних груп, обєднаних в союзі федерацій, було скликано і переведено Конгрес.

За цим з'їздом відбулися в Київі в перших числах квітня ст. ст. (вже на передодні Національного Конгресу) ще два з'їди — конференція української соціал-демократичної робітничої партії і Установчий З'їзд української партії соціалістів-революціонерів.

Конференція української соціал-демократичної партії **) відбулась (4.—5. квітня ст. ст.) під проводом визначного партійного робітника, відомого українського письменника В. Винниченка і була присвячена головним чином ревізії національно-політичної частини партійного програму, ухваленого в 1905. році. Домагаючись автономії для України здавна, а саме — з днів свого засновання, українська соц.-дем. роб. партія

*) Головою цього з'їзду був М. С. Грушевський, що потім, з розвитком революції, вступив до укр. партії соц.-рев., ставши її діяльним членом.

**) На конференцію прибули представники партійних с.-д. організацій: Катеринославської, Полтавської, Київської, Харківської, Одеської, Черкаської, Новоград-Волинської, Бердянської, Московської, Петроградської й інших.

проте до великої української революції не цілком продумала національну проблему, одночасно обстоюючи гасло автономного устрою для України і не виступаючи проти політично-економичної централізації Росії. На цім позначилася велика ідейна залежність української соціал-дем. роб. партії від загально-російської соціал-демократії. Поклоняючись, слідом за своїми московськими вчителями, богові економичної централізації, українські соціал-демократи думали спочатку вбгати задоволення національних потреб українського народу в рамках приблизно національно-культурної автономії і через це були навіть принциповими противниками федеративного ладу в пристосуванню його до Росії. Однак реальнє життя явилося ліпшим вчителем, ніж московська соціал-демократія, та ще її гіршого — меньшевистського толку. Ще і до революції в рядах укр. соц.-дем. було не мало членів, яких не задовольняло програмове, маловиразне і компромісове рішення української національної проблеми.*). Тепер же, коли буйні хвилі великої весняної повіді національного відродження заляли всі ділянки українського сусільного життя; коли весь український народ — робітник із фабриці, селянин в своїй убогій хатині і солдат на фронті, не кажучи вже про інтелігенцію, — виявив цілком стихійну силну і виразну волю до самовизвердження себе, як окремого національного організму, українська соц.-дем. робітничча партія стала перед конечною необхідністю ґрунтовно проревізувати свої національно-політичні постулати. Конференція партії і зробила це, хоч, правда, все ще оглядаючись на свого московського вчителя. Ухвала Конференції про автономію України звучить так:

„Виходячи з того, що потреба можливо повного розвитку творчих сил України вимагає її найширшого економично-політичного самоозначення; приймаючи під увагу, що федеративний устрій російської держави, як союза автономних національно-територіальних або просто територіальних одиниць, не тільки не може шкодити розвиткові пролетаріата всієї Росії, — а тим більше українського, — але і користний для нього; приймаючи під увагу, що федерація автономних національних або краєвих одиниць — це найкраща гарантія демократичних і національно-політичних прав кожної нації або країни, — конференція української соц.-дем. робітничої партії з цілою непохитною рішучістю вивігас дає доказання партії — автономії України, яко першу, невідложну, неукочу задачу сучасної хвилі українського пролетаріату та всієї України. Рівночасно, виходячи з рямою партійної програми, виголошеної на з'їзді 1906 р., конференція, рахуючись з виключностю подій і домаганнями життя, думає можливим взяти на себе право позволити товаришам по партії піддерживати принцип федеративної будови російської демократичної республіки і піддерживати автономичні змагання демократій інших націй.“

В цілях досягнення найкращого автономного устрою України, конференція визнала необхідним негайно розпочати енергійну та всеобщу працю, спрямовану до скликання всеукраїнського територіального зібрання, на котрому могла б виявитись воля української демократії і демократій інших націй, що живуть на території України.

Одночасно конференція виразно визначила, що творення автономного ладу на Україні повинно відбутись в самім революційнім про-

*.) Деякі укр. соц.-дем., як от М. Порш, своїми науковими працями давали солідне обґрунтування домагання не тільки національно-територіальної автономії для України, але навіть і для самостійності її.

цесі, шляхом ініціативи місцевих революційних народніх сил, і що Временне Правительство повинно бачити в такому способі заведення автономного ладу на Україні ґрунт для своєї діяльності, спроваленої на демократизацію Росії, на основі здійснення національних домагань численних бувших недержавних народів Росії. Це розуміння українською соц.-демократією творення автономного ладу мало для української революції велике значення: відповідаючи українській дійсності, воно було в той же час дійсно революційним. І як таке, йдучи в розріз з загальною тенденцією московської демократії — одкинути національне питання на другорядне місце, отклавши вирішення його цілком до Установчих Зборів, воно було причиною того, що українська соціал-демократія з самого початку революції на Україні пішла своїм окремим шляхом, часами гостро виступаючи проти своїх старших товаришів — російської соц.-дем. партії на Україні.

Отже вже перша конференція української соціал-демократичної партії — партії, що зовсім не мала нахилу особливо заострювати національне питання, що в своїй оцінці моменту і наміченні революційної партійної тактики виходила з інтересів пролетарської класи Росії без ріжниці національностей, — показувала, що революція на Україні піде своїм окремим шляхом, не роспускаючись в загально-російській революції, що вона буде переводитись в своєрідних формах, своїми місцевими революційними силами (9).

Для більш повної характеристики української соціал-демократичної партії на початку революції дадамо тут ще, що конференція партії постановила рішуче домагатись призначення війни зусиллями організованого пролетаріату всього світу. На думку конференції, Временне Правительство, дбаючи про розвиток і закріплення здобутків російської революції, мусило б негайно розпочати мирові переговори через представників міжнародного пролетаріату, в тім числі й українського.

Ще більш революційним в національній справі виявив себе з'їзд української партії соціалітів-революціонерів, що мав установчий характер (4.—5. квітня ст. ст. 1917. р.). До великої української революції українська партія соціалітів-революціонерів не мала свого програму, хоч окремі партійні гуртки та організації існували ще з часів першої російської революції 1905.—6. рр. Групи ці існували і провадили свою роботу то як самостійні (Київська, Барішільська, Ново-Басанська й інші), то як так чи інакше звязані з російською партією соціалітів-революціонерів. В часі від 1913. р. до половини 1915. року виходив в Київі нелегально орган київської групи української партії соціалітів-революціонерів „Боротьба“, в якому було вміщено, між іншим, нарис програму партії (10).

Дореволюційні організації партії вели свою роботу головним чином між студенською молоддю та селянством і тільки почали між робітництвом. Революція дала простір для діяльності партії. При першій же згістці про повалення царського режиму, на місцях почалась жвава організаційна робота: по всій Україні відчовлялись старі, зруйновані реакцією організації і закладались нові. Швидкий і численний

зріст організацій партії на місцях і дав, власне, змогу скликати вже в квітні установчий з'їзд партії.*)

З'їзд обміркував цілу низку питань програмового характеру, з яких найбільш пекучими являлись два: національне і земельне. Національне питання викликало дуже палкі дебати. В числі делегатів намічалась група з виразними самостійницькими тенденціями. В результаті було ухвалено, хоч і не самостійницьку, але досить радикальну постанову слідуючого змісту:

„В час, коли відбувається велика творча робота серед вільних народів Росії, установчий з'їзд української партії соц.-рев. визнає найбільшою потребою українського народу негайне переведення в життя широкої національно-територіальної автономії України, з забезпеченням прав національних меншин, і негайне скликання територіальної Української Установчої Ради для вироблення основ і форм автономії і для підготовлення виборів до загально-російських Установчих Зборів від народу українського й інших народів Росії. Разом з тим з'їзд визнає, що найкращою формою устрою російської держави є федеративно-демократична республіка, у становлення якої укр. партія соц.-рев. буде домагатись на загально-російських Установчих Зборах“.

Отже партія рішуче рвала з історичними предпосилками та традиціями і виразно виходила в своєму рішенню національної проблеми з визнання принципу національної суверенності українського народу.

Принцип цей мав втілитись в життя через Українську Установчу Раду, скликану раніше Російських Установчих Зборів. Щоб остаточно поставити крапку над I, з'їзд партії підкреслив окремою резолюцією, що „на всякі перешкоди скликанню Української Установчої Ради з боку російського уряду, на всяку спробу зробити натиск за допомогою сили — українська партія соціалістів-революціонерів буде дивитись, як на продовження тієї самої імперіалістичної політики захвату і гніту, яку вели що до України московські царі і російські імператори. Партия буде вимагати від Тимчасового Уряду, щоб він деклараційним актом заявив про своє відношення до автономії України“. Тут же з'їзд постановив, що партія буде домагатись зосередковання українських солдатів в окремих полках. Таким чином, українська партія соціалістів-революціонерів зайняла з-поміж всіх українських партій найбільш радикальну позицію в національній справі, тим самим ставши в авангарді революційної боротьби українських трудових мас за національне визволення.

Ми не будемо спинятись тут на ухвалах з'їду по іншим питанням (робітничому, в справі війни і т. д.), якими намічався програма партії і давалась провідна тактична лінія для партії в її черговій щоденій роботі: в тих увалах партія мало чим ріжнилась від п'ятьших

*) На установчий з'їзд прибули представники партійних організацій: Київської, Полтавської, Харківської, Чернігівської і Катеринославської губерній. В числі делегатів були партійні робітники, які що й не повернулися з заслання та повиходили з царських тюрем. До президії З'їзду було обрано М. Ковалевського, Л. Коваліва, П. Христюка і Володимира Залізника.

соціалістичних партій того часу, і в першу чергу від укр. соц.-дем. партії, чим, між іншим, треба пояснити в значний мірі той факт, що на з'їзді обмірковувалось також питання про злиття в одну соціалістичну партію всіх соціалістичних партій України. Зазначимо тільки, що в аграрний справі з'їзд після вислухання і обміркування загального, схематичного докладу М. Ковалевського, в якому чого не говорилось про плани конкретного переведення земельної реформи, став, в своїй більшості, на ту точку погляду, що в умовах української економичної дійсності трудно перевести бажану земельну реформу, а саме соціалізацію землі, і що партія, числячись з цим, буде настоювати на передачі всіх державних, кабінетських та приватних земель на Україні в Український Земельний Фонд, з якого земля має розподілятись (для користування) через громадські організації між селянством. Питання відшкодування власникам при переведенні земельної реформи було затушковано туманною фразою, що „видатки на переведення земельної реформи треба віднести на рахунок держави.“

Після Установчого З'їзду, на якому було обрано Центр. Комітет партії, якому було доручено відновити (тепер вже легальне) видання партійного тижневика „Боротьба“, українська партія соціалітів-революціонерів почала рости надзвичайно швидко, поширюючи свою працю між селянством, робітництвом і на фронтах серед солдатів. На роботу між селянством було кинуто головні сили партії, що дало партії можливість взяти цілком в свої руки професійно-класову організацію українського селянства — „селянську спілку“.

В перших же числах квітня (ст. ст.) відбулися в Київі також і наради української радикально-демократичної партії (майбутніх соціалітів-федералістів *), що обеднувала переважно інтелігентські та ліберально настроєні буржуазні українські кола, які були головним активним елементом Товариства Українських Поступовців. Наради прийшли до ухвали — валишти, до часу з'їзду, давшю програму і давню назву партії. Після цих парад партія, фактично тільки тепер відновивши свою діяльність, повела, під проводом обраного на парадах Тимчасового Центрального Комітету Партиї (в складі — В. Біднова, Д. Дорошенка, С. Ефремова, Ф. Матушевського, А. Ніковського, В. Прокоповича, О. Шульгина, С. Ераскова й інших) досить успішно партійну роботу в українських інтелігентських вдекласованих колах, а також розвинула і доволі широку непартійну культурно-просвітну і національно-освідомлючу діяльність.

Так виглядав в головних рисах той політичний бараж, з яким виступала українська демократія на боротьбу за своє національне визволення: дві соціалістичні революційні і одна демократична інтелігентська партія, ісповідаючи принципу еволюційного розвитку суспільно-економічних відносин. Всі інші партії, які пізніше відгравали в українській революції — а ще з більшим успіхом в українській контра-

*) Наради відбувались під час Національного Конгресу; ініціатори нарад, власне, скористувались присутністю чималого числа членів партії на Конгресі і організували наради.

революції — досить помітну роль, в той час були в ледве помітних, а то і зовсім непомітних вародках. З'окола цей багаж міг здатись за дуже не вистарчаючий, але на ділі він був досить серіозним. Названі три партії обхоплювали досить повно всі три суспільні верстви, з яких головним чином і складалась українська нація: селянство, робітництво і інтелігенцію. Виступаючи в національно-визвольній боротьбі довший час спільно, названі три партії зуміли повести за собою весь український народ і фактично вели його доти, доки не були зреалізовані національні домагання українського народу і не наступив період загостреної класової, соціально-економичної боротьби. Та коли наступив останній, народились і нові українські політичні партії, як лівого, комунастичного напрямку, так і правого — гетьмансько-реакційного.

12. Всеукраїнський Національний Конгрес — початок національно-політичної боротьби. За один місяць революції український визвольний рух розвинувся на стільки широко і глибоко, що Українська Центральна Рада в своєму первісному складі не могла вже усішно керувати цим рухом. Всім суспільством і Радою також відчувалась потреба в перетворенню Центральної Ради на більш авторитетний і правомочніший орган, ніж той, яким була Рада в своєму первісному складі, зłożена з представників переважно київських громадянських організацій. Одночасно відчувалась потреба в підрахункові та маніфестації українських сил у всеукраїнському масштабі та в наміченні авторитетним національним органом середньої, основної лінії національно-визвольної боротьби, неминучість якої була вже більш-менш очевидною. З цих причин Центральна Рада постановила скликати на 4.—8. квітня (ст. ст.) Всеукраїнський Національний Конгрес у Київі.

Вістка про скликання Конгресу в кілька день облетіла всі най-глуhiці закутки України і з великим ентузіазмом була зустрінута всім українським суспільством, починаючи від селянина та робітника і кінчаючи інтелігенцією та солдатами на фронтах. Ще за кілька днів до відкриття Конгресу до Києва почали з'їздитись делегати на Конгрес з різних кінців України, з Кубанщини, Чорноморщины, з фронтів, з Петрограду, з Балтійської і Чорноморської флотів. Конгрес випав дуже многолюдний: на цього прибуло до 900 делегатів з мандатами від різних українських військових, селянських, робітничих, культурно-просвітніх і економічних організацій та політичних партій. Велику більшість конгресу складали представники селянських та військових організацій. Загальне число учасників Конгресу виносило біля 1500 чоловік.)*

Оdkриваючи конгрес, Голова Центральної Ради М. Грушевський назвав його історичним конгресом.

*) На Конгресі були представлені всі частини України. Навіть Галичина була представлена тими галицькими громадянами, які були вивезені з Галичини російським царським правителством, як „заложники“. В склад президії було обрано представників від кожної окремої верстви українського суспільства (від селянства, робітників, інтелігенції, духовенства і так далі). В числі інших в президії були — В. Вишнічанко (у. с.-д.), Авдіенко (у. с.-д.) і Гайдар; останні два від українських петроградських гвардійських полків, що перші виступили на боротьбу з царським режимом. Почесним головою конгресу було обрано М. Грушевського, який і проводив збори.

І це було дійсно так. Перед конгресом стояло історичної ваги завдання: виявити дійсну волю організованого українського народу; засвідчити перед всім світом, а в першу чергу перед московською демократією, що той, кого вже давно вороти поховали, про кого вже заявляли навіть, що такого не тільки що немає, але й не було, отже й бути не може, що цей живцем похованний народ (а не купка його інтелігенції), — живий і хоче жити.

І треба визнати, що Конгрес справився з своїм завданням як найкраще. Величезна заля селянських і салдатських та матроських постатів, незвичайно урочисте піднесення, яке весь час панувало на Конгресі, говорили без слів сами за себе. Навіть неукраїнська преса, що здергливо ставилася до українського визвольного руху, з видимим захопленням чудувалася цим майже стихійним проявом національної волі українського народу до відродження (11).

„Треба було бачити сю загальну радість при стрічах вільних горожан свободної країни, — писала „Кiev. Мысль“, — радість, яка, можливо, находить свій переважний вислів в українській вдачі, довготерпливій до останнього ступня і до такого самого ступня вульканічній при проявах одушевлення. Сяють від тримтакого весняного усміху обличча, горючі жаром радості очі та всюди давінка, свіжа, кольоритна чисто-українська мова. Дружні обіими, палкі поцілуники... Словом — родина, члени одної семі з'їхалися на своє спільне свято. Так воно і є в дійсності. Треба дуже довго і сильно терпіти, треба віками зносити гніт національної і політичної неволі, щоб так бурливо прийняти свято визволення.“

Робота конгресу пройшла жвано і продуктивно. Грунт для неї був значно підготовлений тими українськими з'їздами, які відбулись перед конгресом. Головною справою, над якою радив конгрес, була, звичайно, справа автономії України і перебудови Росії на федераційних основах. Конгрес вислухав і обміркував цілу низку докладів на цю тему (12) і виніс одноголосно слідуючі постанови:

„1. Згідно з історичними традиціями і сучасними реальними потребами українського народу, З'їзд визнає, що тільки національно-територіальна автономія України в стані забезпечити потреби нашого народу і всіх інших народів, що живуть на Українській Землі.

2. Автономний устрій України, а також і інших автономних областей Росії, знайде цілковиту гарантію для себе в федераційному устроїві Росії, через що єдиною відновідною формою державного устрою для Росії з'їзд визнає федераційну демократичну республіку, а одним з головніших принципів української автономії — повну гарантію прав національних меншин, що живуть на Україні.

3. Український національний з'їзд, визнаючи за російським установчим зібраним право санкції нового державного ладу Росії, а також автономії України і федераційного устрою російської республіки, вважає проте, що до скликання російських установчих зборів прихильники нового ладу на Україні не можуть заставатись пасивними і мають, по згоді з меншими народностями, творити неодкладно основи її автономного життя.

Йдучи на зустріч бажанню тимчасового правительства в справі організації і обєднання громадських сил, з'їзд визнає неодкладною потребою організації Краєвої Ради з представників українських областей і міст, народів і громадських верств, в чому ініціативу повинна взяти на себе Центральна Рада.

4. Український національний з'їзд доручас Центральній Раді виявити, як можна швидче, ініціативу в справі утворення міщного союзу тих народів Росії, котрі, як і Українці, домагаються національно-територіяльної автономії в демократичній російській республіці.

5. Український національний з'їзд, визнаючи право всіх націй на самоопреділення, вважає: а) що кордони між державами повинні бути встановлені згідно з волею прикордонного населення і б) що для забезпечення цього необхідно, аби були допущені на мирову конференцію, крім представників воюючих держав, і представники тих народів, на території яких відбувається війна, в тому числі й України.“*)

Отже після цих постанов не могло бути двох думок про напрям і обем українського національного визвольного руху. Національно-територіяльна автономія України, в забезпеченням прав національних меншин, в федеративній демократичній російській республіці — от коротка формула, вислів національно-політичних домагань українського народу під ту хвилю. Не розійшлося українське суспільство і в методах досягнення автономного устрою України. Таким методом однодушно була визнана народня революційна творчість, будова знизу — волею, власними силами і по власному розумінню українського народу. Зазначивши виразно напрям і метод боротьби за національно-політичне визволення, Конгрес вирішив потім і низку технічних питань, звязаних з переведенням наміченого пляну в життя. З цих останніх ухвал Конгресу пайбільшу вагу мав ухвала схеми організації Української Центральної Ради, по якій в склад Ради мало входити всього біля 150 депутатів, в тому числі представників від губерній і міст — дві третини всього складу, і від київських українських організацій — центральних кооперативних обєднань, центральних комітетів політичних партій і інших центральних установ — одна третина. Згідно цієї схемі, в склад Ради могли посыпати своїх представників і національні меншини України. Тут же на Конгресі було обрано частину депутатів до Центральної Ради, а також і голову Ради та його товаришів.

Момент виборів голови викликав маніфестацію єдності національно-політичних настроїв членів Конгресу. Коли М. С. Грушевський (Голова Центральної Ради) підніс питання про необхідність переображення Голови Центральної Ради, слова його були перервані і заглушені бурею оплесків та вигуками тисячного вібрація: „Грушевський — наїм Голова! Слава Грушевському!“ На рішуче жадання М. Грушевського вибору Голови таємним голосуванням, Конгрес Головою Української Центральної Ради вибрал таємним голосуванням одноголосно М. С. Грушевського.

*) Постанова ця мала на меті приєднання Галичини до Наддніпрянської України. Йдучи до цієї мети, з'їзд виніс ще одну ухвалу-протест проти тих претензій на українські землі, які помітні були в декларації тимчасової польської державної ради.

Товаришами Голови вже одкритим голосуванням також майже одно-
голосно було обрано В. Винниченка і С. Єфремова.

На національно-політичних питаннях і закінчив свою роботу Конгрес. Питання соціально-економічні зовсім не стояли в порядку справ, що підлягали його розглядові, і тільки після внесення селянської фракції конгресу конгрес виніс постанову в земельній справі, якою доручалось Центральній Раді домагатись від времененного правительства заборони продажу, закладу і довгострочної оренди земель, лісів, природних багацтв в лоті землі, а також фабрик і заводів. В цій позачерговій, прийнятій без дебатів ухвалі Конгресу найшли свій відбілук соціально-економічні революційні сподіванки українського селянства і робітництва.

Національним Конгресом закінчився перший період української революції — національно-культурницький і підготовчий і почався другий період — національно-політичної боротьби. На цей новий момент в українському визвольному рухові вказував і Київський Губерніальний Комісар Временного Правительства, и. Суковкін, в своїй телеграмі до б'єтаниного з приводу Конгресу. В тій телеграмі Суковкін, між іншим, писав, що Національний Український Конгрес висловив відновлення з приводу зложеної ним (Суковкіним) заяви, „що в справі створення нового ладу на Українській Землі тимчасове правительство буде вважати першим голосом голос зорганізованого українського громадянства,“ і що зорганізоване українське громадянство, в особі Конгресу, вже і подало такий голос, „висловивши за необхідність утворення в Київі краєвої ради та краєвого виконавчого комітету.“

Та московська демократія, хоч і бачила, що справа починає набирати серіозного характеру, все ж не хотіла щиро та одверто поділитись дійсності в очі і все вдавала, що немов би воля українського народу для неї ще не ясна, і намагалась дурити себе й інших надією, що може-таки їй вдастися цей небажаний український визвольний рух якось загальмувати, затушкувати, роспустити його у „великому руському морі,“ тепер революційному і „демократичному.“ А оскільки Українці не здавались і „роспускалися“ зовсім не хотіли, взаємовідносин між українською і пануючою демократією почали переходити в стан чим далі — тим більш впертої і завзятій національно-політичної боротьби. В цій боротьбі росла і гартувалась воля української демократії до нового національного визволення. Нова Центральна Рада, обрана на Національному Конгресі, повна ситуацізму й енергії, свідома тої великої моральної народної сили, яка підpirала кожне її слово й діло, — сміливо стала в авант'єрі національно-політичної боротьби. Під її проводом український народ повів рішучу боротьбу за національно-територіальну автономію України в федераційній російській республіці, держучи вже в цей час в своїх руках стяг української незалежної державності — символ національного визволення в умовах капіталістично-буржуазного суспільства.

Частина II.

Період національно-політичної боротьби.

(Здобуття автономії України.)

Розділ III.

Боротьба за національно-територіальну автономію України в російській федераційній республіці. — „Самочинне“ здійснення автономії.

13. Кристалізація національно-політичних домагань українського селянства. Після Національного Конгресу український визвольний рух швидко набрав виразного національно-політичного характеру і великого політичного значення. Члени Конгресу — селянє і солдати, розіїхавшись по Україні і по фронтах, своїми інформаціями про постанови Конгресу і оповіданнями про ті високо-ліднесені настрої, які весь час панували на Конгресі, додали багацько бадьорості революційній роботі на місцях і, що було головищим, направили ту роботу по одному певному шляху, наміченому Конгресом. Направлення ж волі всіх верств українського народу до досягнення одної цілі — автономії України в федераційній російській республіці, — дало в той момент значну економію національно-революційних сил і одразу збільшило ефект боротьби. Українське трудове селянство почало все ясніше й ясніше усвідомлювати собі цілі твої національно-політичної боротьби, яку воно стихійно розпочало з перших днів революції. Тимчасовий Комітет Української Селянської Спілки, обраний на з'їзді в початку квітня *) і доповнений потім представниками від губерніальних селянських організацій, розвинув під проводом М. Стасюка, широку організаційну роботу. Через недовгий час селянство на Україні було організоване в селянські сили — Ради Селянських Депутатів (губерніальних, повітові та волосні) з їх Виконавчими Комітетами.

Само собою розуміється, що організація селянства провадилася не на національно-політичному, а на соціально-економічному, класово-професійному ґрунті. Однаке національно-політичний момент також відогравав при цьому не малу роль. Організація селянських спілок пішла успішніше там, де свідоміше і культурніше було селян-

ство. На першому місці виступала Полтавщина, за нею йшла Київщина. Найгірше стояла справа на Волині, де селянство було темне і забите. Трудно було організувати селянство також і в тих губерніях, де глибоко пішла русифікація і де, як от на Харківщині та на Катеринославщині, намагалися вести роботу московські соціалісти-революціонери на „общерусских основаніях“. Але і в цих губерніях, так само як і на Волині і по всій Україні, труднощі були переборені, і все селянство прилучилося, нарешті, до української селянської спілки. Характерними для процесу обеднання селянства України в одну українську селянську організацію являються постанови селянства Чернігівщини. Під впливом московських соціалістів, перший губерніальний селянський з'їзд Чернігівщини, що відбувся на самім початку революції, постановив вважати Чернігівську Раду Селянських Депутатів відділом Всеросійського Селянського Союзу. Та через недовгий час селянство Чернігівщини, роздивившись, до чого воно йде, на другому своєму з'їзді *) винесло вже постанову про приєднання Чернігівської Селянської Спілки до Всеукраїнської Селянської Спілки.

Обеднання українського селянства в самостійну селянську організацію мало велике політичне і національне значення. Російські політичні партії на Україні (головним чином московські соціалісти-революціонери), а також і всеросійські центральні революційні демократичні організації прикладали не малих старань до того, щоб організувати революційну демократію на Україні (а в тому числі і в першу чергу українське селянство) в „загально-руські“ областні організації, ігноруючи національний момент.

Однаке ці заходи не вінчались успіхом, а одна з великих спроб в цій роді, а саме — скликання в Київі в двадцятих числах (ст. ср.) квітня так званого областного з'їду робітничих, солдатських і селянських депутатів, закінчилася досить голосним скандалом і „конфузом“ для московської і пануючої на Україні неукраїнської демократії.

Ідею скликання названого з'їду подав Виконавчий Комітет Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, запропонувавши телеграфично Київській Раді робітничих та солдатських депутатів „перебрати на себе ініціативу скликання окружного з'їду селянських, робітничих і солдатських депутатів і утворення окружної організації для області, яка складається в полтавській, курській, вороніжській, чернігівській, куялянського повіту харківської та київської губернії“. Чим керувалася Петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів, викраюючи такий химерний немов навмисне етнографично разнородний округ, було не відомо, але, що при цьому Петроград цілком вільно водив мозком по живому тілові України, було очевидно. Київська Рада робітничих і солдатських депутатів, на очах якої відбувалась велика організаційна праця української демократії, на очах якої відбув перед тим свою працю Національний Конгрес, мусіла б добре бачити й розуміти, що всяке творення окружних і областних центрів на Україні по наказу

*) З'їзд цей відбувся в червні місяці ст. ст.

з Петрограда йде всупереч тому великому організаційно-революційному процесові, який відбувався на Україні у всеукраїнському масштабі, і, однаке, не зважаючи на це, охоче підхопила пропозицію з Петрограда і приступила до скликання зафічованого областного з'їзду без всякого порозуміння з українськими політичними партіями і організаціями, постайки від Центрального Комітету Української Селянської Спілки і, само собою розуміється, від Центральної Ради, з очевидною тенденцією — утворити на з'їзді неукраїнську більшість. Довідавшись про цей з'їзд вже з газетних повідомень і побачивши з реєстру представництва на з'їзді, що на його тенденційно зменшено до надзвичайно малих розмірів представництво від селянства, Центральний Комітет Української Селянської Спілки розіслав від свого імені до селянських спілок повідомлення про цей з'їзд з закликом присилати на його своїх представників. Селянство широ вілгукнулось на цей заклик і присяло на з'їзд силу своїх депутатів. Це було цілковитою несподіванкою для організаторів з'їзду. Бачучи, що з'їзд набере українського характеру, вони підняли питання про невідповідність кандидатів селянських депутатів, щоб таким чином не допустити на з'їзд більшості прибувших селянських депутатів.

В „торгах“ між ініціаторами з'їзду і прибувшими селянами за кількість місць для селянських депутатів пройшло чи пе цілих два дні. Нарешті, з'їзд було отчинено в присутності всіх прибувших селянських депутатів. Почалися привітання. І от-тут українське селянство, — „неорганізоване“, як потім писали російські газети, — при кожному проголошенню тим чи іншим промовцем імені російської демократичної республіки, одноголосно добавляло слово „і федеративної“, пригадуючи тут же і про автономію України. Це остаточно вивело з рівноваги пануючу демократію, і вона кінчила тим, що рішила на слідуючий день не пустити на засідання з'їзду селянських депутатів, за виключенням дуже незначної кількості їх. Розгнівале і обурене такою поведінкою селянство цілком одмовилось брати далі участь в областному з'їзді і відкрило свій окремий селянський з'їзд, на якому винесло іншу постанову в земельній справі, в справі закінчення війни, а також і в справі напіонально-політичній, зазначивши, що з'їзд кважає найкращою формою політичного устрою Росії — федеративну демократичну республіку з автономією народів, які заселюють Росію, зокрема — з національно-територіальною автономією України з забезпеченням прав національних меншин (тих самих, що не пустили селянських депутатів на областний з'їзд). Як видно з постанов цього селянського з'їзду, чи швидче наради, селянство було настроено цілком не шовіністично, як про те писала російська преса (13), і не реакційно та буржуазно, а навпаки, більш революційно і демократично, ніж як виявила себе пануюча демократія, хоч би на тій же таки купії (без селянства) областній нараді. Отже її боятись селянства нічого було; свою присутністю на з'їзді воно не понизило б його революційності і демократичності і коли б щось і додало до постанов з'їзду, то тільки згадку про необхідність перебудови Росії на федеративних основах і, може бути, про необхідність утворення в Київі не районного, а все-

українського революційного центру.*). Та як раз цих додатків і боялась пануюча демократія і, щоб уникнути їх, пішла навіть на видимий скандал і власну компромітацію. Немає потреби говорити тут про те, що цей „предметний урок“ на тему — „і хведеративна“, який отримали селяни на областному з'їзді, краще всякої агітації переконував їх в тому, що „од чужих людей не жди добра“ і що таки треба держатись своїх, — тоб-то української демократії та інтелігенції, яка не буде проганяти зі з'їздів. В меншому масштабі, але по суті з таким самим неприязнім відношенням до себе пануючої демократії українське селянство зустрічалось всюди, де тільки відносило воно голос за автономію України і Федерацію Росії, і саме об це відношення розвивались всі спроби пануючої демократії повести українське селянство за собою в організації загально-російського, тоб-то московського характеру.

Негативно ставлячись до всіх спроб пануючої демократії на Україні затягти трудове селянство в загальноросійські революційні місцеві організації, українське трудове селянство витримало також не малу боротьбу і за свою емансипацію від Всеросійського Крестьянського Союза, який, перебуваючи під проводом московської інтелігенції (с.-р. і н.-соц.), розвинув, через спеціально насланих „організаторів“, був на початку революції широку акцію на Україні, направлену до „уловлення“ українського селянства у вершу московського селянського союзу. Та українське селянство, яке ніколи не мало потягу до Московщини і симпатій до московської інтелігенції, дало достойну одіч цим „організаторам“, не приймаючи їх на з'їзи і не слухаючи їх закликів, часом, навіть, наперед попереджаючи таких „общеросів“, що коли вони будуть закликати до крестьянського союзу, а не до української селянської спілки, то їм нічого робити на селянському з'їзді і вони можуть їхати собі геть далі. Своє відношення до Всеросійського Селянського Союзу українське селянство опреділило коротко і ясно: на Україні селянство повинно організовуватись в Українську Селянську Спілку, яка через свої органи — Раду Селянських Депутатів і Виконавчий Комітет — має провадити свою працю в контакті з Московським чи Всеросійським, як його називали Селянським Союзом.**) Коротко кажучи, україн-

*) „Кіев. Мисль“ (від 24. квітня ст. ст.) так описує інцидент під час промови (на першому сільському засіданні з'їзда) „землячка“ (р. с.-д.) Кириенка: „при словах промовця „демократична республіка“ на заді счиняється великий гамір, селяне раптом підіймаються на своїх лавках і в один голос кричать: „федеративна республіка! федеративна!“ Коли на заді успокоїлося, посол Киріенко продовжує свою промову та знову говорить про „демократичну республіку“, а селяни знову поправляють бесідника“.

**) Справа взаємних відносин між московським і українським організованим селянством пізніше була остаточно і формально вирішена на I сесії Всеукр. Ради Селянських Депутатів (22.—24. червня ст. ст.). Тоді було зазначено, що керуючим органом укр. селянства являється Всеукр. Рада Селянських депутатів, яка має керувати всім селянським рухом на Україні (в тому числі і виборами до Установчих Зборів) і входити, коли буде потрібно, в зносини (інформаційного характеру) з „Всерос. Советом Крест. Депутатов“. Представництво укр. селянства у Виконавчому Комітеті Всер. Совета Крест. Депутатів було одержано назад, на Україну; для звязку в Комітеті було залишено всього 5 чоловік. Інтересно, що українська фракція у Всер. Сов. Кр. Депут. мала постійні конфлікти з великоруською більшістю Совета.

ське селянство і на цій ділянці своєї діяльності твердо і виразно стояло на принципі федеративної перебудови Росії і автономного устрою на Україні. Як зразок національно-політичних настроїв селянства під ту пору, наведемо тут уривок в наказу депутатам Київської Губерніяльної Спілки на Всеросійський З'їзд Селянських депутатів, виробленого на Київському Губерніяльному Селянському з'їзді, що відбувся в кінці квітня місяця (ст. ст.).*) В наказі тому селянство доручало своїм делегатам обстоювати на Всеросійському Селянському З'їзді такі домагання:

„І. В справі земельний: а) самочинних захватів земель не робити і ждати вирішення земельної справи через український народний сойм; б) приватна власність на землю на Україні повинна бути скасована, і земля повинна перейти без викупу в український земельний фонд, який має порядкувати український народний сойм. З цього фонду земля повинна даватись в користування тим, хто її обробляє своїми силами; в) вимагати від правительства негайного видання закону про заборону продажу, довгострочної оренди і закладу земель, а також масової порубки лісів; г) до видання земельного закону, для обезпечення селян строевим лісом, паливом, випасами, рибною ловлею і встановлення справедливих орендних цін і підготовки матеріалів для земельного закону — повинні бути засновані повітові, губерніяльні і Краєвий Український Земельний Комітети.

ІІ. В справі державного устрою Росії та в справі національно-політичний:
а) Найкращою формою правління в Росії буде демократична федеративна республіка з автономією народів, що заселяють Росію; б) для повного розвитку українського народу являється необхідним заведення національно-територіальної автономії України з забезпеченням прав національних меншин; в) домагатись, щоб Тимчасове Правительство негайно привселюдно приздало право українського народу на національно-територіальну автономію; г) необхідно, щоб вся просвіта для українського народу — від нижчої до вищої школи — велась українською мовою, щоб наука була безоплатною і обов'язковою для дітей обох полів, щоб шкільні програми були так складені, щоб діти могли переходити з нижчої до середньої, з середньої до вищої школи і щоб школа була не церковна і не земська, а єдина вільна народня; щоб слово Боже в церквах на Україні читалось на українській мові, і д) необхідно, щоб негайно роспочалось формування з запасних типових частей окремих українських частин з тим, щоб ці частини стояли на Україні, а також — видучення Українців військових на фронти в українські військові частини, посільки це не буде шкодити боєспособності армії.

ІІІ. В справі організації Українського Селянства: Необхідно організувати в Київі Краєву Раду Селянських депутатів для спільної роботи з радами робітничих та солдатських депутатів.“

Подібні до цього накази дали своїм делегатам на Всеросійський Селянський З'їзд і інші губерніяльні З'їзди та Ради Селянських депутатів „України, в наслідок чого Фракція українських селянських депутатів виступила у Всеросійській Раді Селянських депутатів, як одне організоване тіло, якого вже не можна було розбити і прилучити по частках до інших групівок, як те хотіли зробити московські селянські провідники. Пізніше ми ще спинимось на дальншому розвиткові взаємовідносин між Українською і Московською Радами Селянських депутатів. Тепер же скажемо кілька слів про соціально-економічні домагання українського селянства в той час і про його відношення до важкої і кривавої війни, що все ще тяглась далі.

*) На з'їзді було біля 250 депутатів. Головував с.-р. П. Христюк Головним докладчиком виступав М. Стасюк.

Немає потреби перечисляти тут тих численних селянських з'їздів — губерніальних, повітових і волоських, які відбулися в квітні-травні місяці, щоб довести, що не було а ні одного з'їзду, на якім селянство не домагалось би передачі землі без викупу до рук працюючих і негайного припинення війни.* Гасло — земля трудовому селянству і домагання миру зробилися загальними і цілком безспорними. І коли однину національно-політичну частину ухвал українських селянських з'їздів, то в частині соціально-економічній і загально-політичній їх самий найбільший „демократ і революціонер“ того часу не знайшов би нічого а ні реакційного, а ні буржуазного. Вони являлись по своему змісту точнісінько такими, якими вони були і у загальноросійської демократії, яка кидала на український визвольний рух пляму руху дрібнобуржуазного і реакційного по своїй соціально-економічній природі, виключно через те, що українські трудові маси домагалися одночасно в соціально-економічнім і національно-політичному визволення. В домаганнях же національно-політичних так само не було нічого а ні шовіністичного, а ні буржуазного, а ні реакційного. Виставляючи гасло автономії України, українське селянство у всіх своїх постановах визначало необхідність забезпечення прав національних меншинностей на Україні. І це не було тільки слово. Український працюючий народ дійсно був настроєний цілком по-братньому. В той час, як на Україну почали вже доходити з Московщини відомості про вороже відношення московського селянства до українських селян-преселенців, в широких народніх українських масах ніяких проявів шовіністичних настроїв не було аж до часу, коли почалась війна між Московською Сovітською і Українською Народною Республіками. Між іншим єврейські погроми почались на Україні тільки на третій рік революції — в 1919. році, під час другого наступу червоної російської армії на Україну.

Звичайно, з точки погляду прихильників комуністичної революції, українська революція була в той час по своїй соціально-економічній природі дійсно дрібно-буржуазною і ні в якому раді не соціалістичною і тим більше не комуністичною. Та не про це тут ходить. Закиди в дрібнобуржуазності і контр-революційності йшли на адресу українського революційного руху не з боку комуністів, а з боку тих російських і зруїфікованих єврейських партій (соціал-демократів, соц.-революціонерів і навіть правіших груп), які сами вважали революцію буржуазною і ставили її метою збудування російської демократичної, тобто справжньої буржуазної республіки, з порожніми, обманчивими політичними і громадськими свободами. В порівнянню з ними, соціально-економічні позиції, які боронила в революції

* В квітні-травні місяцях відбулися губерніальні та повітові селянські з'їзи на Київщині, Херсонщині, Харківщині, Полтавщині, Чернігівщині, Катеринославщині, Поділлю. Відомості про ці з'їзи зустрічаються в українській і російській пресі (багатко в Петроградській). Всі ці з'їзи домагалися переведення земельної реформи через Український Союз, на основах примусового викуплення земель без викупу і розподілення земельного фонду між працюючими в користування (за приватну власність на землю не висловлювалася в той час — та й пізніше — а ні один з'їзд). Так само всі з'їзи домагалися припинення війни і заведення автономного устрою на Україні.

українська демократія, були (хоч може не завше ясно формулювані) безсумнівно завше більш революційними, виходячи далеко за межі завдань „буржуазної революції“.

14. Українські салдати за українізацію війська і автомонію України. Революційний український рух у війську швидко набрав дуже бурхливого характеру. Справа українізації війська була одною з тих справ, які найбільше дратували і пануючу демократію і Временне Правительство, викликаючи перед їхні очі примару „сепаратизму і розвалу Росії“. З другого боку, це була справа, де український робітник і селянин в шинелі бачив своє національне і просто людське почуття і право найбільш ображеним та заневаженим одмовленням йому, здавалось би, в такому бессумнівно справедливому домаганні, як зведення українців салдатів в окремі військові частини і надання останнім Українського характеру. При такому стані справи рух цілком природно легко набрав бурхливого, часами драматичного характеру.*)

Боевими хрестинами українського військового руху була дуже голосна в свій час історія „трьох тисяч Українців-салдатів“, які зібрались в квітні місяці (ст. ст.) на київському збирному військовому пункті і почали домагатись одіравки їх на фронт, як української військової частини. Здавалось, справа була не така вже й складна, тим більше, що фронт потрібував поповнень, а салдатські маси йшли на ті поповнення дуже і дуже неохоче. Отже, коли нашлось три тисячі салдатів, які охоче йшли на фронт і тільки вимагали, щоб організовано їх в окремий полк, назвавши його українським, треба було скористатись і послати їх на фронт хоч би і в формі української частини. Однак пануюча демократія підняла біля цієї справи надзвичайний галас. Будучи ворогом українського національного визволення і розуміючи добре, що за такою дрібною справою, як одіравка на фронт трьох тисяч салдатів Українців в формі окремої української військової частини, ховається великої ваги принципове питання — визнання чи непризнання українських визвольних змагань, — пануюча демократія постановила за всяку ціну не допустити до сформування якої-будь української військової частини з візбраних салдатів.

Як перед Національним Конгресом, так і тепер почалися довгі засідання Ради Робітничих депутатів, Ради військових депутатів, Комітету Обєднаних громадських організацій і так далі, кожної організації зокрема і всіх разом. Замазуючи очі собі і других, пануюча демократія почала дошукуватись в цій історії чиєсь злой волі, справленої „на розвал фронту і на шкоду революції“. Почали ширити чутки, що це Центральна Рада навмисне зібрала ціх три тисячі салдатів, тоді як кожному до очевидності було ясно, що салдати зібралися з власної волі і більш-менш припадково. Як вияснилося пізніше, військові коменданти деяких міст України, почувши, що в Київі піднято справу про формування українських військових частин, навмисне направляли українських салдатів, що бажали вступити до українських військових частин, на київський збирний військовий пункт.

*) Розстріл „богданівців“, про що пізніше.

В самій думці про сформування українських військових частин для неzasліпленої московським шовінізмом людини не було ічого дивного після того, як по всій Росії і на Україні відбувались, за згодою і допомогою Временного Правительства, формування національних польських і інших частин. Та російська демократія завше мала іншу мірку для українського народу.

Довідавшись про домагання українських салдатів і про ті тяжкі пригоди, яких вони зазнали зараз же після заяви свого бажання од-правитись на фронт в формі окремої української частини (погрози військових організацій збройною силою розігнати „бунтовщиків і дезертирів“), Центральна Рада взяла цих нещасних вояків під свою охорону. Було доведено до відома військових властей, що „Центральна Рада не бачить іншого виходу, як тільки зформувати з 3000 салдатів український полк і таким чином задоволити їхнє бажання вийти негайно на фронт в виді української військової частини“. Що ж торкається дальших формувань українських частин, то Центральна Рада заявила, що вона вважає можливим провадити такі формування тільки з запасних тилових частей, а не фронтових; вилучення ж в осібні українські частини українських салдатів на фронті повинно переводитись за згодою і дозволом вищих воєнних властей, аби не було нанесено шкоди боєздатності фронту.

Але пануюча демократія не захотіла пристати на цю примирячу позицію Центральної Ради, і обеднане засідання Київського Виконавчого Комітету Обєднаних громадських організацій і президії Київської Ради робітничих депутатів, Ради салдатських депутатів і Коаліційної Ради київського студенства після довгих і палкіх дебатів постановило, що „три тисячі салдатів Українців, котрі зібралися в Києві, треба одратити на фронт на загальних підставах для поповнення армії“.

Підтримані Центральною Радою салдати Українці, після того як всі надії на порозуміння з військовими властями і пануючою демократією були втрачені, перевели „самочинно“ уформування кадрів „1-го Українського гетьмана Б. Хмельницького Полку“: обрали старшин і почали домагатись від місцевих військових властей і Головного Командуючого арміями південно-західного фронту призначення фактично вже зорганізованого полку.*.) Заходи українських салдатів нарешті увінчались успіхом. Вище військове фронтове командування після деяких вагань і навіть погроз силою розігнати „дезертирів“, під кінець, виявши на увагу дійсну силу українського національного руху у військах і можливість хвилювання на фронті в разі дальнього провокування справи і негативної відповіді, дало згоду на сформування

*) В організації полку і взагалі в національній роботі у війську брали діяльну участь Київське Товариство Українського Військового Клубу імені гетьмана Полуботка. Під час „історії“ з першим полком Товариство це домагалось не тільки утворення полку з 3000 салдатів, але й призначення спеціальної дівізії на фронті (української), в яку мав бути висланий полк, утворений для поповнення цієї дівізії запасової частини і взагалі переведення пісанового і ступневого виділення Українців в окремі частини. Багацько працювали у військовій справі в той час Михновський та Ган (у. с.-р.).

в Київі Першого Українського Полку.* Центральна Рада постановила вважати цю згоду за прийняття вищим командуванням принципу українізації війська і утворила при собі для завідування військовими справами Військову Комісію в участю представників київських українських військових організацій. Ця комісія взяла в свої руки провід над українськими революційними салдатськими масами. Через короткий час на фронтах відбулось багацько українських з'їздів, на яких були обрані численні фронтові Ради і Комітети, а через два місяці від початку революції, а саме 5.—8. травня (ст. ст.) 1917 р. відбувся вже в Київі Перший Український Військовий З'їзд, на який прибуло більше семисот делегатів, які представляли собою в круглих цифрах 900.000 озброєного, національно - свідомого, революційно настроєного і до певної міри організованого українського вояцтва — на фронті, у флоті та запіллі (14).

З'їзд цей, як і пізніші військові з'їди і взагалі весь військовий український рух, відграв досить визначну роль в українській визвольній боротьбі. Стоючи на становищі єдності загально-російського революційного фронту; уділивши багацько уваги скріпленню фронту і піднесення його боєздатності, зокрема спинившись докладно на справі боротьби з дезертирством; не захоплюючись самостійницькими гаслами. — з'їзд в той же самий час рішуче і в категоричній формі підтвердив ухвали Національного Конгресу і зажадав їх негайного здійснення. Постанова З'їзду в національно-політичній справі починалась слідуючими вартими уваги словами: „В інтересах припинення національних конфліктів на Україні і на фронті, які можуть принести велику шкоду загальній справі революції, в інтересах як найбільшого поєднання і згоди всіх демократичних мас на Україні, Український Військовий З'їзд вважає необхідним вимагати від Тимчасового Правительства та Ради Салдатських і робітничих депутатів“... того а того. А вимоги ті були слідуючі:

„1) Вимагати від Тимчасового Правительства та Ради салдатських і робітничих депутатів негайного отримання особливим актом прийнятим національно-територіальної автономії України, як найкращого забезпечення національно-політичних прав українського народу і всього краю. Першим кроком до реального здійснення цього акту З'їзд вважає необхідним негайне призначення при Тимчасовому Правительству Міністра по справах України і 2) Підтримуючи вимогу українського Національного Конгресу (від 7.—8. квітня), представлену Українською Центральною Радою Тимчасовому Правительству, на яку ще не одержано (до цього часу) відповіді, Український Військовий З'їзд в цій справі вважає необхідним негайне заснування на Україні областного органу, який би мав працювати разом з представником Центрального Правительства на Україні — Комісаром на всі тубернії, заселені українською людністю.“

От і всі ті вимоги (за виключенням військових, про які будемо говорити нижче), які, в ім'я скріплення „загальної справи революції“, ставив, слідом за Національним Конгресом, озброєний український се-

*) Коли подіб сформувався самочинно, відбулося друге обєднане засідання Київської Ради Робітничих та салдатських депутатів (3. мая ц. ст.), яке, після довгих і палих дебатів, під час яких обвинувачувавано Українців у всіх семи гріхах смертних, знову постановило одправити „українських салдат на фронт в загальних порядку“.

лянні і робітник і які, в імя того ж самого „общаго дѣла революції“, вперто відкідав Тимчасовий Уряд і московська демократія.

Відчуваючи велике значення Української Центральної Ради в національно-політичній боротьбі, що вже розпочалась на Україні, і приймаючи па увагу ті спроби, які вже не раз робились пануючою демократією для діскредитації Центральної Ради в очах Тимчасового Правительства і широких народних мас,*) З'їзд постановив, що він „вважає своїм обов'язком вітати Українську Центральну Раду і скласти її велику подяку за її старання та заходи в історичний момент обеднати сили українського народу, підняти його національну і політичну свідомість і організувати його національну волю“. Зазначив також ще окремою постановою, що він — З'їзд „вважає Українську Центральну Раду єдиним компетентним органом, присвяченим рішати всі справи, що стосуються цілої України та її відносин до Тимчасового Правительства, і вимагає, аби, з огляду на те, що У. Ц. Рада робить велике державне діло, були асигновані Центральній Раді кошти з казни на українські національні потреби“.

Такі національно-політичні настрої мав Перший Український Військовий З'їзд в своїй масі. Ці настрої не були наслідком чиєїсь агітації, а тим більше агітації тодішніх провідників українського революційного руху. Навпаки, визначні революційні діячі того часу, як от В. Винниченко, Петлюра й інші не мало сил прикладали до того, щоб національно-політичні домагання українських народних мас звузити і тим самим втиснути їх в рамки „загальної справи революції“. Та ж сама „Кiev. Мысль“, що більше, ніж хто, виявляла поміїв на український визвольний рух, що так намагалась довести, що то тільки Грушевський в своїх товаришами домагаються автономії, а народ мовчить, бо „благоденствує“ під теплим крилом „общеруської“ демократії, — ця сама „Кiev. Мысль“ писала з приводу салдатських настроїв на з'їзді, що „леки-що в настрою з'їзу помітний піднесений націоналістичний підйом з перевагою радикальних, мілітаристичних тенденцій, але можна сподіватись, що під умілив проводом досвідного председателя С. Петлюри (відомого укр. соц.-дем.), з'їзд прийме де-що лагідніші форми на дальших засіданнях.“ **)

І дійсно, під проводом українських соціялістичних партій вся українська національно-політична революція довгий час відбувалась в дуже лагідних формах, які, проте, не здобули прихильності пануючої демократії, бо ходило в той час, власне, не стільки про конкретну форму задоволення національно-політичних домагань українського народу, скільки про принципове признання тих домагань, чи, як висловився З'їзд, про „оголошення принципу“. Саме цього „принципу“ і не хотіла „проголосити“ московська демократія.

В тій же самій „Кiev. Мысли“ і в інших російських газетах (зокрема в „Русск. Словѣ“ з 24. мая (н. ст.) і, само собою розу-

*) В свій час ми вже згадувала про статті „Кiev. М.“, в яких дія „соц.-демокр.“ газета одмовляла проф. Грушевському і всій Центр. Раді в праві висловлювати волю українського народу.

**) „Kiev. М.“ з 19. мая н. ст.

міється, і в українських газетах) знаходимо мін. опис того великого за-
ворушення, яке сталося на З'їзді після прочитання телеграми Виконав-
чого Комітету Петроградської Ради Салдатських і Робітничих депутатів
до З'їзду, в якій Комітет повідомляв, що справа творення окремих на-
ціональних військ буде поставлена на вирішення всеросійського з'їзду
робітничих і салдатських депутатів,*) і просив український військовий
з'їзд „вернутися до всіх Українців-салдатів в закликом стриматися від
самовільних явочних починів у сій справі аж до часу скликання все-
російського з'їзду. Треба було бути свідком того незвичайного обу-
рення і глянути, що обхопили всіх членів з'їзду, і тих зусиль, які робили
більш стримані і помірковані члени з'їзду, щоб заспокоїти розбурханих
сірих вояків і утримати З'їзд від дуже різкої відповіді Петроградської Раді
Робітничих і Салдатських депутатів. Винниченко й Нетлюра, пише
„Рус. Слово“, довго вимагали З'їзду до спокою та вказувати на необхід-
ність піддержувати контакт як з Временным Правительством, так і з Ра-
дою Салдатських і Робітничих депутатів. Щойно по бурливій дискусії
З'їзд ухвалив вислати до Петрограду окрему делегацію для переговорів
з Виконавчим Комітетом“.

Ми навмисне спинились тут на цих дрібницях в нотатках росій-
ських газет про настрої Першого Українського Військового З'їзду
і „охоложуючу“ роль на ньому визначних українських діячів того часу,
щоб вже більше не вертатись до тих брудних і нещиріх закидів, які,
в часі українського національно-визвольного руху не раз робила пану-
юча демократія тому рухові, виставляючи його, слідом за відомими ре-
акціонерами з „Кіевлянина“, штучним, не масовим, роздмуханим гуртком
„шовіністично настроеної української інтелігенції“.

Отже український салдат вимагав — свідомо і рішуче — „ого-
лосити принцип“, визначити міністра по справах України, утворити
краєвий орган, з призначенням до нього особливого Комісара України
і... то було, можливо, важніше „проголошення“ того славнозвісного
„принципу“ — вимагав ненависної для російської демократії україні-
зації війська. З'їзд дійсно вимагав і вимагав рішуче тої українізації,
не дивлячись на ворожість і перешкоди, які зустрічала ця справа
з боку військових властей, Правительства і пануючої демократії.

Інтересно спинитись тут на тих мотивах, які видвигались проти
українізації війська „общеросії“*. Ми вже говорили, що найча-
стійше вживаним мотивом було твердження, що українізація технічне
розвалить армію. Фронт і таким способом „загубить“ революцію; до
цього твердження додавалось ще часом, що „національні прапори“
у війську доведуть до розриву єдності між салдатами, викличуть па-
ціональну ворожечу і тим „затемнить“ червоний прапор класової бо-
ротьби*. Не бракувало таких закидів, які дістали „класичну“ фор-
муліровку в промові Начальника Київської Міліції п. Лепарського (од-
ного з плеяди „славніг“ — Оберучева, Киріенка, Лепарського і т. д.,
що найбільше далися в знаки українській демократії) на об'єднаному
засіданні Київських Рад робітничих і салдатських депутатів з приводу

*) Що мав відбутись 14. червня п. ст. в Петрограді.

утворення українського полку, коли він заявив, що „не розуміє, як люди, що називають себе соціалістами, можуть говорити про бажання своєї армії з такою піною в роті... Вони разом з іншими соціалістами повинні крикнути: „геть з мілітарізмо!... воли повинні розуміти, що національні питання, кінець кіпцем, повинні упасти, як витворені для утілітарних цілей“.

Звичайно, на наївно - глупих аргументах панів Лепарських спиняється не доводиться. Однака нерічевими були й інші твердження. Побоювання того, що виділення Українців в окремі частини і взагалі творення національних частин (тобто комплектування армії по національно-територіальному принципу) могло викликати загострення національних взаємовідносин, було безпідставним. Можна з певністю сказати, що переформування армії по національно-територіальному принципу, коли б воно могло відбутись, навпаки зменшило б значно гостроту національних конфліктів в Росії. І саме на досвіді української революції видно як пайкраще, як саме ігнорацією і сліпим опором великим проявам національного визволення можна розпалити до страшних розмірів національну ворожнечу.

Так само малорічевим був і аргумент, що стихійне, не плянове чи навіть і плянове переведення українізації війська в часі війни могло пошкодити боєздатності армії. Українська демократія, стоючи в той час цілком широ на позиції необхідності збереження боєздатності російського фронта, мала підставу вимагати, правда плянової і поступенної, українізації армії і твердити, що це не тільки не пошкодить, а навпаки — скріпити фронт, припинивши той моральний розвал армії, який вже йшов повним ходом в наслідок довгої, тяжкої і невдалих війни. Пізніше фактами було стверджено правдивість позиції української демократії. Українські частини, після численних заяв осіб з відповідного командного складу російської армії, осіб, що не мали особливих симпатій до Українців і не були прихильниками українізації армії, — відзначалися високою дисципліною, організованістю і боєздатністю і служили прикладом для інших „загальноморських“ мішаних військових частин.

Це припішове, так би сказати, засадничо-ідеїне, а також і технічне відношення української демократії до справи українізації армії найшло своє виявлення і в тих промовах, які виголошувались на різних з'їздах і в данім разі на Першому військовому З'їзді, і в самих постановах з'їзду, в мотивіровочній частині їх.

„Вважаючи, — говориться в постанові З'їзду в справі українізації війська, — з одного боку — а) що прийнята при старій деспотичній режимі система формування війська з різних національностей заснована на принципах антидемократичних*) і звязана з цілком зловживанням народних грошей і розбиттям моральних сил національностей; з другого боку — б) з огляду на те, що поточні трьома роками війни армії на фронти не мають уже колишньої боєвої міці, що пагас дисципліна і дух віднородності, що через те справи оборони загрожує велика небезпека, — Український Військовий З'їзд визнав потрібним якою швидче взятись до боротьби з підупадом духовного і реального світу армії. Одним з дійсних могутніх засобів до піднесення духа, для зміцнення

*) В бувшій царській Росії спеціально „на предмет усмирення“.

військових частей в одне суцільне могутнє тіло, З'їзд визнав негайну націоналізацію армії на національно територіальному принципі. Зокрема З'їзд оголосив потребу української національної армії . . . (15) Одночасно, визнаючи, що всяка війна є справою не народів, а імперіалістичної політики пануючих класів,*), що ці класи в своїх інтересах втигають народи в кріаву, братовбійчу війну; визнаючи, що постійне регулярне військо, як засіб канування буржуазних класів не відповідає змаганням народу і робочого класу, та служить тільки для зміцнення такого канування, — Український Військовий З'їзд, закладаючи перші підваджини організованої озброеної сили української демократії, ставить собі найпершим завданням, щоб українська армія після війни стала армією народу (народною міліцією), щоб єдиною метою її існування і формування була охорона інтересів і прав народу, а не пануючих власів, до якої б вони ці класи не належали".

Отже справа стояла ясно. Для українського солдата не було ніяких сумнівів в потребі українізації армії в інтересах не тільки українських, а і загально-російських, — і йому дивними і незрозумілими були всі ті численні перешкоди і підкопи під його роботу з боку російської демократії і ті безконечні образливе підоарювання в якихось реакційних замислах проти російської революції і добробуту московського народу. Ця саме незрозуміння і бажання загальмувати справу українізації війська побачили вояки і в телеграмі Петроградської Ради Робітничих депутатів, про яку ми згадували вже вище і яка певничайно обурила з'їзд. Зазначивши свої принципові позиції, намітивши цілян українізації війська, З'їзд урочисто затвердив першому українському полку, що самочинно сформувався в Київі, назву „Першого Українського Козацького імені Б. Хмельницького Полку“ і постановив утворити, — для практичної роботи по творенню нових українських полків української армії, — при Центральній Раді „Український Військовий Генеральний Комітет“ (в складі 18 осіб, в числі їх — Вишніченко, Петлюра, Пилькевич, Луценко, Полозов, Письменний, Певний, Капкан, Михновський, генер. Іванов і інші), як державну військову інституцію, з утриманням на державні кошти.

Ми не будемо спинятись тут на постановах з'їду в земельній справі (про яку селянство, хоч і переодягнене в солдатські шинелі, не могло забути), в освітній (між іншими, щоб в училищах командах навчали українською мовою, а також, щоб виписувались для українських військових громад і гуртів українські газети та книжки) та постановах в інших справах, які дають також багацько матеріалу до правдивого зрозуміння революційних домагань українських солдатських мас в той час (16). Наведеного вище цілком вистарчало для того, щоб побачити, що українське воядство в цім періоді революції виступало вже, як самостійна активна революційна сила, залишивши далеко позаду ті національно-культурницькі гасла, з якими виступили були на початку революції українські інтелігенти „ТУПівської“ формaciї.

Після цього з'їду українські вояки заворушились ще дужче. Домагання українізації війська набрало масового характеру і надзвичайної сили, так що російське військове командування примушене було, не чекаючи принципового вирішення урядом питання про

*.) Розуміється, очевидно, війни між буржуазними державами за колонії, ринки і таке інше.

автономію України, приступити до формування українських військових частин.

15. Центральна Рада висилає делегацію до Петрограду для переговорів з Временним Правительством і Радою робітничих та солдатських депутатів. Центральна Рада хоч і почувала за собою після своєї реорганізації на Конгресі (17) велику моральну силу і зобовязана була Конгресом негайно вступити з Временным Правительством в переговори в справі здійснення домагань Конгресу, однаке довший час вагалась роспочати серіозні переговори. Спочатку Рада обмежилась тільки тим, що переслала Временному Правительству, після відомої вже телеграми комісара Суковкіна, жадання Конгресу в справі заборони операцій в землею (продажу і закладу земель, лісів то-що), а також розвідувалась про настрої урядових московських сфер через того ж таки комісара Суковкіна. Ті розвідки не віщували нічого доброго. Временне Правительство, інформуючись про український рух від пануючої демократії на Україні, не виявляло ніяких ознак своїх симпатій до п'ятого. Взаємовідносини на місці — вже українською і п'є-українською демократією — так само не сприяли почину переговорів. З цих причин Центральна Рада і вагалась роспочати переговори, хоч в деяких колах українського суспільства це вагання починало вже викликати незадоволення. Перший Український Військовий З'їзд, — що важав, абл Центральна Рада негайно вжила рішучих заходів до здійснення даних їй Національним Конгресом доручень, і обрав в допомогу майбутній делегації Центральної Ради до Петрограду свою спеціальну військову делегацію, — поклав край ваганням і нерішучості Центральної Ради. Центральна Рада зложила делегацію в складі десяти осіб (В. Винниченка, М. Ковалевського, Г. Одинця, Д. Коробенка, Письменного, Д. Ровинського, О. Пилькевича, А. Чернявського, С. Єфремова і І. Сніжного) і вислала її з своїми директивами до Петрограду — до Временного Правительства і Ради солдатських та робітничих депутатів. Так „менший брат“ пішов шукати правди до „старшого брата“.

В середині травня (ст. ст.) делегація була вже в Петрограді і почала оббивати пороги Временному Правителству і Раді робітничих та солдатських депутатів, виложивши жадання Центральної Ради в формі окремої записки, що набула голосної назви „Декларації Української Центральної Ради“. В тій декларації було написано слідуюче: *)

„Зріст українського руху, що так інтенсивно проявився в днях революції, вимагає нових методів для його оцінки, нових підхідних шляхів, не говорячи вже про саме фактичне познайомлення з його висловом. Між тим у цій сфері лишалося все по-старому, і російські громадянські круги в більшості стоять на давній неозначеній позиції.

Це вже й тепер сумно підбивається на взаємних відносинах двох братів народностей, а на будуче грозить це дуже й дуже небажаними ускладненнями, і щоб їх усунути та злагодити, обидві сторони повинні поробити заходи державного та громадянського значіння.

Для людей, що мало познайомлені з історією й характером українського руху, зовсім незрозумілій той розмах, котрий проявив він зараз у перших днях

*) Подаемо за „Кіев. М.“

революції. Те, що уважалося справою невеличкого гуртка інтелігенції, насправді прибрало масовий характер: національні гасла і домагання стали дуже популярними в народних масах. Це пояснюється тим, що український рух, у своїй істоті глибоко демократичний, весь час стояв на землі народних потреб, широко охоплюючи їх, і говорив доступною і зрозумілою народові мовою про його власні інтереси. Ось чого під самого початку вільного життя став цей рух організуючою силою, сподінням, ось через що до нього прilучалися що раз більші сили народу, справедливо бачучи саме тут гарантію здіснення своїх загально-людських і національних потреб та домагань. Відроджена українська преса щоденно приносить звістки про те, як серед українських мас все більше й більше проявляється громадянська та національна свідомість: українське село організується під гаслами, виставленими українським рухом. Про те саме говорять дуже численні і многолюдні з'їзи, що одбуваються на Україні в останніх часах: кооперативні, селянські спілки, військові, національні в широкому зміслі слова, педагогічні, партійні й інші. Ці з'їзи представляли в цілості міліонову масу (один військовий з'їзд у Київі представляв собою 993.400 зарганізованих солдатів) і в розвязанні національних завдань виявили себе одною спільною всім душою.

При всім неоднаковім складі їх учасників усі названі з'їзи однодушно сходяться в національних домаганнях, як політичних (автономія і федерація), так і культурних (українізація школи, громадянських інституцій і т. д.) і признають свою пайвищим національним органом Українську Центральну Раду у Київі. Центральна Рада оснувалася в перших днях революції з цілю надати організованої форми стихійному рухові на Україні.

Находячися в осередкові руку, вона дійсно послужила тою організаційною основою, коло котрої почали збиратися українські сили. Вона зуміла виробити і поширити популярні та зрозумілі для народу гасла нового державного ладу та здобула значіння дійсного національного представництва на Україні. Зокрема, це стало на твердий ґрунт після того, як на многолюднім з'їзді представників усіх зарганізованих сфер українського народу, котрий відбувся у Київі у Великодну неділю, обновлено Центральну Раду і доповнило її новими силами. В даній хвилі вона є виборним органом національного представництва на Україні, авторитет і значення якого лежить у загальнім признанні його демократичними кругами українського населення.

Сьогодні, здійснюючи національно-культурну автономію українського народу, Центральна Рада відограє величезну організаційну роль, будучи національним сподінням для найріжнородніших сфер українського народу. Строго демократична у своєму складі, побудована на зразок правильного представництва зарганізованих сил, вона має необхідний її авторитет і засоби вислову широких бажань українських народних мас, які поручили їй висвітлення й охорону своїх інтересів. Голос Центральної Ради — це голос зарганізованого народу. Тому він повинен мати відповідне значення в державних справах, що торкаються побуту і устрою українського народу. З цього короткого нарису видно, якої кольосальної стихійно-організаційної роботи довершила за тих три місяці українська демократія.

А як відноситься до того справді казкового пробудження 35-міліонового народу російське громадянство там на Україні? Треба зараз з початку сказати: відношення неглибоке, незвязане з інтересами революційної Росії, навпаки — таке, що грозить багатьма ускладненнями для усієї справи свободи. Причины цього багато. А головна з них — це класові інтереси. Нащуючі класи на Україні — не Українці. Промисловість в руках буржуазії російської, жидівської, французької, торговельної, а також велику частину аграрної буржуазії творять Поляки, Росіяни й Українці, що давно називають себе „рускими“. Так само всі адміністративні посади в руках не Українців. Тільки сфери ексільоатованіх — велика частина міського пролетаріату, ремісники і дріблі служащи — Українці.

Таким чином, у давній хвилі нема на Україні української буржуазії, що признавала б себе такою. Є окремі особи, невеличкі групи, що прилучаються, ради своїх класових інтересів, до належних клас під економічним оглядом, але клас, повторюємо, ще нема.

Наслідком цього серед українських партій досі не було ні одної, яка не внесла б до своєї програми ідеї соціалізму. Очевидно, ці окремі особи та групи,

завдяки клясовому нахилю, скоро зіллються в одну компактну масу і закладуть фундамент виразно національно-означеній української буржуазії і, очевидно, боротьба за панування повинна розгорітися між буржуазними клясами всіх націй на Україні.

І ось саме ця перспектива боротьби і передбачення побіди української буржуазії настроюють неукраїнські пануючі сфери населення дуже вороже до всього українського руху. До цього необхідно додати ще в цілості національний момент. Увіссавши з молоком самодержавності ідею централізму, звикнувші дивитися на Україну, тільки як на полуднево-західний край російської імперії, а на Українців, як на „хахлів“, що відріжняються від Росії тільки деякими малелькими побутовими окремішностями, ніколи не турбуючися про те, щоб позаяйомитися з життям цих „хахлів“ та їх ідеалами, що ніколи не завмирали. Навіть під гнітом царизму, буржуазна інтелігенція не змогла, не нашла в собі сил піднятися до правильного розуміння процесу, який відбувався цілий час. І піддаючися цим двом сијам — клясовому і національному егоїзмові — пішла дорогою енергійного опору організації української демократії. Для цього уживалися всі можливі способи.

Перекручуєчи факти, як в пресі, так і в громадських розмовах, розпускають чутки про те, що „хахлі“ хочуть відокремитися від Росії, що вони збираються прогнати з України всіх не-Українців, бо, мовляв, їх гасло — „Україна тільки для Українців“, що загалом увеє український рух без ріжниці соціально-політичних окремішностей — це контр-революційний рух, який вимагає негайного припинення. І так дуже настраждали їх величезний згіст цього руху, що вони заразили своїм передяком навіть демократичні верстки не-Українців. Коли у Київі мав зібратися Національний Всеукраїнський З'їзд, по місту почали поширюватися дурні чутки, що Українці мають замір проголосити цей З'їзд Українськими Установчими Зборами і по нім прогнати всіх не-Українців. Не зважаючи на те, що програму засідання з'їзду оповіщено ще перед тим, що в ній не було й наяву на Установче Зібраний, всі неукраїнські елементи, навіть і соціалістичні трупи повірили тим чуткам, перелякалися і почали робити заходи. На щастя, вони поробили найраніопалальніші заходи, щоб-то запитали самих Українців, чи це правда? Відповідь Українців успокоїла і на деякий час розвіяла тяжку атмосферу.

Але наскільки заразилася і російська демократія настроем російської буржуазії, наскільки ідея національного панування на Україні російського (московського) народу, ідея господаря, власника, вілася у свідомість навіть демократичних елементів, показує цей незвичайно підвищений ворожий настрій, під впливом якого, наприклад, у поєднання київської ради робітничих і солдатських депутатів на нараді соціалістичних організацій всіх національностей вирвалася погроза розігнати баїнетами Український З'їзд. І треба зазначити — ця погроза, ця ворожість у більше або менше культурній формі цілий час гніздиться у свідомості і буржуазних і не-буржуазних кол не-українського громадянства. Ніякі запевнення Українців не можуть побороти цього збалансованого національного почуття господаря, якому хоче нанести удар поисовлені досі національність, нанести удар самим фактам свого існування, своєї ростучої організації і тим, що вона природно (а не насильно) витісняє з пануючого становища того господаря.

Заходить цілий ряд фактів, що в них в більшій або меншій мірі виявляється та ворожість. Справа українського полку, організацію якого всі не українські кола вважали трохи не загибллю Росії, „ножем у спину революції“ й іншими подібними страхами, тепер, коли військові власти признали можливим формувати цілі корпуси, ясно показала, що люди берегли не інтересів революції Росії, а своїх клясовых або національних позицій.

Так само всі закони, призначені в останнім часі пануючими у Київі неукраїнськими колами за необхідні, повстають на тім самім ґрунті і не тільки не йдуть до ствердження та закріплення демократичних основ, проголошених революцією, але навіть йдуть ім наперекір. Так, наприклад, постанова київської ради робітничих і солдатських депутатів про з'їзди відкрито та грубо порушує основи виявленої волею революційного народу свободи зборів. Відповідно до цієї постанови можна від сьогодні скликувати з'їзи тільки за дозволом київської ради

робітничих і салдатських депутатів. І не тільки за дозволом, але й по реіламентації ради. Цей крок мотивують тим, що у Київі в останні часи відбувається дуже багато з'їздів: селянських, кооперативних, салдатських. Хоч у цім мотиві і не згадується про те, що майже всі такі з'їзди були українські, все ж кожному ясно, що постанова вимірена виключно проти Українців.

Аналітичне до того бажання київського виконавчого комітету громадських організацій виділити Київ в окрему адміністративну одиницю, незалежну від усього краю. Признаючи, що в зросійщеному за довгі роки абсолютизму Київі перевага пе-українського елементу недовговічна, що край з розвитком демократичних основ нового життя залиш цей острів національною хвилею, пануючі елементи стараються відгородити його від рідної йому стихії високою греблею, ізольювати його від краю.

Не маючи можливості в своїй короткій записці навести всі важливі факти прояву національної ворожині російського громадянства до українського відродження, ми спираємося на вже вказаних прикладах. Але зі свого боку ми вважаємо своїм громадянським і жоральським обов'язком зложити таку заяву: таке відношення ми уважаємо злочинним для справи революції і таким, що лишить тяжкі наслідки для всієї Росії.

Люде, що живуть по містах України, бачуть перед собою зросійщені вулиці цих городів, чують довкола жаргонову російську мову, цілком забувають про те, що ці міста тільки маленькі острові серед моря усього українського народу. Забувають, що по кількох літах зросійщений елемент значної частини населення тих самих городів вернеться до рідної стихії, що зросійщення деяких центрів України, котре здається таким повним, що тільки хвилева поява, витворена пе-нормальными умовами знищеної абсолютизму і централізму, котрий старається урятувати свої позиції. Мало того, заспілені класовим або національним егоізмом, захіпнотизовані цією облудною ясністю свого національного панування, ці люди не бажають рахуватися з тим, що вже існує не тільки почуття зв'язку з інтересами усієї державної цілості, а й почуття своїх окреміших національних інтересів.*). Всі ті дуже численні з'їзди (селянські, кооперативні, партійні, загально-національні, на котрі делеговано представників міліонової зорганізованої української демократії, повинні б уже переконати всіх, що український рух не видумка гуртка інтелігентів, як його всечас рекомендувало російському громадянству царське правительство, а що це величезна сила, яка нирвалася з-під вікового гніту, що ця сила росте з кожною не то що діниною, а нашіт годиною, що спинити її, як би не хотіли цього її вороги, вже рішуче немає ніякої можливості, бо пробудився 3б-міліоновий народ. Треба вернутися до даризму, до понижения всіх прав людини й громадянина, щоб жити деякою падією повернуті українську демократію до первісного статусу „пониженої і закованого раба“. Во в національній самоосвідомості передовсім вилилося у широких народних мас почуття тих прав, той гідності людини і громадянина. Від сьогодня він не „хахол“, не „бидло“, не „мужик“, а Українець, рівний з усіма тими, хто до революції мав владу понижати його.

І домагання національної школи, армії, українізації всього життя на Україні має у корінні головно це відроджене, визволене почуття гідності людини. І віра в це така велика в масах, що вони в перший час навіть не могли зрозуміти, з якої причини це їх бажання, що вільне гарне почування зустрічає зло, недобре, вороже до себе відношення у тих, хто стоїть на чолі демократичного руху. В іх простій, незатроєній спокусою психіці не укладається така сильна патріотичність. Вони думають, що кожний, хто б не був, обов'язаний разом з ними радуватися і веселитися їх визволиням, їх переродженням з рабів у людей. Не тільки радуватися, але й усіма силами пос忠ляти такому чудовому переродженню.

Зовсім зрозуміло, що впертий опір доводить до розчарування, далі до ворожині, а в кінці до страшного обурення. Тепер на всіх з'їздах, зборах — скрізь тільки їх чуєш скарги, докори, погрози. І чим впертіше стоїть одна сторона, тим сильніше та глибше відається недовір'я до Росії, тим ширше розливається хвиля стихійного протесту.

*) Через коректурні помилки в газеті, це місце наведено тут не точно.

Невідповіальні особи, не розуміючи усього того, що тепер відбувається, цемов би з якоюсь ціллю далі ставляють ріжні перешкоди організації українських мас. Українська Центральна Рада, яко представницький орган, зорганізований українською демократією, досі відогравала, павіль і тепер відограє здергуючу роль, звертаючи рух у зорганізоване річище. Але вона могла й може це робити тільки до того часу, поки така організація йде в контакті з природним розвитком народного руху. Коли ж з якоюсь причини вона мусітиме спинити або навіть відмовитися від своєї організаційної діяльності, ти знесе стихійний потік. До цього може її приневолити негативне відношення, як місцевого, так і російського громадянства з'окрема. А таке негативне відношення до українського руху за-примічено не тільки на Україні, але і в Центральній Росії. І коли не відкрите негативне відношення, то затушковане, або просто ніяке.

Ми не можемо мовчати, а повинні попередити всю російську демократію про дуже велику небезпеку з приводу такого відношення. Росія і без того на-ходиться в грізнім положенні, і без того немає дисципліни в армії, нема довозу хліба в краю. Не вільно підбурювати міліони людей, що стоять на фронти і від-чувають тяжку образу своїх найблагородніших поривів; не можна доводити тих людей до того, щоб вони, занепокоєні незадоволенням із одного з їх бажань, піддалися стихії і викупилися на Україну, як грозять вони в багатьох своїх заявах. Не можна доводити селян до погроз лишити без хліба увесь край. А це роблять ті люди, що бажають відділити Київ від України. Природно, що на це селян відповідають: а що буде, як ми відділмося від вас?

Ми беремо на себе сміливість звернути найсеріознішу увагу Тимчасового Правительства, Ради робітничих і салдатських депутатів і всієї російської демократії на теперішній стан справ і закликаємо піти нам назустріч у розвязці нашого тяжкого відповіального завдання — звернення української стихії на такий шлях, котрий не тільки не поселяв би все зростаючим суперечкам, а на-впаки — помагав би організації сил усієї Росії. Ми закликаємо як найуважніше прислухатися до гомону цієї стихії. Як що Правительство і російська демо-кратія уловлять в ній ноту, на котрій треба відповісти згодою, вони зроблять те, що стихія стала найвірнішим, найбільш одушевленим чинником волі Росії. Як що ж вони не звернуть на все це уваги або навіть відкіснуться вороже, то стихія відвернеться від них. І тоді Українська Центральна Рада передасть свої зав-дання в руки тих, хто буде такий сміливий, що візьме їх на себе.

До самого останнього часу Українська Центральна Рада була в можності зберігуватися від того, щоб ставити до Правительства якісь домагання, давно вже заявлені цілім рядом постанов з'їздів українського народу. Але все зростаюче нерозуміння завдань і цілей української демократії з боку російського громадянства, а також його ворожість до українського руху; а з другого боку — ростуче недовір'я української демократії до російського громадянства і що-раз більший напір на нас з боку цієї демократії — приводить нас до твердого пере-коання, що одиноким правильним шиком з положення буде негайне задоволення домагань, котрі українська демократія в особі Української Центральної Ради по-дає Тимчасовому Правительству і Раді Робітничих і Салдатських депутатів і котрі ми тут коротко викладаємо:

I. Приймаючи на увагу однодушиє домагання автономії України, виставлене українською демократією, сподіваємося, що Тимчасове Правительство виявить, в тому чи іншому акті, своє принципове прихильніс відношення до цього домагання.

II. Неминучість розвязання української справи на міжнародній конферен-ції в звязку з долею Галичини і частини української землі, зайятої Німцями, примушує нині ж вирішити принципово питання про участь в цій конференції представників українського народу, з огляду на те, що така участь вимагає не-гайних заходів до підготовлення практичних кроків відносно закордонної України.

III. Для всебічного ознайомлення Правительства з настроюми на Україні і домаганнями українського населення, а також для практичної допомоги Прави-тельству в переведенню в життя ріжніх заходів, що викликаються особливостями життя краю, необхідно призначити при Тимчасовому Правительстві осібливого Комісара по справах України.

IV. Для обеднання правительства заходів у всіх губерніях з українським населенням, необхідно призначити особливого Краєвого Комісара з Краєвою Радою при ньому.

V. В цілях піднесення боєвої сили армії і відновлення дисципліни, необхідно перевести в життя виділення Українців в окремі військові частини як в тилу, так, по можливості, і на фронтах.

VI. Призначу Тимчасовим Правительством українізацію початкової школи необхідно поширити і на середню та вищу школу, як в розумінні мови, так і предметів навчання.

VII. Відновільні посади, як цивільної, так і духовної адміністрації на Україні, необхідно обсаджувати особами, які користуються довір'ям населення, володіють його мовою і знайомі з його побутом.

VIII. Для задоволення національних потреб, здавалих за старого режиму, необхідно однією з державної скарбниці в розпоряджения Центральної Ради видовідні кошти

i IX. Необхідно дозволити в'їзд на Україну тим закордонним Українцям, які несправедливо виселені з місць їх постійного перебування, а також полегшивши долю полонених Українців-галичан, розмістивши їх по українських губерніях.

Члени делегації Української Центральної Ради
(підписи).

Такими словами промовляв „менший брат“ — українська демократія — до „старшого брата“ московської демократії (в особі Петроградської ради робітничих і салдатських депутатів) і московської ліберальної буржуазії, що по-старому вела фактично провід і в реформованому Коаліційному Временному Правительству (18). Слова ці, як і треба було сподіватись, не зробили враження на „старшого“ брата, чи хоч і зробили, так тільки цілком негативне. Московська демократія зробила здивоване обличча: мовляв, „оригінальний і страний цей новопоявлений український народ: заявляє якісь „домагання“, — післать їх до Правительства і професорів державного права й інших наукових дісциплін: хай на свободі розберуть і дадуть відповідь“, — а сама знову почала впробляти і виносити безконечні резолюції на близькі і боліячі для неї справи „общереволюціонного характера“. Московська демократія умila руки.* Пробувши кілька тижнів в Петрограді, делегація так і не добилася річевої відповіді від Ради Робітничих і Салдатських Депутатів і примушена була говорити про свої справи пе з демократією, а з буржуазією.

Для розгляду домагань Центральної Ради і переговорів з Делегацією, коаліційне Правительство утворило окрему урядову комісію під головуванням товариша міністра внутрішніх справ Д. Щепкіна, в складі: товаришів міністра внутрішніх справ Авилова і Урусова, проф. Котляревського, полковн. Туган-Барановського (від мін. військових справ) і проф. Лазаревського (члена юридичної ради при Временнім Правительстві). Комісія ця і приступила до „наукових“ дослідів, як над декларацією Центральної Ради, так і над самою делегацією, нама-

* Між іншими, із одна московська соціалістична газета в Петрограді не захотіла надрукувати „декларації“.

гаючись „установити“ степень досвідченості членів делегації в цауді державного права, в економіці й інших премудростях, на підставі і в світлі яких треба було, на думку комісії, розглядати справу відродження українського народу. Комісія, звичайно, приходила до таких висновків, які випливали цілком з клясових інтересів московської торговельно-промислової буржуазії, що все ще мріяла про Дарданелі, про нові економічні простори для своїх капіталів, і тільки сплюскувала руками, вислухуючи „не наукову“ аргументацію членів делегації — в склад якої входили і звичайні селяни, робітники та солдати.

Справа, власне, була передрішена наперед. Національні справи в Правительстві були предоставлені на вирішення кадетів, а кадети (партія народної свободи) саме перед приїздом делегації Центральної Ради відбули в Петрограді свій восьмий з'їзд, яки досить докладно розглянув між іншим і справу майбутнього політичного устрою російської держави. На тому з'їзді голова Центрального Комітету партії Мілюков, обговорюючи справу автономії країв Росії, виразно сказав, що партія постарається знайти таке рішення справи, при якому „була би дана можність поодиноким місцевостям Росії утворити в себе місцеву автономію, на основах місцевого законодавства, без захистання державної єдності Росії Партия народної свободи для теперішнього моменту не уважає правильним розвязання питання в напрямі утворення національно-територіальних організацій. Вона виходить з існуючих територіальних історичних організацій *), передаючи саме сим існуючим організаціям права і компетенцію в справі видання місцевих законів, які задовільнять вимоги децентралізації“. А докладчик по сій справі Ф. Кокошкін, виступаючи проти федеративного устрою і національно-територіальних автономій, так само заявив, що він визнає потребу „автономії не національної, а чисто територіальної, з узгледненням економічних і побутових відносин деяких місцевостей — себ-то автономії не державного, а провінціального типу з вузьким, порівнюючи, кругом діяння виключно в місцевих справах“. Відповідно до ціх висловлених „створами“ партії думок, випала і ухвала з'їду „про автономію та права національностей“, в якій між іншим говорилося, що при розвязанню національної справи треба виходити з таких засад:

„1. Російська мова, як загально-державна, повинна бути мовою центральних державних інституцій, армії та флоту. В місцевих державних та громадянських інституціях і наукових закладах, що удержануться коштом держави або органів місцевої самоуправи і автономії, повинно установити право уживання місцевих мов, відповідно до національного складу населення, з забезпеченням, шляхом загально-державного законодавства, прав російської мови та мов національної меншини. Населення кожної місцевості повинно дістати забезпечення початкової, а потім можливої і дальнієї освіти в рідній мові. 2. Вищі територіальні органи самоуправи (губернські і краєві земства) повинні мати право провінціальної автономії (видання місцевих законів) в деяких сферах місцевого господарського, культурного і національного життя, з забезпеченням для загальної влади можності припиняти чинність законів, що нарушували б межі автономії, встановленої загально-державною конституцією. 3. При

*) Губерній.

установленню конституції російської республіки згадані в попередній точці права місцевої автономії удаються губернським органам самоуправи і відповідаючим їм іншішим територіальним одиницям (нині існуючим областям). Разом з тим конституція повинна відкрити законний шлях до задоволення бажань місцевого населення відносно злиття установлених територіальних одиниць в більші області, поділу їх на менші одиниці та змін їх меж і компетенцій” (19).

Отже, в уяві з'їду кадетської партії існувала одна неділіма і „несходима“ Росія, поділена на губернії, замешкані населенням, а не народами і націями. Відповідно до цієї уяви, висовувся і план децентралізації Росії, шляхом поширення прав існуючих земських самоурядувань, „вплоть“ до такої „радикальної“ річи, як провінціальна автономія в господарських і культурних місцевих справах, при чому „населеню“ може бути забезпечена наука на рідній мові в початковій школі. От і все. Про яку тут національно-територіальну автономію та ще й федерацію може йти мова? Про яких особливих комісарів по національних справах при Правительстві? Про які Краєві Ради і, знову, Комісарів? Хіба для „населення“ не досить земств і губернаторів, чи губерніальних Комісарів Временного Правительства, що застушили бувших царських губернаторів? І при чим же тут знову мова про допущення представників „населення“ на мирову конференцію і українізація війська? Так повинна була подивитись на справу Урядова Комісія і так дійсно вона і подивилася, додавши до кадетських резолюцій тільки свою аргументацію, що не може ж Московщина піти на таку автономію своєї області, яка одрізуvalа б її від Чорного Моря, розбивала мрії про Дарданели, затрудняла б їй доступ до українського вугілля, залига й інших потрібних для московської буржуазії речей.

А тут ще і „населення“ Київа, цієї „матері городів руських“, — ріжні „общероси“, „малороси“, „югороси“, чорносотенці і соціялісти, буржуї і демократи, довідавшись, що Центральна Рада послала до Петрограду делегацію не за чим іншим, як тільки за автономією, забили на гвалт.

„Південно-російський демократичний союз“ послав до Тимчасового Правительства, до Петроградської Ради робітничих і солдатських депутатів, до Селянського З'їзду, Голові Комісії по підготовленню скликання Установчих Зборів і Членам Державної Думи телеграму, в якій писав, що „будучи занепокоєний відомостями про майбутнє оповіщення автономії України, гадає, що цю справу можуть розвязати тільки Установчі Збори та плебісцит цілого населення південної Росії. Оповіщення автономії Тимчасовим Правителством було б неправним актом, бо нічим не доведено, що більшість Малоросів солідарна з Центральною Радою.“*) Відомий україножер, посол до Д. Думи В. Шульгин, налякавшись самого факту, що Правительство застновляється над українською справою, удався до міністра-предсідателя кн. Львова за „виясненням“, і заспокоював потім свою чорносотенну юго-руську братію через „Кіевлянина“, що тривожиться нема чого, що князь Львов рішуче

*) „Новое Время“ (від 12. червня и. ст.).

одмовляється дати згоду на автономію України до Установчих Зборів і сумнівається в тому, „чи висловлює дійсні бажання всього населення півдня Росії та його група, котра називав себе Українцями і проявляє велику активність“. Підпіллю за Шульгіним побігли до кн. Львова і „демократи та соціялісти“. Київський Комітет обеднаних громадських організацій так само „занепокоївся“ тим, що українська делегація веде розмови з Правительством, і також послав до Голови Урядової Комісії — тов. міністра внутр. справ Щепкіна телеграму, якою домагався, аби попереду, ніж рішати справу, Правительство заслушало його — Виконавчого Комітету — погляд на ті домагання, які ставить Ц. Рада. А які то були погляди, князь Львов добре знат і не вислухавши їх.

Таким чином, Правительству залишалось тільки піти за голосом „народу“, бо звісно ж, що той голос в данім разі являвся для нього не менше, як голосам божим. До речі, „Південно-російський демократичний Союз“ давав і підходящу формулу для одмовлення делегації в її домаганнях. Мовляв, не маємо права, це діло Установчих Зборів. Не можемо чинити „неправних актів“. І для людського ока приємно і за український вугіль, залізо, Чорне море і тому подібні реальні ріchi не треба згадувати.

Пробувши кілька тижнів в Петрограді, втративши всяку надію одержати якусь відповідь і від Временного Правительства, Делегація Ц. Ради після тих поніжень, яких зазнала в передпокоях міністерських і Ради робітничих депутатів, повернула, без всякої офіційної відповіді, додому, до Києва. А в той час Урядова Комісія зреферувала Правительству справу, і Правительство, нарешті, вирішило її, ухваливши однину домагання Української Центральної Ради. В своєму повідомленні про однинення українських домагань Правительство писало:

„Передовсім Правительство сумнівається, чи можна Центральну Українську Рату вважати іправосильною в зміслі признання за нею компетенції висловлювати волю всього населення тих місцевостей, які Центральна Рада бажає включити в територію будучої автономії України? Тому, що Рада не вибрана шляхом всенародного голосування, Тимчасове Правительство не може призвати її виразницею правдивої волі всього українського народу. Для того Тимчасове Правительство признає, що як з форхального боку, так і в фактичного, справу уstanовлення автономії України можуть порішити тільки Установчі Збори.

З цієї точки погляду, для Тимчасового Правительства будо б тажко видати якийсь акт в справі автономії України, бо цей поступок мав би виндережуще значення. Крім того, видання акту принципіального значення, без докладного означення змісту поняття автономії України, могло б повести до ріжнородних територіальних і інших непорозумінь.

Отже відмовне рішення в справі видання акту про автономію України прийняло Тимчасове Правительство одноголосно.

Так само Тимчасове Правительство признало, що воно не має права уstanovliti новий адміністративний лад на Україні з виділенням в її територіальний склад 12 губерній і утворенням окремих комісарів, бо тим самим наперед розвязувано б справу будучого ладу України, котра, на думку Тимчасового Правительства, цілком належить до компетенції Установчих Зборів.

Що до справи самостійного українського війська — Тимчасове Правительство признало можливим тимчасове порішенння цієї справи тільки в тім обемі, в якім це означив міністр війни у своїх заявах українським організаціям в Київі.

Приймаючи таке рішення в справі предложеніх українською делегацією жадань, Тимчасове Правительство підчеркує рівночасно, що воно признає національні окремішти та своєрідні умови життя України і відповідну необхідність розвязки справи будучого ладу України, котра в повнім обемі належить до Установчих Зборів".

Отже не признаємо і начеб-то і признаємо, але, у всякій разі, не вважаємо себе в праві розвязувати справи. Звичайно, це була тільки формальна одиска, продиктована зовсім неформальними, а цілком матеріальними, шкурними інтересами нації-пана, що боялась втратити своє панування на такому великому і багатому просторі, яким являлась Україна. Не боялось же Тимчасове Правительство оголошувати актів великої політичної ваги в справі Польщі та Фінляндії. Не побоялось потім і проголосити Росію республікою, не чекаючи Установчих Зборів, а тут боялось виапачити Краєвого Комісара. Не річевими були також і закиди, що Центральна Рада, як не обрана всенароднім голосуванням, через те не може висловлювати волі народу України. Цей аргумент повертається проти самого ж Тимчасового Правительства, яке також не було обране „всенароднім голосуванням“ і в своїй роботі спіралось на революційний орган — Петроградську Раду робітничих і солдатських депутатів, обрану, звичайно, також не всенароднім голосуванням. Та це все мало турбувало революційне сумління не тільки буржуазії, але й соціялістичної московської демократії, представники якої в коаліційнім Правительстві йшли в українській справі в сердечній спілці з своєю буржуазією.

Чорносотенці - реакціонери, на чолі з Шульгиним, потирали з задоволенням руки, радіючи з „мудрого“ рішення Временного Правительства. А разом з реакціонером Шульгіним раділа і соціалістична пануюча демократія на Україні. Многолюдне обеднане засідання Київського виконавчого Комітету громадських організацій, Ради робітничих депутатів, Ради солдатських депутатів і Ради коаліційного студентства, просмакувавши відповідь Временного Правительства на декларацію Центральної Ради, винесло з приводу неї таку свою ухвалу:

„Стоячи зовсім виразно на ґрунті порядку в Росії і на принципах децентралізації та широкої автономії, ми цілком прилучаємося до Тимчасового Правительства і всією силою свого авторитету *) готові піддержати його точку погляду що до того, що ця справа в розумінні загальних основ автономії, її обему і фактичного змісту може бути розвязана тільки Установчими Зборами. В теперішнім часі, на нашу думку, може бути мова тільки про приготування справи до Установчих Зборів і про здійснення культурно-національних гасел“. **)

Та не довгою була ця спільна радість чорносотенця з соціалістом і зарадто поспішною. Вона хутко зникла, розвіявшись, як дим на вітрі, коли знову залунав грізний голос довготерпеливого українського селянина, солдата і робітника.

*) Певно голови Ради робітничих і солдатських депутатів — Незлобін і Таск — розуміли під цим не тільки коральний авторитет.

**) Засідання 16. червня н. ст.

16. Відповідь українського народу на відмову Временного Правительства. (І Селянський та ІІ Військовий З'їзди.) Добре, що закінчення переговорів з Временным Правительством в справі домагань Української Центральної Ради пришло як раз на той час, коли в Київі саме розпочав свою працю грандіозний так званий Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд і був на передодні Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд. Центральна Рада могла ще раз перевірити свій мандат і впевнитись в настроях українського селянства і вояцтва, а пануюча демократія знову мала добру нагоду подумати ще раз над своїм відношенням до української національно-політичної революції.

На Селянський З'їзд було викликано по одному представникам від волостної селянської спілки, по два представники від повітових Комітетів Селянської Спілки і по два представники від губернських організацій Селянської Спілки. Загальна кількість селянських депутатів, що прибули на з'їзд, сягала 2 500 чоловік. Шість днів від раня до пізнього вечора кицяла напружена робота в залі Київського Купецького Зібрания,*) шість день українське трудове селянство міркувало національними для цього справами: автономії України припинення війни, земельною справою і справою своєї класової організації. А з цих шести днів цілих двох пішло на палкі дебати, на обговорення докладу делегації Центральної Ради про переговори з Временным Правительством і намічення дальніої провідної лінії національно-визвольної боротьби.

Доклад членів делегації про те, що Правительство зволікає відповідю, і про самий характер переговорів зробили надзвичайно сильне враження на селянство. Всі зрозуміли відволікання справи Урядом, як бажання задержати і на далі українське селянство в тій безпросвітній національній неволі та безправності, в якій воно перебувало за часів царату. Настрій піднісся до великого напруження. Ображене почуття національної і звичайної людської гідності українських трудових мас шукало виходу. В словах численних промовців почудилися національного на фірмансії на делегацію Центральної Ради і на саму Центральну Раду за те, що вона „принизилась“ до того, що прохала Временне Правительство задоволеннями домагання українського народу, то ї як повинна була, на думку промовців, вимагати, а не прохати. Інші знов говорили, що Центральна Рада визагалі м'яко вете справу і майже нічого не зробила для фактичного здійснення автономії України. Настроєні самостійницькі члени з'їзду в палках промовах радили порвати цілком з Москвою, негайно голосити самостійну українську республіку. Представник Черкаського повіту селянин-салют Білій сказав,

*) З'їзд відбувся в кінці травня і на початку червня місяця ст. ст.; на порядковій демоному з'їзду стояли такі питання: 1. Переговори Ц. Ради з Тимчас. Правительством в справі автономії України; сучасний момент (відношення до Тимч. Правительства і війни); 2. Земельна реформа на Україні (земельні комітети і Центр. Україн. Земельн. Комітет); 3. Організація селянства на Україні (вибори Всеукраїнської Ради Селянських депутатів і Центрального Комітету); 4. Вибори селянських депутатів до Укр. Центр. Ради.

З'їзд пройшов під проводом В. Вишніченка (у. с.-д.), Б. Мартоса (у. с.-д.), П. Христюка (у. с.-р.) і М. Осадчого (старого українського народника і відомого селянського діяча), обралих до президії З'їзду.

що, на його думку, „сучасні Українці повинні йти за прикладом славних предків, котрі вміли боронити свою волю з оружием в руках“.
„Хвиля велика, говорив промовець: і нам не простять наші діти та внуки, як ми її замарнуємо! Нам нема чого і нікому кланятися: візьмемо своє!“

Та не встиг з'їзд заспокоїтись і перейти до холодного і розважального обмірковання важного питання: що саме вважати під тим „своїм“ і в якій саме формі „взяти“ те „свое“, як другого дня було одержано нову неприємну звістку в Петрограду — про заборону військовим міністром соц.-рев. Керенським, другого українського військового з'їзду. Як пожежкою, спалахнув з'їзд новим гнівом і новим до того ще не бувалим обуренням. Гніве „ганьба“ вирвалось з тисячі селянських грудей у відповідь на цю звістку. Знову записалися до слова десятки промовців, зябу почулися нарікання на недемократичне і несправедливе відношення до українського визвольного руху Временного Правительства і зокрема міністра Керенського, що забороною військового з'їзду посягнув на закон про волю зборів, коли тим законом захотіли скористуватись українські солдати, і на Петроградську раду робітничих і солдатських депутатів, що таке недемократичне поводження Правительства санкціонувала. Заборона з'їзу видавалась тим більш незрозумілою, чи краще сказати, тим більш ясно спроваленою саме проти української демократії, українського національно-визвольного руху, що саме в той час відбувався в Петрограді національний польський військовий з'їзд і скликався загальноросійський з'їзд солдатських і робітничих депутатів і що взагалі заборона українського військового з'їзду була першою забороною Временным Правительством якого б то не було з'їзду за весь час революції. Треба було надзвичайних зусиль, щоб заспокоїти розбурхане люд'яче море. І хоч селянство врешті заспокоїлось, але в серцях і в думках його вже було проведено московською демократією нову смужку — глибоку і виразну — недовірря до московської демократії і переконаності, що справу організації нового вільного ладу на Україні таки дійсно треба взяти на власні плечі і власну відповідальність.

Та те недовірря ще не перейшло в пілковиту зневіру. Ще заставалась нація на те, що Правительство і московська демократія зрозуміють справедливі і не такі вже великі вимоги українського народу, подані Центральною Радою, і задоволити їх. З'їзд все ще не захотів сходити з шляху, визначеного Національним Конгресом. Після докладного обговорення справи переговорів з Временным Правительством З'їзд, одноголосно пропозицію про негайне оголошення української республіки,*) постановив також одноголосно слідуюче: „Заслухавши до ладу про переговори з російським Тимчасовим Правителством, Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд постановляє:

1. Приснатись до домагань Української Центральної Ради, заявлених в її декларації, і вимагати від Тимчасового Правительства негайного задоволення цих домагань; 2) вважаючи на те, що тільки установлення в Росії федераційної демократичної республіки з національно-тери-

*) За цю пропозицію було подано менше двох десятків голосів.

торіальню автономією України та забезнеченням прав національних меншиностей може обергти край від безладдя, з'їзд постановляє доручити Центральній Українській Раді, разом з Українською Радою Селянських Депутатів: а) негайно виробити проект положення про автономію України і про федеративно-демократичний устрій російської Республіки, б) негайно скликати з'їзд представників других народів і країв, що дамагаються федеративно-демократичного устрою і в) приложити всі сили до прискорення організації українських територіальних (краєвих) зборів; 3) З'їзд постановляє, щоб на Україні всі самоврядування та інституції були негайно утворені і через те закликає всі військові і громадські (селянські, земські та інші) організації і адміністративні установи України допомогти Центральній Українській Раді і Раді Селянських Депутатів в підготовленню автономного ладу на Україні".

Отже — рішуче приєднання до домагань Центральної Ради і заклик до негайного, активного творення автономного ладу на Україні в формі українізації всіх державних і громадських інституцій. А щоб український народ міг, після закінчення війни, жити національно-політичним життям в цілості, з'їзд ухвалив ще домагатись від Временного Правительства, аби воно подбало, „щоб представники народу українського взяли участь в мировому міжнародному конгресі".

Таку національну позицію зайняв Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд, в праві і авторитетності якого висловлювати волю українського селянства ніхто, навіть вороги українського визвольного руху, не могли сумніватись і не сумнівались. Одна з російських газет,*) що весь час підкопувалась під український визвольний рух і все хотіла довести його штучність, одірваність від широких українських народних мас, з таким одвертим зачудованням описувала цей величній, щиронародній, справді селянський з'їзд:

„...В ті щасливі хвили, коли на селянськім з'їзді не бурхають національні пристраси і не чуються демагоїчні заклики, тоді там віддаєш душою, — писала газета. Невільне, майже святе трептіння огортає, коли побачиш подібні збори. І питаш себе:

— Чому це? Від чого так відразу хвилює цей незвичайний вид чепурного Купецького Зібралля?

Для „солодких“ звуків була у нас призначена головно ця зала. Для відомих співаків і співачок, для іспійльних піаністів і скрипаків, яких з задержаним віддихом слухала чепурна міська публіка. Тепер тут — і публіка київська, і звуки інші, і музика інша, якої і не порівнювати ні з чим і по красоті, ні по силі, ні по значенню ...

І стас зрозумілим невільне хвилювання.

Тут народ творить свою волю.

Тут народ будує своє життя.

Тут народ трудолюбиво та вдумчivo кладе камінь за камінем свого нового, прогарного дому ...

І ми пласливі, що дожили до цього часу. Ми на очі, не у сні, а на зві бачимо народ, покликаний по своїм розумінню перебудовувати ціле своє життя. І бачити се та слухати простих, але завжди ясних, розумних селянських промов без трептіння і хвилювання не можна ...

Величезна зала з гори і до низу (буквально!) залита селянством. Тут селянське царство. Десять-десять тільки побачиш інтелігента в урядничім або офіцерським убранню. А решта — одні селяни: і старі, і молоді, і заможні і сільська біднота. І всі з такими поважними обличчями, з печаткою глибокої думи народного ума. Густо стоялися коло широкого предсідательського стола, за яким орудує „товарищ голова“-предсідатель. Стоять і сидять по краях естради.

*) „Кiev. М.“ з 16. червня н. ст. — „В селянськім царстві.“

А деякі просто розложилися на підлозі перед столом голови і часами, які стоять, стоять навколо них, не рухаючися та слухаючи кожного слова референта і бесідників. Всі ряди կрісл, всі канапи, всі входи зайняті селянством, шереги стоять коло стін зали. Хори обліплені народом. Ні клаптика свободного місця. Куди не глянем — море голів, море селянських облич і постатей ...

То настає глибока тишина і виразно, ясно чуються слова того, що говорить. То знов зашумить і зареметить народний гомін — здається, що старий Дніпро бе приливом у непогідну, бурливу ніч ...

... Не знаю, де ще селянство так жадливо й уважно слухало, як на цій з'їзді. А багато — з записними книжечками і щось то виводять у них кривульками. І скромна, вродлива молодичка акуратно записує відломком олівця на картці з бльочку.

— А чи зрозуміють все на місцях? — питав товарищ голова.

— Зрозуміють! — загуділо народне море.

А молоденький шарубчик з почевонілим дівочим обличчям, яке сяє радістю, гукає:

— Як же вони не зрозуміють, коли я тут слухаю і все їм оповім! ...

І відчувається, що цей делегат від села не пропустить з усього з'їзду ні одного слова. Він пікого не записав, все-все до останнього слова зложив він у своїй пам'яті і нічого не переилутас" ...

Так, дійсно, на цьому з'їзді український народ, народ-селянин, творив свою волю, будував свое нове життя, „трудолюбиво та вдумчиво клав камінь за камінем свого нового, прегарного дому, та не хотіли розуміти цього там далеко, в Петрограді, в учених професорських комісіях; не хотіла розуміти і відчувати краси цього дивного національного пробудження українського народу нація-пан, навіть в своїй кращій частині, в демократії.

На закінчення праці з'їзду, що по вирішенню національного питання займався кілька день справою земельною й організації селянства,*) надійшла до Києва нова холодна і жорстоказвітка про те, що Временне Правительство однією домаганням українського народу ... Як грім з ясного неба, вдарила вона в селянство на з'їзді і у всю українську демократію.

Оголосивши телеграму в Петрограду про відкінення українських домагань, Голова Центральної Ради М. Грушевський сказав:

— „Свято революції скінчилося! Настає грізний час! Україна повинна бути зорганізована! Свою долю повинен рішати тільки Український Народ!“

Повне віри в свої сили, патхнене — „Хай живе вільна Україна!“, що вирвалось з тисячі селянських грудей, було відповідю і на ці слова М. Грушевського і на відмову Временного Правительства. Селянський З'їзд вже не потрібував інаново переглядати своїх постанов і виносити нових ухвал. Щира відповідь українського трудового селянства на лукаву відповідь Временного Правительства була вже ясною з того, що від самого серця вийшло „хай живе вільна Україна“. Конкретною ж формою їй мала надати Українська Центральна Рада разом з Всеукраїнською Радою Селянських Депутатів, обраною на З'їзді і включеною в склад Центральної Ради (20).

Селянські депутати розійшлися по всій Україні з гаслом: „Нехай живе вільна Україна! Будуймо сами собі вільне життя на Україні!“

*) Постанови ці подані нижче.

А Центральна Рада, поповнена Радою Селянських Депутатів, обміркувавши відповідь Временного Правительства і прийнявши на увагу нові обставини, що зайшли на Україні в звязку з тією відмовою відповідю, одноголосно ухвалила (16. червня н. ст.) таку постанову:

Обміркувавши відповідь Тимчасового Російського Правительства на домагання Української Центральної Ради і вважаючи, що признання права українського народу на автономію відповідає його трудовим і національним інтересам, загальні збори Української Центральної Ради, доповнені Українською Радою Селянських Депутатів і Військовим Українським Генеральним Комітетом, признали, що, відкинувши домагання Центральної Ради, Тимчасове Правительство свідомо пішло проти інтересів трудового народу на Україні та проти принципу самоозначення національностей, проголошеного ним самим — Тимчасовим Правительством. З огляду на те, Центральна Рада признала конче потрібним:

1. Звернутися до всього українського народу з закликом організуватися та приступити до негайного заłożдання фундаменту автономного ладу на Україні.

2. Центральна Українська Рада вважає потрібним негайно видати до українського народу універсал, котрий має вияснити істотність домагань української демократії, представленої Центральною Радою, а також ті завдання, що стоять перед нею при будові автономного ладу на Україні вкупі з іншими національностями Української Землі.

3. Загальні Збори вважають, що Центральна Рада використала всі засоби, щоб увійти в порозуміння з Тимчасовим Російським Правительством з приводу проголошення принципу автономної України та, прийнявши під увагу, що стихійний згіст українського руху приймає все більші й більші розміри, що відмова Тимчасового Правительства може звернути цей рух на небажаний шлях, Українська Центральна Рада постановляє тепер ще з більшим напруженням сил приступити до організації і надання сьому рухові (певного) напряму, щоб не привести краю й всієї Росії до апархії, та знищення запойованої революції.*

Так Українська Центральна Рада оцінила момент і стала на шлях дійсної революційної боротьби за національне визволення Українського Народу. Другий Український Військовий З'їзд, що роспочався зараз-таки після селянського (5.—10. червня ст. ст.) переконав Ц. Раду остаточно в правильnosti та конечній необхідності цього шляху і принужив її зробити швидче той крок і сказати те слово, яке вона приобіцяла в своїй постанові.

Як вже згадувалось вище, міністр військових справ Керенський заборонив З'їзд, вважаючи його „невчасним“. Однаке ця заборона дала наслідки цілком протилежні тим, яких сподівався Керенський. Коли українські вояки довідались про заборону З'їзду, то це тільки піднесло значення з'їзду в їхніх очах, і після цього вже не було сили, яка могла б стримати солдатів від посилки своїх делегатів на з'їзд. На день відкриття З'їзду прибуло до Києва стільки вояків-депутатів, що вони не могли вміститись в будинку Троїцького Народного Дому, в якому думалось відбути З'їзд, і засідання його довелось перенести до великого міського театру. Всього на З'їзд прибуло біля 2500 депутатів, що представляли собою 1,500.000 озброєного українського народу. Заборона З'їзду Керенським, звичайно, не мала тої сили, щоб дійсно унеможливити роботу його. З'їзд, зібравшись й обміркувавши цю заборону, ухвалив постанову, в якій зазначив, що „український народ, рівний зо всіма культурними народами світу, має, з часу знищення російського царства, повні права вільного народу, котрі й буде боронити“ і що, таким чином, „право зборів і з'їздів належить Українцям, як і іншим

вільним народам, а через те їй заборона з'їзду військовим міністром Керенським являється незаконною". Наприкінці резолюції З'їзд зазначив, що він буде „свої постанови обов'язково проводити в життя".

Заборона З'їзу її одмовна відповідь Временного Правительства на домагання Центральної Ради зробили те, що весь З'їзд пройшов в піднесеним настрою і дебатував голівним чином справу національно-політичну. Майже тиждень бурхливо кипіло на з'їзді, на безконечних мітингах біля будинку з'їзу і у всьому Київі. Вояки, повні життєвих сил і енергії, викині на фронті реально дивились на річи, ставили питання просто і руба: коли Правительство не хоче нас слухати, то немає і нам чого на його зважати. Маємо свій розум, маємо силу — робімо ж так, як це потрібно нам — українському трудовому народові, а не комусь там, хоч би і в Петрограді. У ззову довелось керовникам українського руку вживати надзвичайних сил, щоб цей стихійний протест і гнів українського солдата не перейшов певних меж і не зламав раптово намічені лінії організованої і плянової боротьби за національне визволення і загальні здобутки революції (21). Як і на селянськім з'їзді, вносилися знову, тільки ще гостріші пропозиції осуду Временного Правительства і всієї московської демократії; чулися голоси за необхідність цілковитого і негайногого відділення України від Росії. Та після докладного обмірковання політичного моменту і веїї справи визвольної національної боротьби, з'їзд одноголосно ухвалив таку постанову:

„Другий Всеукраїнський військовий З'їзд в складі 2308 делегатів з фронту, тилу і флоту — представників 1,600.000 озброєного організованого українського народу, обміркували позицію, яку зайняв Центральний Тимчасовий Уряд що до українського народу та Центральної Ради, визнає:

1. Тимчасовий Російський Уряд цілковито не розуміє національних відносин на Україні і не одінєю, як слід, великої організованої та стихійної, пробудженої революцією сили української демократії.

2. Цим нерозумінням і систематичним опором домаганням української демократії Тимчасове Центральне Правительство загострює національні конфлікти на Україні, перешкоджає великій організаційній роботі українського народу і викликає анархістичні настрої серед населення різних національностей, на Україні сущих.

Вважаючи на це, Другий Військовий З'їзд постановляє:

1. Поставити на увагу Тимчасовому Російському Урядові, що коли він дорожить збереженням здобутків революції по всій Росії, а з'окрема спокоєм і пляномірою організацією народних мас на Україні, то першим засобом до цього є одніна постанови Уряду в справі домагань, які були представлені йому Центральною Українською Радою, і негайнє признання тих домагань.

2. Пропонувати своєму вищому представницькому органові — Центральній Українській Раді — в цій справі до Уряду більше не звертатись і негайно приступити до твердої організації краю в згоді з національними меншинами — цеб-то до фактичного переведення в життя підвалин автономного ладу, яко єдиного способу врятувати Україну і всю Росію від безладія та загибелі. З'їзд зного боку забезпечує найактивнішу рішучу підтримку Центральній Раді у всіх її заходах і кліче весь організований Український народ одностайно і неухильно виконувати всі її постанови.

3. В справі переведення підвалин автономії України в життя, З'їзд вважає необхідним пропонувати Центральній Раді, яко муга швидче скликати територіальні збори для корозуміння з національними меншинами і розгляду проекта статуту автономії України".

Ми не будемо докладно спиняється тут на праці і постановах з'їзду в інших справах, що стояли на порядкові деянику (постанови в справі військовій, земельний та інших), які надають живого змісту і життєвого значення наведеній вище постанові (22). На деяких з них ми спинимося пізніше, коли будемо говорити про той соціально-економічний зміст, який вкладали українські трудові маси в свій ідеал відродженої України. Не будемо також спиняється і на аналізі наведеної постанови: вона говорить сама за себе. Зазначимо ще тільки тут, що З'їзд обрав Українську Раду Військових Депутатів, постановив ввести її в склад Центральної Української Ради на таких самих основах, як була введена туди перед цим Українська Рада Селянських Депутатів, доручивши їй боронити в Центральній Раді інтереси українського трудового народу, як іх розуміло воянство.

Таку відповідь дало через свої з'їзди українське трудове селянство і воянство на одмову Временного Правительства. Українській Центральній Раді залишалося тільки надати цій відповіді певної урочистої, як того вимагав момент, форми. І Українська Центральна Рада виконала це завдання з успіхом.

17. Українська Центральна Рада і Універсалом своїм оголошує автономію України й утворює Генеральний Секретаріят. Ще перед початком військового з'їзду, українські вояки (члени з'їзду) урочисто присяглися па Софійській площі, що „не вернутися до своїх частин без автономії матері-України“ (23). На з'їзді цей настрій виявлявся в форму „пропозиції своему цайвищому органові“ — Центральній Раді — більше не звертатись до Временного Правительства в справі автономії України і приступити негайно до твердої організації краю.

Отже дві з половиною тисячі депутатів солдатів, козаки-богданівці і весь народ український ждали нетерпливо того оголошення „автономії Матері-України“. Вояків не можна було і гріх було одпустити з Київа без автономії. Автопомія мусіла бути проголошена.

Центральна Рада, хоч вже і вирішила (ухвалою своєю від 16. червня н. ст.) піти шляхом так званого „самочинного“ оголошення автономії України, проте ще раз попробувала звернутись (через п. Суковкіна — Губ. Комісара Київщини) до розуму Временного Правительства. Київський Губерніальний Виконавчий Комітет, в склад якого входило чимало Українців, весь час стояв по боці Центральної Ради і тепер, вважаючи одмовну відповідь Временного Правительства помилкою, що може пошкодити спокоєві на Україні, він вирішив звернутись до Временного Правительства з проханням і порадою переглянути рішення в українській справі.

Від імені Комітету було послано телеграму такого змісту:

„Останніми днями український рух проявився у Київі всеукраїнським з'їздом селянських депутатів у числі 2200 учасників і всеукраїнським військовим з'їздом при участі 2000 делегатів. Селянський З'їзд, що вже закінчив свою працю, прийняв одноголосну постанову про необхідність національно-територіальної автономії України, а також про підтримку всіма засобами армії та про необхідність рішучої оборони краю. Засідання військового з'їзду відбуваються у тім же настрою.

Київський губернський виконавчий Комітет уважає своїм обов'язком звернути увагу Тимчасового Правительства, що відмова признання заявлених Центральною Українською Радою жадав, як рівно ж телеграма міністра війни про невчасність українського військового з'єзу, викликала велике заворушення серед українського населення, яке вилілося в бесперестанних, многолюдних летючих вічах, що відбуваються від раннього ранку до пізньої ночі (24). Хоч це заворушення і сирія різкому зміцненню досі недомітних скрайніх течій, проте завдяки зоряніованості Українців життя у Київі, як і в губернії, йде спокійно і без експесів. Губернський Виконавчий Комітет уважає своїм обов'язком категорично заповіти, що всі чутки, котрі іноді походять навіть з офіційних джерел про наче б доконані або підготовлювані Українцями експеси не мають під собою ніяких фактичних підстав.

Для збереження на Україні і надалі спокійного життя і можності ілямової праці для потреб армії, Губернський Виконавчий Комітет уважає необхідним, аби Тимчасове Правительство як найскоріше вжило рішучих заходів, щоб заспокоїти населення України. Український рух набрав великої сили, яка безпереривно розвивається, тому цілком не можна допустити його дальнього інкорування. Найкращим способом заспокоєння, що мав би забезпечувати інтереси цілої держави, Виконавчий Комітет уважає потребу видання правителісвеного ресорядку про найскоріше скликання до Київа осібної наради з представників Тимчасового Правительства, національних і політичних організацій і партій, при умові, що Українці дістаниуть відповідне представництво. Цій нараді треба доручити підготовлення для Установчих Зборів підстав автономії України та взаємних відносин України до цілої Держави.

Виконавчий Комітет Губернської Ради обєднаних громадських організацій на своєму засіданню для 20. червня (н. ст.), яке відбулося під моїм проводом, постановив отсю свою одноголосну ухвалу довести до відома Тимчасового Правительства та просити найскорішої розвязки порушеної тут справи.

Предсідатель Київського Губернії. Виконавчого Комітету, Губернський Комісар Суковкін.

Ta ця остання спроба також не досягла своєї цілі. Правительство мовчало. Військовий З'їзд після майже тижневої праці закінчував свої справи. Ждать далі не було ніякої рації і можливості.

І от 10. червня (ст. ст.), в останній день засідань Військового З'їзду, Центральна Рада оголосила свій „Перший Універсал Української Центральної Ради до Українського Народу, на Україні і по-за Україною сущого“.

Універсалом тим Центральна Рада оновістила слідуюче:

„Народе український! Народе селян, робітників, трудящого люду!
Волюємо своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на строкі
прав і вольностей української землі.

Найкращі сини твої, виборні люди від сел, від фабрик, від солдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, як наказали нам стояти і боротися за ті права і вольності.

Твої, Народе, виборні люди залишили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не oddіляючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані вселюдним, рівним і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки памі Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійській Нарділаменті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба й які закони для нас луччі.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати свою землю. І через те ми хочемо, щоб, після того, як буде одібрано по всій Росії по-

міщанські, касенії, царські, монастирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійськіх Учредительних Зібраннях, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Сойкові).

Так сказали виборці люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе нас, Українську Центральну Раду, і паказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права і творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, ввокли волю свого народу, взяли за себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в цій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасове Російське Правительство однією з всіх домагань, одінажуло простягнувши руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правителству наші домагання.

А найголовіші домагання ти були такі: щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стойть проти національної волі України, проти права нашого народу на автономію.

Щоб Центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого Комісара по українських справах.

Щоб місцева влада на Вкраїні була обєднана одним представником під Центральним Російським Правителством, себ-то вибрали нами Комісаром на Вкраїні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам цього народу на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правителство однією.

Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на автономію, та право самому порядкувати своїм життю. Воно ухилилось від відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання.

Центральне Російське Правителство не схотіло мати при собі нашого Комісара, не схотіло разом з нами творити новий лад.

Так само не схотіло призначити Комісара на всю Україну, щоб як можливо разом з ним вести наш край до ладу і порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилося повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, Народ Український, нас прииневолено, щоб ми самітворили нашу долю. Ми не можемо допустити Краї наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське Правителство не може дати ладу у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми, Українська Центральна Рада, видасмо цей Універсал до всього нашого народу і оновішаємо: од нині самі будежо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города од нині знає, що настає час великої роботи.

От цього часу кожне село, кожна волость, кожна управа новітова чи земська, яка стойть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дужу організацію та освідомлення народу і тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміні з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи не українські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашім краю й у цей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організацій автономії України.

І коли ми зробимо цю підготовчу організаційну роботу, ми скличено представників від усіх народів землі української і виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготовимо, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе український! Перед твоїм виборчим органом — Українською Центральною Радою стоять велика і висока стіна, яку ти треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народної праці. А для усіх твоїх праці настави перед потрібні великі кошти (гроші). До цього часу український народ усі кошти свої оддавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав, та й не має й тепер від неї того, що потрібен би мати за це.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організаціям громадянам сел і городів, усім українським громадським управам і установам з 1. числа місяця липня (іюля) пам'ятаючи людість особливий податок на рідну справу і точно, негайно і регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В цей трудний час все-світнього безладду і розпаду докази своєю одностайністю і державним розумом, що ти, народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організаціонам, державним народом, як рівний з рівним.

Ухвалено: У Київі, році 1917, місяця червня (іюня), числа 10°.

Цей Універсал спровів на українське суспільство надзвичайно глибоке враження. Подібно до того, як з невимовною радістю і, певіть, з слізми на очах вислухали його українські солдати — члени Військового З'їзду, — з ентузіазмом зустрів ці слова Центральної Ради і увесь український трудовий народ. Майже по всіх містах, містечках, селах і хуторах України, на численних селянських, робітничих і загально-національних з'їздах, на фронтах у військових частинах, — всюди урочисто було відчитано Універсал, з захопленням і радістю, як святу вістку про нове, прогарне життя, що малувалося в народній уяві. Народ радів, народ хвилювався, народ складав масову формальну присягу на вірність Центральній Раді, на вірність проголошенню нею ідеалам (25). До Центральної Ради посыпалась сотнями, тисячами, безконечні, палкі привітання від різних груп та організацій українського суспільства, від військових частин, від земств, з заявами, що вони визнають Центральну Раду за свій найвищий уряд, що будуть коритися її і тільки її, що будуть з радістю, охоче і пильно виконувати її присяси, її накази.

І не тільки присягались, не тільки вітали, а на ділі, як і чим могли, виявляли свою прихильність до Центральної Ради. До Київа з усіх закутків великої України ішли делегати, представники сел, волостей, повітів, громад, комітетів, щоб на власні очі побачити ту Центральну Раду, привітати її і передати зібрані поміж робітниками і селянами гроші — мідні, срібні, золоті. Були дні, що біля скарбниці Центральної Ради стояли цілі черги селянських, робочих з мозолистими руками постатью з пакунками і торбиночками в грішми в руках. Це український народ ніс свой Раді добровільний податок — невеликий, але щирий, даваний без примусу, з радістю.

Військові частини, їduчи на фронт, на смерть, поборюючи всі труднощі, вайдили по дорозі до Київа, до Центральної Ради, щоб побачити кращих своїх людей, щоб почути від неї, від Центральної Ради, слово привіту і заявити, що, з її наказу, навіть на фронт селянин і робітник піде з радістю.

Що ж саме такого значного сказала Центральна Рада своїм Універсалом, що викликала такий всенародний ентузіазм?

Даремно було б шукати сили Універсалу в тих конкретних заходах і вказівках, які давав він українській революційній демократії в справі найближчих її завдань. Ті вказівки, хоч і мали велике значення, але не вони хвилювали селянство, робітництво і все українське суспільство. Їх можна було б звести до кількох коротеньких точок. А саме: після наказу Центральної Ради, 1) кожне село, кожна волость, кожна управа — городська чи земська — повицна була вступити в тісні організаційні зносини з Центральною Радою, 2) на адміністративні посади на Україні мали бути настаповані зусиллями організованого українського громадянства особи, прихильні до українського національного відродження; 3) українське суспільство повинно було обложений себе добровільним податком на потреби, звязані з роботою Української Центральної Ради, і 4) творення автономного ладу на Україні повинно було переводити українською демократією в контакті і згоді з демократією інших народів, що живуть на Україні. От і все.

Так само і не в обітницях Універсалу — передати народові, після ухвали Всеросійських Установчих Зборів, поміщицькі, монастирські та казенні землі, а також скликати український сойм для вироблення законів для України, — треба шукати причини успіху і впливу Універсалу.

Ні. Сила Універсалу полягала в іншому, а саме в тому великому прищепі, який він проголосив словами: „од ини самі будемо творити наше життя“, і в тому великому, безмежному довірі до творчих сил українського народу, яким пройнятій був весь Універсал, на якому він весь, від початку до кінця побудований. В цьому принципі і в цій вірі треба шукати ключа до розгадки питання про причини надзвичайного успіху Універсалу, про причини народного ентузіазму, викликаного ним.

Ці слова — „од нині ми сами, а не далекий Петроград, не далеке і чуже Временне Правительство і не хтось інший, сами, тут у себе, без вічних перешкод, без вічного загаду, в власній волі будемо творити своє життя“ — де було все. Тут містилась вся національно-політична і соціально-економічна програма. Сказавши це, вже не так важко було нагадати навіть і про землю і про майбутні Установчі Збори. Раз ми сами будемо творити своє життя, то ми вже нічого не забудемо, ми вже згадаємо про все: і про землю, і про війну, і про школу, і про нову народну владу на місцях, і про становище робітника на фабриці та заводі, і про самі фабрики та заводи, банки... Так думав український робітник і селянин.

Звичайно, це був революційний романтизм. Звичайно, цілком інший зміст вкладали в те „ми сами будемо творити своє життя“ —

українське міщанство, здекларована інтелігенція, дрібна буржуазія. Ухвалюючи Універсал, українські соціалісти-федералісти, приміром, зовсім і не гадали давати селянам землю без викупу, або, боже борошн, вякийсь - но спосіб посягати на сите життя капіталістів. Звичайно, всі вони вірили в то, хотіли того і були переконані в тім, що це саме вони — українські міщани, дрібні буржуа, ідеольоги не істуючої великої національної української буржуазії, — будуть „сами творити“ оте нове життя, а український солдат, робітник та селянин буде заєдати з ними при тому творенню тільки для декорації, в незначній кількості, добровільно признавши свою нездатність до „будування держави“ і передавши її мудру справу до їхніх „учених“ рук. І багацько „хороших“ речей вкладалось цими панами в те „ми сами будемо творити своє життя“, як показав потім дальший хід революції, розвиток клясової боротьби, коли українське трудове селянство і робітництво було свідком не тільки невизнання українською буржуазією Українських Установчих Зборів через те тільки, що до них народ послав своїх депутатів, невчених, як він і сам „соціалістів“, а не тих панів, що перед тим роспинались більше всіх за ті ж самі збори, а ще й інших, більш прикрих діл тих „свободо- і народолюбців“.*)

Та вже такий час був тоді, що революційна демократія, повна віри в свої сили і в свою перемогу, не спинялась тоді на докладному аналізі вказаної формулі. Соціально-економічні вороги здавались тоді такими бессилами, нікчемними, що про них просто забували.

Народ бачив, що йому вірять і сам повірив у себе. Вистаючи Центральну Раду, народ сам витав себе, свою відроджену до життя творчу волю. Постановляючи коритись Центральній Раді, народ постановляв коритись самому собі, своїй, в найкращій формі виявлений організованій волі. Присягаючи Центральній Раді, народ присягав сам собі — своїй силі, своєму творчому колективному розумові, своїм робучим рукам, своїм трудовим ідеалам.

От в чому ховалася причини гіппотизуючої сили Універсалу Центральної Ради і викликаного ним народного ентузіазму. Тут маємо до діла не тільки з національно-політичним моментом і не тільки з соціально-економічним. Тут маємо з складним комплексом психіологічних, національно-політичних, соціально-економічних і просто більшоголових процесів, що відбувалися в той час в глибинах українського народного життя.

Це був рух, подібні до якого рідко зустрічаємо в людській історії.

* * *

Як би там не стояла справа, а Центральна Рада, оголосивши свій I Універсал, брала на себе великі обовязки. Правда, ці обовязки

*) Орган с.-ф. „Нова Рада“, коли побачила, що її однопартійців мало пройшло до Укр. Уст. Зборів, повела була рішучий похід, проти Укр. Уст. Зборів, вказуючи, що до них пройшли тільки демагоги, а не істинні оборонці „українського народу“.

були ще мало виразні. Обрії майбутньої державної роботи ще тільки намічались. Багацько було в складі Ради таких політичних і громадських діячів (між ними всі соц.-федер.), які зовсім не вважали проголошення Універсалу за початок відродження державного життя на Україні, в який би то не було формі. Та все ж обовязки Центральної Ради зразу збільшились, а з ними значно побільшилась і та технічна робота, яку треба було робити, од якої не можна було ухилитись. До Комітету Центральної Ради раз-у-раз зверталися люди, надходили телеграмми від різних організацій з запитаннями, проханнями вказівок. Комітет, як інституція не технично-виконавчого характеру, не міг фізично справитись з тією роботою, та й принципово він не міг її робити, коли хотів поставити виконавчо-технічну роботу Центр. Ради під контролем, в даному випадкові свій. Отже ясно було, що необхідно утворити якийсь новий, технично-виконавчий орган.

Само собою розуміється, такий орган мав бути зародком українського міністерства. Фракція українських соц.-революціонерів в Центральній Раді разом з Українською Радою Селянських Депутатів так зразу і поставили справу. Однаке, коли с.-р. П. Христюк виступив, за порозумінням з президентом Центральної Ради (М. С. Грушевським і В. К. Винниченком), на одному з засідань Ради з пропозицією-проектом утворення Центральною Радою Правительства України,*) деякі члени Ради були дуже з цього невдоволені і занепокоєні, визнаючи думку промовця невчасною й хибою в своїй основі. Проти пропозиції виступали не тільки серіозно перелякані ес-ефи, а, навіть, і деякі соц.-демократи.**) Та від життя не можна було вже втекти. Через дуже короткий час після цього засідання Ради, ті, що так лякалися самої думки про утворення Українського Правительства, не тільки визнали її слушною, а навіть сами ввійшли в склад Українського Правительства, утвореного Центральною Радою в середині червня місяця (сг. ст.) під назвою „Генерального Секретаріату Української Центральної Ради“.

Перший склад Ген. Секретаріату був „коаліційний“. Найчисленнішою була в'юному с.-д. частина, найменш чисельною с.-р. Склад його був такий: Голова Ген. Секр. і Секретар внутрішніх справ — В. Винниченко (у. с.-д., син селянина з Херсонщини), Секретар національних справ — С. Єфремов (с.-ф., син священика з Київщини), Секретар по

*) Це було після того, як в склад Ради вийшла Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів.

**) Ця опортуністична течія існувала досить довгий час. Репрезентували її головним чином укр. с.-федер. та деяка частина у. с.-д. З цих останніх своїм опортунізмом вславився Б. Мартос. Ввійшовши в склад Генер. Секретаріату, Мартос ледве не вийшов з цього на самім же початку, розійшовшись з іншими Генер. Секретарями в питанні: чи Ген. Секретаріят має здійснювати автономію України, чи тільки підготовити для неї „підвіслин“ (питання це виникло при обміркуванні змісту Першої Декларації Ген. Секретаріату). Мартос рішуче заявив, що він може, перебуваючи в Секретаріаті, тільки „підготувати підвіслин“, і в разі, коли Ген. Секретаріят задумус зараз же на тих підвісах і автономію ставити, він вийде зі складу Ген. Секретаріату. Щоб не творити одразу ж „урядової“ кризи, інші Ген. Секретарі (в тому числі і Голова Секр. Винниченко), хоч і не без усмішки, мусіли „погодитись“ на „підвіслин“.

фінансових справах — Х. Бараповський (непартійний, кооператор, син селянина з Київщини), Секретар земельних справ — Б. Мартос (с.-д., походить із збіднілої дворянської родини на Полтавщині), Секретар по продовольчих справах — М. Стасюк (тоді непартійний соціаліст, кандидат Сел. Спілки), Секретар військових справ — С. Петлюра (с.-д., син міщанина з Полтави), Секретар по справах судових — В. Садовський (с.-д., син священика з Волині), Генер. Секретар по справах освітніх — І. Стешенко (с.-д., педагог), Генеральний Писар — ІІ. Христюк (с.-р., син козака Кубанської області).

Утворенням Генерального Секретаріату Центральна Рада зразу розвязала велику справу українського державного відродження. З якими б там завданнями не утворювався Генеральний Секретаріят, він все ж був Виконавчим Органом Центральної Ради, яка вважала себе, як це видно з першого її Універсалу, покликаною стояти „на сторожі прав і вольностей“ українського народу і „творити новий лад вільної України“. Всі складові елементи державності — народ, територія і влада — існували вже, при чому влада, як і у всіх державах, була поділена на верховну, законодавчу — Центральна Рада і виконавчу — Генеральний Секретаріят (26).

Так було покладено волею української революційної демократії видимі, формальні, а разом з тим і реальні ознаки національно-політичного визволення українського народу.

Перший Генеральний Секретаріят так оцінював політичну ситуацію того часу на Україні і свої завдання в своїй першій декларації від 26. червня (ст. ст.) 1917. р., відчитаній Головою Секр. Винниченком і ухвалений пленумом Центральної Ради на п'ятій її сесії, що відбувалася від 20. червня (ст. ст.) до кінця цього місяця:

„Шановні Збори!

Центральна Рада досягла в своїй національно-політичній діяльності серіозного, відновідального моменту. З виконавчого органу обеднаних партійних і громадських груп, яким вона була в початку революції, вона стала найвищим і жітілким виконавчим, але й законодавчим органом всього зорганізованого українського народу.

Ми в своїй особі, в особі Української Центральної Ради, дамо картину формациї влади, але влади цілком нової, сучасної, опертої на зовсім інші підвалини, як стара європейська і особливо російська деревовічна влада. Не фізичне її економичне насильство; не темнота, затурканість і економічна залежність пощеволених класів; не застрахування та гінотизування реалією; не нацьковування одної частини притиснених на другу — не такі засоби дали нам, зібралими от-тут-о, право і силу вирішувати норми життя, обовязкові для кожного, хто визнає себе Українцем.

Це право родилося і виросло з одного довірря, чистого, ненадмішаного ніяким примусом, законним чи незаконним. І Центральна Рада, приймаючи на себе ту волю і довіррія народу, стала невідділеною, органічно злитою частинкою великого цілого.

Кожний день поширює і поглиблює ту сконцентровану волю. Різні формациї української демократії підлівають у спільній резервуар могутньої сили, самі в той же час черпаючи з нього.

І в цей момент ми стоимо саме на найважнішій, але в той же час на найкритичнішій порі нашого формування. Ми вступили в ту зону, де стираються межі двох влад — моральної і публічно-правової. Ми вже не можемо сказати,

в якій саме половина більше, чи менше стоїмо. Розмір і сила нашої моральної влади остатілки розрослися, що вона сама собою, під натиском льотичного ходу подій, без болю й без заколоту перетворюється у справжнє народоправство.

Народ своїм чуттям найкраще розуміє ідею справжнього народоправства, ідею демократичної влади, яка іде знизу, а не згори; яка є для народу, а не народ для неї. Українська демократія сконцентрувала свою волю в Центральній Раді, в ній поклава найкращу оборону своїх інтересів і через те тільки її і може вірити. А звідси вже виникає зовсім льотичний висновок: коли довірря, то довірря до кінця, у всіх сферах, як національного, так і економічного, політичного і державного життя. Тут немає ворожнечі до Петрограду, але є цілковита байдужість до нього, бо українська демократія має свою власну владу, яку сама утворила і якій цілком довіряє.

Але легше довіритись, ніж справдити чиєсь довірря. А особливо, коли те довірря походить від частини в ім'я інтересів цілого, бо які-що представники довірря не всього цілого, а тільки якоєї його частини. Ми знаємо, що це частина велика, ми знаємо, що друга частина силою природного ходу життя їде незабаром до того самого. Але поки вона не дійшла, поки ці частини не злились в одне ціле, процес нашого формування, значить, також не скінчився. А через те не закінчився і процес перетворення моральної влади в публично-правову, повномочну, з усіма властивими їй компетенціями, функціями і апаратами.

I от завдання Центральної Ради в цей критичний, перехідовий момент є прискорення цього процесу, допомога йому.

Генеральний Секретаріят, як виконавчий орган Центральної Ради, котрому вона передає в цій сфері свою повноважливість, тільки так і розуміє своє призначення.

Головним завданням Центральної Ради до деякого часу було обєднання української демократії на засаді тільки національно-політичних домагань. Але життя потроху розсунуло ці вузькі рами. Самих національно-політичних домагань стало мало, час ставить, вимоги ширші: народ хоче обєднатись для задоволення і розвізняння всіх питань, які висуває йому і економічна і соціальна обстановка. I через це Центральна Рада мусіла поширити свою платформу, мусіла стати національним соймом, в якім мають освітлюватися і розвязуватися всі ті питання, які висуває життя.

І тому-то утворення Генерального Секретаріату було необхідним щаблем розвитку нашого представницького органду. Тому то Інститут Генерального Секретаріату має обхоплювати всі потреби українського народу. Згідно з цим по-требами і поділено роботу між окремими секретарями: по внутрішніх справах, фінансових, судових, харчових, земельних, освітніх, міжнаціональних, праці, доріг, військових, торгу і промисловості.

Найпершою перешкодою для плянового переведення цієї роботи є недостача політично-соціальної і національної свідомості й мата зорганізованість народів мас. В цьому криється найбільша погроза і загальним здобуткам революції і організації автономного народу на Україні, котрий є найкращим захистом тих здобутків.

Цією стороною життя нашого народу має займатися Генеральний Секретар по внутрішніх справах. В його компетенції має бути вся справа організації, атактії, пропаганди. В секретаріаті внутрішніх справ мають бути сконцентровані різні громадсько-адміністративні апарати, утворені українською демократією до цього часу. Вони досі існували і працювали окремо, відрівано один від другого, необєднані одним пляном, одною системою. Тепер де має бути один апарат, складений з різних частин, але під керувництвом генерального секретаря внутрішніх справ.

Організація і освідчення мас є перша, необхідна, найголовніша підвілинна дальшого будівництва. А слідуючим щаблем цього будівництва, заснованого на свідомості і зорганізованості, є перебудова місцевої і загально-краєвої адміністративної влади; сільські, містечкові та волоські адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губернські комісари, словом — вся організація влади може стати в органічний зв'язок з Центральною Радою тільки тоді, коли демократія, яка утворює ці органи, стойть також у тіснім зв'язку з Центральною Радою.

І це друге завдання Секретаріату у внутрішніх справах: це б-го пристосування всього адміністративного механізму до потреб зорганізованої, усвідомленої демократії і підготовлення, за допомогою цього самого апарату, ще дальнього шабля — організації єдиної краєвої автономної влади, в порозумінню з демократіями інших національностей на Україні.

Маючи на увазі, що той стан, який зайняла Центральна Рада, є стан будування нового політичного життя на Україні з усіма наслідками, які виникають з цього стану, Генеральний Секретаріат у фінансових справах уважає необхідним розробити основи фінансової політики на Україні.

Звісно, фінансової справи ми не можемо зразу ставити на цілком державний ґрунт, а повинні обходитись похиби що засобами, які мають в своїй основі чайже виключно моральну силу. Однакче разом з цим мається на думці вести підготовчу працю так, щоб Україна у фінансових справах могла стати цілком на державний ґрунт тоді, коли їй приайдеться ці справи виорядковувати, яко автономний державі.

Завданням Секретаріату в судових справах має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в яких вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розподілиться на підготовку справи українізації та демократизації суду і вироблення відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладові на Україні.

Секретаріат в міжнаціональних справах має на меті обеднати роботу всіх національностей Росії для боротьби за автономно-федеративний лад російської республіки та для порозуміння Українців на цих основах з іншими національностями. На першім плені перед Секретаріатом міжнаціональних справ стоїть експозиція з'їзду представників народів та областей Росії і підготовлення матеріалу до цього з'їзду. Поруч стоїть справа яко мога скорішого порозуміння з демократією національних меншин на Україні.

В справі народової освіти Секретаріат має на меті насамперед з'єднати у своїх руках все керування шкільною освітою, а саме: догляд за переведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукання і підготовлення вчителів для школ та похід в згуртуванню їх у професіональні товариства. В справі позашкільної освіти Секретаріат має на меті закомогу культурним товариствам. Для здійснення своїх завдань у шкільний справі Секретаріат має подбати про створення Всеукраїнської Шкільної Ради, яка носить не територіальний характер, а зараз має покористуватися істнущим оргапом влади, як от шкільними округами, або громадськими інституціями, з яких заваже підтініці зносин. Для постійного зв'язку з місцями Секретаріат має на меті звести своїх спеціальних комісарів по народній освіті.

Секретаріат у земельних справах в першу чергу має подбати про підготовку організацію волоських, повітових і губернських (земельних) комітетів на Україні та рад селянських депутатів; має направляти діяльність цих організацій на шлях громадського порядкування не тільки земельною власністю, але й сільсько-господарським інвентарем. Щоб обеднати діяльність Земельних Комітетів, Секретаріат має подбати про утворення Українського Краєвого Земельного Комітету.

Разом з тим той же Секретаріат має подбати про утворення українських кооперативних центрів. В цілих підготовки до Установчих Зборів Секретаріат має підготовити, на підставі постановок Всеукраїнського Селянського З'їзду, проект земельного закону, в тім числі і ту його частину, яка повинна розмежувати компетенцію всеросійського парламенту і Українського Сойму в земельних справах.

В харчовій справі Секретаріат ставить свою задачою обеднати роботу харчових органів на Україні і внести в неї ту під利亚сть, якої їй досі не доставало. Перед Секретаріатом стоїть основна задача — створити Всеукраїнський Харчовий Комітет, який має забезпечити автономію України в харчовій справі та подбати про відповідне постачання українським хліборобам потрібних в їх господарствах продуктів та знаряддя.

Завданням Секретаріату у військових справах є українізація війська, як у тылу, так, по змозі, і на фронти; пристосування військових округів на Україні і організація їх відповідно до потреб українізації війська.

Ведення роботи Генерального Секретаріату у всіх згаданих справах в означених вище межах вимагає впорядкування відновідної канцелярії, і тому у склад Генерального Секретаріату введено Генерального Писаря, найближчим завданням якого являється — завідувати ділами всього Генерального Секретаріату і бути зв'язком між окремими генеральними секретарями у внутрішніх організаційних справах Секретаріату, між іншим і через періодичний оріал Генерального Секретаріату.

Приступаючи до великої, відновідальної роботи, сподіваючись на повне довіря і піддержку Центральної Ради, Генеральний Секретаріат покладе всі свої сили, щоб виконати ту роботу на користь відродженого українського народу і тих національних меншин, що разом з ним заселяють українську землю.

Усі наші зусилля будуть іти на те, щоб не допустити України до винищення, дезорганізації та анархії, і хто б ту дезорганізацію не вносив нам, чи темні сили контрреволюції, чи анархістичні елементи українства, чи помилки і ворожнечи Тимчасового Центрального Уряду, ми з усіма дезорганізуючими силами будемо боротися неухильно і ніколи не дозволимо гальмувати справу будування нового життя в нашім краю.“ Підписали Генер. Секретарі: (підписи), у Київ, 26. червня 1917. р. (27).

Так уявляв собі правно-державне становище України Генеральний Секретаріат і таку програму намічав він собі для більшої роботи. Коли порівняємо її з Універсалом, то вона видається далеко менш радикальною, ніж сам Універсал. Про цю можна сказати словами самої декларації, що в ній дійсно „стерті межі двох влад — моральної і публично-правової“ і що, дійсно, трудно сказати, „в якій саме половині менше чи більше“ стоячим уявляв себе Генеральний Секретаріат. Однаке своєю конкретною програмою декларація все ж давала виразну канву для майбутньої організаційно-державної роботи Генерального Секретаріату. Треба було тільки приступити негайно до її втілення в життя, до роботи впертої, послідовної, революційної. Ті хвили революційного народного піднесення, які породили і Універсал і декларацію, швидко провели б ті потрібні „межі“, з якими тимчасом не міг дати собі раху Секретаріат, вирівняли б та доповили б і ті недоговореності та неясності, які були в декларації. Однаке, на жаль, так не сталося. Затяжні переговори з Временным Правительством, що почались невдовзі після ухвали декларації, хоч і закінчились деякою перемогою української демократії, однаке в той же самий час паралізували майже цілком організаційну, творчу працю Секретаріату. Декларація повисла в повітрі і довгий час не могла спуститись на землю, на ту землю, де все тримтіло, палаючтіло, було в надзвичайному рухові і не могло чекати на нові безконечні кабінетні „вчені“ переговори, нові інструкції, витворені кимсь, десь і через щось-саме для цього бурхливого життя.

Через ті переговори, компроміси та торги з перегоржками Генеральний Секретаріат так і залишився на довший час в тому маленькому закуткові — умивальний кімнаті на другому поверсі Педагогичного Музею — в якій складав цю свою декларацію і роспочинав роботу.

IV. Розділ.

Боротьба за національно-територіальну автономію України в федеративній Російській Республіці. — Порозуміння з неукраїнською демократією й угода з Временним Правительством.

18. Неукраїнська демократія йде на порозуміння з українською демократією. Ми залишили були пануючу демократію в дуже веселім настроєві, в товаристві чорносотенця Шульгина. Однаке той настрій мусієв швидко минувся. Вже селянський та військовий з'їзд значно зіпсували його, а Універсал Центральної Ради, а потім і утворення Генерального Секретаріату, остаточно знищили його. Знову почалася жетушня, нервовість, злість, лайки, погрози.

Хоч пануюча демократія і російська буржуазія й закидали весь час Українцям, що вони хочуть відділитися від Росії, хоч цього „відділення“ вони ждали вже на самім початку революції (переполох з приводу Національного Конгресу), однаке Універсал Центральної Ради остаточно збив їх з пантелеїку.

Шульгин з своїми „кого-росами“, „малоросами“ й „общеросами“ просто почав кричати: „гвалт!“ рятуйте, хто в Бога вірю!“ Урядова кадетська партія заспівала і закричала на старий славнозвісний московсько-державницький мотив: „тащи и не пущай! куда смотришь?“ Бувший міністр закордонних справ П. Мілюков заявив, що Центральна Рада „допустилася великого злочину“, проголосивши Універсал, а кадетський орган „Реч“, пояснивши справу видання Універсалу нічим іншим, як тільки „імецькою інтригою“, закликав Временне Правительство вжити рішучих заходів коло приборкання Центр. Ради. В тон „Речі“ співали і „Бирж. Відомості“ (орган торговельно-промисл. буржуазії), заявляючи, що „мусить бути дана рішуча відповідь на цей Універсал, для якого не може бути іншої назви, як злочин супроти державі...“. Не треба спинятися перед скрайніми заходами, щоб знищити силу декларації Української Ради“. А загально-російський козацький з'їзд (під проводом донців і супроти голосів кубанських-чорноморських козаків) поспішився заявiti, що він, стоячи за неповністю російської республіки, „рішуче підтримає Тимчасове Правительство в його розпорядженнях, що торкається Універсалу, виданого Українською Радою“. Мовляв, тільки роспорядись, а ми вже виконаємо, по своїй старій звичці.

А „соціал-демократична“ „Кіев. Мысль“ то пробувала глузувати з Універсалу, називаючи його „странимъ документомъ“ і „прокламацієй“, то била на гвалт і, слідом за „Кіевлянином“, вказувала „властям предержащим“ на те, що Центральна Рада і Генеральний Секретаріат „узурпируютъ власть“...

Одним словом, закишло, закрутілося... В Київі почалися знову безконечні обеднані засідання виконавчих комітетів всіх загально-російських революційних організацій (Виконавчого Комітету обеднаних

тромадських організацій, Ради салдатських депутатів, Ради робітничих депутатів, коаліційної студентської Ради), на яких знову на адресу Ц. Ради і всього українського руху посыпалися обвинувачування в „міщансько-буржуазному націоналізмові“ (слова голови Ради робітничих депутатів Нелобіна), в „творенню подвійної влади“, яка поведе до анархії, пагубної і для російської революції і для української автономії (слова с.-р. Фруміна, а потім і с.-д. Балабанова) і тому подібних гріхах проти революції, демократії і російської республіки. Представник большевиків, хоч і визнавав акцію правительства „хібною“, проте також найбільше спинився на „шовіністичних настроях українських з'їздів“ і на росшифровуванні „буржуазної природи Центральної Ради, що опирається на заможне селянство“, а достойний пера великого художника київський „городничий“ (начальник міліції) Лепарський знову здивував світ своєю оригінальною заявкою, що він взагалі „вважає український рух сумним явищем“.

Заговорила московська демократія і там, в себе на Московщині. Всеросійська Рада селянських депутатів, обміркувавши домагання Центральної Ради у Временного Правительства і Універсал Її, винесла, під проводом російських соц.-революціонерів (відомих федералістів), досить оригінальну постанову, в якій давним дивом сплелися до купи теоретичне визнання і обстоювання найширшої автономії України і практичне засудження самого зародку цієї самої автономії. Розмежувавшись в своєму федералізмі і прихильності до автономії України, Виконавчий Комітет Всер. Ради Селянських Депутатів постановив:

1) „Важати цілком справедливою відхову Временного Правительства не-гайно проголосити автономію України, бо таке право йому не належить і проголосення цієї автономії означало б, що Временне Правительство захвачує права Установчих Зборів і перевищує дану йому народом владу. 2) Через це ж саме Виконавчий Комітет Всеросійської Ради Селянських Депутатів вважає неправомірним і небезпечним видання Українською Центральною Радою Універсалу, який проголошує негайне здійснення новної автономії України, скликання Українських Установчих Зборів — для видання основних законів України, і який ставить Центральну Раду наче-б-то в становище Верховного Правительства України.“.

Мотивувавши далі ще раз докладно, через що саме московське селянство (чи може краще сказати, московські с.-р.) вважає „неправомірним, небезпечним і помилковим“ видання Універсалу (між іншим і через те, що політика Центральної Ради вела до самостійного вирішення земельного питання на Україні), Виконавчий Комітет Всер. Ради Селянських Депутатів закінчив свою резолюцію заявкою, що він . . . „важає потрібним скасування Українською Центральною Радою виданого нею Універсалу“.

Та проте перелом в настроях московської демократії і пануючої демократії на Україні в бік необхідності порозуміння з українською демократією виявився після видання Першого Універсалу досить виразно. Поруч з голосами обурення і нарікань почулися і голоси, які кликали до спокійного обміркування створеної ситуації і мали відваги на стільки, щоб обвинувачувати не Центральну Раду, а Временне Правительство за його легковажне і несправедливе відно-

шення до українських домагань. „Русск. Воля“ (від 30. червня в. ст.) і „День“ закликали Правительство відновити переговори з Центральною Радою і піти їй назустріч в тих переговорах.

На примирячу позицію став і загальний російський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів, ухваливши (на початку липня місяця в. ст.) слідучу резолюцію в українській справі:

„1. Признаючи, згідно зі своєю загальною позицією в національній справі, за всіма народами Росії право на вільний національний розвиток, з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів обіцяє революційній демократії України свою підтримку в сираві здійснення демократичної автономії України з забезпеченням прав національних меншин.

2. Признаючи далі, що цю автономію можуть остаточно установити тільки Всеросійські Установчі Збори, з'їзд уважає за конче потребне, згідно з бажаннями, висловленими Центральною Українською Радою, негайше утворення тимчасового органу, що представляє би демократію всіх націй, які заселюють Україну, для розроблення осіов автономного ладу краю і для проводу всією підготовчою працею, зокрема для скликання з'їзду представників усього населення України.

З'їзд пропонує Тимчасовому Правительству ввійти в порозуміння з органами української революційної демократії для організації загального тимчасового краєвого органу та для уstanовлення і переведення конкретних заходів, необхідних для задоволення національних потреб українського народу.

3. Вітаючу український народ, котрий бореться в спільних революційних рядах і відроджується до національного життя, З'їзд рад робітничих і солдатських депутатів висловлює своє тверде переконання в тім, що тільки збереженням революційної єдності трудових мас усіх народів Росії можна забезпечити побуду революції і свободу всіх національностей, що заселяють Росію.“

Ще далі пішла большевицька фракція З'їзду, яка заявила через свого речника, що вона не може приєднатись до наведеної резолюції, як компромісової, і пропонує свою, в якій засуджує політику Временного Правительства супроти України, як контрреволюційну та антидемократичну, і пропонує визнати за Україною право на повну автономію і утворення самостійної держави. Що правда, ця позиція большевиків була більш принципово-тактичною, ніж дійсно життєвим переважанням большевиків в необхідності відновлення автономного життя на Україні, що видно було хоча б з поступуванням київських большевиків, які в українській національно-політичній революції не бачили нічого іншого, як тільки прояв національного шовінізму, і — певно через те — цілком ігнорували її, а разом з нею і Українську Центральну Раду, аж до часу большевицького перевороту в Петрограді.

А коли пройшло кілька днів і почуття роздражнення, викликаного Універсалом, уляглось, загальний примиряючий настрій ще більш амінчився, особливо на Україні, де пануюча демократія примушена була шукати якогось виходу з того надзвичайно ненормального становища війни з українською демократією, в якому вона перебувала в той час. Це являлось тим більш необхідним, що українська демократія весь час підкреслювала своє доброзичливе відношення до неї і свою готовність стояти на сторожі завойовань загально-російської революції.

Безконечні балашки на обеднаних засіданнях київських революційних організацій ніяк не могли дійти до якогось кінця. Палуюча демо-

кратія ніяк не одважувалась одверто призватись в своїх помилках і своїй поражці, хоч вже і розуміла добре, що воротя назад — на старі позиції ігнорування українського руху і Центральної Ради — немає. Майже всі промовці, нарікаючи на Раду за її тактику і „націоналістичний курс політики“, наводили факти, що свідчили про великий авторитет Центральної Ради в народних масах. Говорили про те, що населення вже починає вважати Раду своїм правителством, що воно відмовляється платити податки в центральну російську скарбницю і так далі. Конкретних же пропозицій ніхто не одважувався робити.

Щоб хоч трохи розрідити напружену атмосферу і швидче знайти шлях до згоди і порозуміння, з ініціативи неукраїнських революційних організацій було влаштовано спільне засідання-гулянку на Дніпрі представників українських і неукраїнських революційних організацій і політичних партій (з участю представників і від Центральної Ради). Шляхом націвприватних, напівсеріозних балачок під час гулянки дійсно було знайдено стежку для порозуміння між обома сторонам. А саме — меншості вже не відкидали думки про необхідність утворення на Україні особливого територіального революційного демократичного органу — Краєвої Ради, що заступала б і реpreзентувала б інтереси революційної демократії України. Росходились вже тільки в питанні: яким саме способом, з якою компетенцією і в якому саме складі утворити його. Та це, порівнюючи, була вже справа другорядна. Про неї можна було довго балакати і все ж прийти до якогось приемлемого для обох сторін рішення.

Слідуоче, трете з черги обеднане засідання революційних київських організацій, що відбулось вже з участю представників Центральної Ради (М. Грушевського і В. Винниченка), вже майже всю свою увагу зосередило на питанні про можливість скликання краєвого з'їзду і утворення краєвого органу на Україні, котрий був би органом Временного Правительства. По дискусії збори визнали, що дійсно можна дійти до порозуміння на цьому ґрунті — тоб-то на ґрунті скликання територіального з'їзду і утворення краєвого органу. і постановили виробити конкретні умови такого порозуміння.*)

В той же самий час шукала цього порозуміння і українська демократія не менш широ, під пануюча, розуміючи добре, що без введення в склад Центральної Ради представництва від національників меншостей не можна буде так легко перетворитись в орган краєвої територіальної влади, до чого стреміли і Центральна Рада і Генеральний Секретаріят. На тій самій сесії Центральної Ради, на якій затверджено Декларацію 1-енер. Секретаріату, а саме — 13. липня п. ст. докладно було обмірковано Радою питання про необхідність осiąгнення порозуміння і доповнення Ради представниками національних меншостей і внесено слідучу формулу переходу в цій справі, внесену фракцією українських соціалістів-революціонерів:

„Вважаючи дуже бажаним співробітництво неукраїнських демократичних організацій з виконавчими органами Центральної Ради, за-

*) „Русск. Слово“, з 4. липня п. ст.

значаючи з задоволенням, що у ціх організацій також єсть таке бажання, і маючи на увазі, що таке співробітництво можливе лише при признанні ними Центральної Української Ради найвищим правомочним органом українського народу, — Центральна Рада переходить до чергових справ“.

Що ж торкається самої форми того співробітництва і представництва національних меншин в Раді, то Центральна Рада винесла таку ухвалу:

„Взявши на увагу, що перетворення Української Центральної Ради в тимчасовий краєвий парламент передбачалось ще на Українському Національному З'їзді, що українська революційна демократія мало не вся представлена в складі Української Центральної Ради, що по деяких містах порозуміння з неукраїнською революційною демократією вже налагоджується та що інші обставини життя сприяють тому, що Центральна Рада єтає політичним осередком на Україні. збори постановили:

1. Зараз же почнати процес перетворення Національної Української Центральної Ради в Тимчасовий Краєвий Парламент і доручити цю справу Генеральному Секретаріатові.

2. Найбільшим відповідним способом поповнення національного складу Центральної Ради визнати пропорціональне представництво, по якому національним меншинам дастися число депутатських місць в складі Центральної Ради, згідно з численістю населення цих національних меншин України,

і 3. додержуватись таких умов поділу цих мандатів, щоб представництво неукраїнських національностей припадало від організованої революційної демократії, щеб-то від рад робітничих та вояцьких депутатів; тим же національностям, які не виділили з себе соціалістичних партій, мандати передаються через загально-національні організації“.

А на передодині винесення цієї постанови Ради, Бюро окружного південного - західного Комітету єврейської соціал-демократичної партії винесло (12. липня н. ст.) слідуючу резолюцію в загально-національній і спеціально в українській справі:

„І. Виходячи з погляду, що всі нації Росії мають безумовне право на політичне і культурне самовизначення, окружний комітет витас триває злагання українського народу до самоорганізації на автономно-демократичних основах.

Визнаючи гасло (перебудови) державного ладу в Росії на республікансько-федеративний підставі, окружний комітет уважає необхідним підтримувати у відношенню до України домагання національно-територіальній автономії цієї округи в етнографічних межах, в такім розумінні, що географично ця автономія має обійтися одностайну територію, в якій більшість населення становлять члени української нації.

При цім у виборах до Центральної Установи представників України (Сойму) має брати участь все населення України, без ріжниці національності, а вибори мають бути загальні, рівні, безпосередні, тайні, без ріжниці полу і пропорціональні.

Для оборони інтересів національних меншин, які живуть на Україні (Руських, Євреїв, Поляків та інших), вони повинні мати право автономно управляти національними справами, відокремленими від компетенції загально державного Парламенту, українського Сойму і органів місцевого самоврядування. Тому нації меншин утворюють місцеві органи самоврядування — окружні, всеукраїнські органи і загально-російські — на персональних основах (представницький і виконавчий).

Головні основи територіально-політичної автономії України, національно-політичної автономії національних меншин, межі компетенції автономних органів і публичні права мов тих націй у всіх державних, окружніх і місцевих

органах — устанавливаются за згодою всіх націй, що живуть на Україні, і мають бути затверджені Всеросійськими Установчими Зборами через основне, загальноодержавне законодавство.

ІІ. Будучи переконаним в необхідності нової згоди між Тимчасовим Правительством і органами, які, в особі Центральної Ради і Генерального Секретаріату, утворила українська нація, а рівно ж з іншими націями, які живуть на Україні, окружний Комітет вважає за необхідне, щоб:

1. Тимчасове Правительство признало Українську Центральну Раду і Генеральний Секретаріат автономними центральними органами української нації, як такої;

2. Українська Рада, разом з представниками національних меншиностей, підготовила працю, необхідну для організації територіально-автономного ладу на Україні, для чого треба: а) як найвидче скликати територіальний з'їзд України, на підставі загального, рівного, безпосереднього, тайного, без різниці полу і пропорціонального виборчого права; б) негайно утворити у Київі комітет з представників Тимчасового Правительства, ради, робітничих депутатів, ради солдатських депутатів, губернського і військового виконавчих комітетів, громадських організацій, всіх політичних партій і національних організацій (українських, руських, польських, єврейських) для згоди в міжнаціональних справах на Україні і установлення часу та способу скликання територіального з'їзду;

3. Щоб при Тимчасовому Правительстві була утворена рада для національних питань з рівної скількості представників усіх націй Росії; ця рада має стежити за всіма питаннями Правительства, які відносяться до тих націй;

4. Щоб були визначені в розпорядженні повстаючих національно-автономних органів окремих націй з загально-державних і місцевих засобів певні суми для залагодження потреб даної нації.

Рівночасно Окружний Комітет уважає, що найкращою гарантією інтересів національних меншиностей на Україні буде як найвищє утворення цими меншиностями своїх національно-автономних уставів, як місцевих комун, так і окружних та всеросійських органів, які б їх обслуговували, — до чого треба взятись легально».

Правда, ця досить „мудра“ постанова єврейської соціал-демократичної партії била в значній мірі, як то кажуть, мимо цілі. Міркування і проекти, справлені до того, щоб зафіксувати значення Центральної Ради, виключно як органа національно-українського, а не територіально-державного, очевидно, були вже заплановані. Але виразна позиція обстоювання національно-територіальної автономії України і проект негайного утворення в Київі комітету для скликання територіального з'їзду України вже давали матеріял для розмов і порозуміння.

Основною перешкодою для швидкого порозуміння було те, що пануюча демократія хотіла при цьому звернути українську демократію назад, на позиції, які українська демократія займала під час Національного Конгресу. Вона хотіла вичеркнути з обрахунку всі ті великі здобутки, які придбала українська демократія за час від Національного Конгресу до Першого Універсалу. Вона хотіла ігнорувати доконаний вже факт перетворення Центральної Ради в орган державно-територіальний, хоч і не поповнений (не з вини Ради) представниками національних меншиностей, і, виходячи з цього, все вела розмови про утворення цілком нового територіального органу, тоді як українська демократія ставила питання в іншу площину, в площину визнання пройденого нею шляху і тільки поповнення Ц. Ради представництвом меншиностей.

„Нова Рада“ так писала з приводу цих двох „планів“ порозуміння:

„Потребу порозуміння розуміють обидві сторони, прагнуть його і, хоч може поволі, йдуть до нього. Останнimi днями висунуто вже конкретні плани такого порозуміння.

Саме було два плани. Одни, що висувають заступники неукраїнських організацій, зводиться до того, щоб створити новий краєвий орган, у якому знайшли б заступництво всіх місцевих організацій з відповідною участю (представництва) від Центральної Ради. Другий, що входить з українських кругів, полягає в тім, щоб нового органу не творити, а реформувати Центр. Раду, давши в під відповідне заступництво неукраїнським організаціям. Рівняючи ці два проекти, не можемо не дати перевагу останньому з мотивів чисто обективної природи.

Діло в тім, що Центральна Рада здобула все собі перед часом на Україні широку популярність і має певний авторитет серед більшості місцевої людності, цеб-то серед Українців. Хоч би як був зручно і добре складений новий орган, йому довелося б ще завоювати собі популярність і довірія, і хто знає, чи це йому пощастило б, і не відомо, чи хутко. А тим часом ми живемо під таку гарячу пору, коли треба працювати над організацією краю зараз, не відкладаючи може ні на один день. До того ж, хоч би й був утворений новий орган, Центральна Рада не може бути просто розпущеня,*) бо складав її цілий ряд з'їздів, як перший національний, селянський та військовий, і щоб розпустити її, треба б постановити таких само авторитетних зібрань, як ті з'їзди. Отже Центральна Рада все одно існувала б, і знов було б два паралельних краєвих органи, цеб-то те саме роздвоювання, що дастесь в знаки її тепер. А це кінець-кінець звелі б і на що і саме порозуміння.

Отже Центральна Рада мусить лишитися. Але вона має поповнити свій склад новими елементами, цеб-то заступниками від тих національних меншиностей та організацій, які досі стояли осторонь від українського життя. Це — справа вже чисто технічного порозуміння, але все-таки на практиці вона струває чималі труднощі, які треба полегодити. Насамперед що до числа нових членів, то тут маємо з одного боку — проект Центральної Ради, що дає їм 30% місць, а з другого — домагання неукраїнських організацій, що це число побільшують до 50%. Не торкаючись основ такого збільшення, можемо зауважити, що воно могло б причинитися до зменшення авторитету самої Центральної Ради серед селянської людності. Се в меншій мірі значило б те саме, що й утворення нового органу... У всяких разі знов кажемо, що вже справа технічна і на ній сяк чи так обидві сторони певно погодяться.“

Нарешті, і в цім питанні було досягнуто порозуміння: пануюча демократія визнала рацію за українською демократією, яка настоювала на перетворенню Ради, а не на утворенню нового органу. Ходilo тільки про кількість місць для представників національних меншиностей в Раді. Хоч тут також були великі розходження і пануюча демократія чомусь обовязково хотіла мати не менше половини з усіх депутатських місць в Центр. Раді, та до порозуміння і тут було вже недалеко. І от як-раз в цей момент (29. червня ст. ст.) приїхали до Київа делегати Временного Правительства, міністри — Керенський (Великорос, с.-р), Церетелі (Грузин, с.-д) і Терещенко („малоросс“, сахарозаводчик), щоб, як вони сами заявили, „обовязково порозумітися з Центральною Радою і досягти повного контакту в роботі Временного Правительства і Ради“. З їх приїздом кіївські переговори пішли швидчіше темпом.

*) Або, скажемо від себе, перетворена в орган виключно національний, по рецепту єврейських соц.-демократів.

Справа порозуміння з національними меншинами дебатувалась не тільки в Київі і не тільки в Центральній Раді. Гасло І Універсалу — „негайно прийти до згоди її порозуміння з демократією національних меншин і разом з нею приступити до творення автономного ладу“ — найшло загальний відгук і викликало відповідні заходи з боку української демократії по всіх містах та містечках України. Ці заходи подекуди увінчались успіхом далеко раніш, ніж в Київі, як от, приміром, в Полтаві, де полтавська рада робітничих і солдатських депутатів зараз же приєдналась до Універсалу Центральної Ради. Українське селянство також не байдуже ставилось до цієї справи. Так, питання про порозуміння з демократією національних меншин обговорювалось на першій сесії Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів (22.—24. червня ст. ст.), де було винесено слідуючу постанову в цій справі:

„Прийнявши на увагу те, що в Полтаві, Київі та інших містах України трудові люди неукраїнської національності присиднюються до українського трудового народу в творенню автономного ладу на Україні і в боротьбі за трудові інтереси всього народу, — Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів витає цей братерський ступінь неукраїнської демократії і висловлює побажання, щоб трудові люди всіх національних меншин на Україні як найскоріше послали своїх депутатів і там, разом з українським трудовим народом, стали до творення нового вільного і справедливого життя на Україні.“

Взагалі треба підкреслити, що національні суперечки виступали дуже різко тільки в великих містах України — і в першу чергу в таких, як Київ і Одеса, де було скучено дуже багацько інтеліг'єнцій, що була на службі в свого пана — російської буржуазії, сиділа в її бюрах та конторах, в московських школах; була вихована в дусі московського центруалізму, не знала українського народу, особливо селянства, і не хотіла знати його і, сидячи собі в містах, думала, що це вона — пануюча демократія і есть той український народ, і через те конче домагалась — коли не цілком самостійно репрезентувати і заступати інтереси українського народу, то, принаймні, хоч мати в спільному з українською демократією краєвому революційному органі не меньше половини місць для себе. На провінції ж, в малих містечках, де демократія меншин жила майже одним життям з українською демократією і ясно відчувала, як беться пульс дійсного народного життя на Україні, таких загальних суперечок і великих непорозумінь не було.

Та тим більш важним було пробити цей мур взаємних непорозумінь в великих городських центрах і в першу чергу в Київі, який держав в своїх руках революційний провід.

19. Угода з Тимчасовим Правительством і згода з демократією національних меншин. Одкінувши цілком домагання делегації Української Центральної Ради, Временне Правительство одначе швидко не то-що покаялось (ні! такого не було), а помітило свою нетактовність, якою не без успіху, як це також воно побачило, скористувалися Українці. Українські з'їзди, які так гаряче реагували на цю нетактовність Правительства і про які Правительство знало, не віщували йому нічого доброго. Щоб загладити свій промах і замазати хоч трошки очі українському народові на дійсний стан річей,

Временне Правительство, ігноруючи й далі Центральну Раду, ввернулось 16. червня ст. ст. до „українського народу“ з слідуючою своєю відоювою, за підписом міністра-президента — князя Львова:

„Громадяне Українці!

В дні великих іспитів звертається до вас Временне Правительство від імені всієї вільної Росії. Через тяжкі іспити йде Росія до закріплення волі, яка дасть народові добробут і поверне всім націям їх права. Завойовання революції в небезпеці. Коли розгромить Росію зовнішній ворог або побідять вороги свободи, загине спільпа сирава всіх народів Росії.

Провести край через всі небезпеки, зібрати Всенародні Установчі Збори, на яких всі народи Росії загальних і рівним голосуванням твердо і отверто вистовлять свою волю, — таке завдання ставить собі Правительство, тимчасовий поситель революційної влади. Це і ваше завдання, громадяне Українці. Хіба ви не частина вільної Росії? Хіба доля України не звязана міцно з долею всієї визволеної Росії? Хто ж може мати якісь сумніви, що Росія, яка стоїть під прапором нового народоправства, не забезпечить прав всіх народів, які входять в її склад? Народи зможуть через своїх представників в Установчих Зборах викувати ті форми державного і господарського устрою, які цілком відповідали б їхнім національним бажанням.

Відносно всіх народів Росії Временне Правительство вже почало проводити в житті права культурного самовизначення і, перейняті щирим спочуванням і свідомістю обовязку перед українським народом, воно старається загладити всі сліди пригнічення, яке терпів цей народ.

Временне Правительство вважає за свій обовязок прийти до згоди з громадськими демократичними організаціями України в справі всіх передходніх заходів, які в майбутньому можна і треба буде поробити, щоб забезпечити права українського народу в місцевій управі і самоуправі, в школі та суді, — заходів, які підготовлять перехід до того остаточного вільного ладу, котрий Україна повинна одержати з рук Всенародніх Установчих Зборів. Але повне перебудування державного організму Росії і устрою загально-російської армії не можливе під вогнем зовнішніх ворогів і при величезній внутрішній небезпеці для справи свободи.

Брати Українці! Не йдіть же необачним шляхом роздроблення сил визволеної Росії! Не відривайтесь від загальної Батьківщини! Не розколюйте загального війська! В хвилину грізної небезпеки не вносять братовбивчої сварки в народ як раз тоді, коли напруження всіх сил народних потрібне для оборони краю від великого розгрому і для подужання внутрішніх перешкод. Нетерпимим бажанням зараз ще змінити форми державного ладу України не завдавайте смертельного удара всій державі і самим собі. Погибель Росії буде погибллю і вашої справи.

Нехай же всі народи Росії тісніше стануть в ряд до боротьби з загрожуючими краєві зовнішніми і внутрішніми небезпеками. Нехай остаточне вирішення всіх основних питань воїн лишать для недалеких вже Установчих Зборів, в яких вони самі будуть рішати долю спільноЯ ім'ясім Отчизни Росії і всіх окремих її країв!"

Відоюва ця, звичайно, не мала ніякого значення в українській національно-політичній революції. І то ясно через що. По-перше — вона за гарячими словами містила в собі ту саму суть, як і прозайчна попередня відмова Правительства. Ні одно з домагань української демократії павіть і не згадувалось в ній, крім особливо підкресленого і в зnaчній мірі самим же Правителством вигаданого бажання Українців „відділитись від спільної Батьківщини“. По-друге — відоюва була адресована до „українського народу“ при повній ігнорації центральної революційної інституції того самого народу — Центральної Ради. Це останнє вже і зовсім розкривало карти Временного Правительства і

свідчило виразно про те, що Правительство ставило ціллю своєї відозви, між іншими, також і внесення дезорганізації в ряди української революційної демократії.

Одінку цій відозві дала Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів, що як-раз тоді (22.—24. червня ст. ст.) відбувалася свою першу сесію, слідуючу своєю резолюцією:

„Заслухавши і обміркувавши відозву Тимчасового Правительства до українського народу, Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів вважає відозву базанням російського Тимчасового Правительства порозумітися з українським трудовим народом, але не знаходить в ній задоволення тих домагань, які передала Правительству Українська Центральна Рада та до яких приєднався Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд, — через те постановиле:

1. Все трудове селинство на Україні і далі повинно вести організаційну роботу і, єднаючись коло Української Центральної Ради, під її проводом творити вільне автономне життя на Україні разом з усіх трудових народом національних меншинностей української землі.

2. Разом з тим Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів зазначас, що буде вважати всі заходи Російського Тимчасового Правительства що до порозуміння в українській справі з українською демократією ширими тільки після того, як Тимчасове Правительство визнає Українську Центральну Раду правомочною заступницею інтересів та виразницею волі українського трудового народу і вступить з нею в співробітництво.“

Центральна ж Рада не мала зовсім ніякої потреби спинятись на цій відозві, будучи заклопотана великої ваги організаційно-державними справами.

Так події пішли своїм шляхом, по-за цією відозвою. Правительство побачило, що відозви мало, що необхідно вживати якихось інших заходів, бо за Універсалом пішло утворення Генерального Секретаріату з його декларацією, а там можна було сподіватись і ще якихось несподіванок, особливо небезпечних у війську, на фронті, де роспочинався саме наступ російської армії (під проводом Керенського) на Галичину. Треба було щось робити.

Временне Правительство мало два шляхи до розвязання української справи: один, що його радили кадети — буржуазий, і другий — демократичний, що намітив всеросійський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів своєю постановою в українській справі, про яку ми згадували вище. По першому способу, треба було просто розігнати Центральну Раду, заарештувати членів Малої Ради і Військового Генерального Комітету і кінець. По другому — треба було їхати до Києва і миритись з Центральною Радою, йти на уступки, признаватись в своїх помилках. Не без боротьби було вибрано другий спосіб. Наперекір представникам буржуазії у Временнім Правительстві, демократично-соціалістична частина його, виконуючи постанову всеросійського з'їзду рад робітничих і солдатських депутатів, настояла на тому, щоб попробувати „миритись з українською демократією“, для чого і було послано міністрів Керенського,* Церетелі та Терещенка до Києва.

*) Здається, делеговано було власне тільки Церетелі і Терещенка, а Керенський взяв участь в переговорах проїздом на фронт.

Ми вже говорили про те, що ґрунт для порозуміння було вже підготовлено ще до приїзду правительственої делегації до Києва. Приїзд же міністрів тільки прискорив це порозуміння і дав можливість тут же зафіксувати його в певних обов'язуючих обидві сторони актах. Хоч ще й веліся важкі суперечки про кількість місць в Центр. Раді для неукраїнської демократії, та наприкінці і тут дійшло до порозуміння. Варто уваги, що найбільш гаряче й енергійно брався за справу порозуміння міністр Церетелі, ядучи іциро на зустріч Українській Центральній Раді і в той же час намагаючись прихилити до неї і неукраїнську демократію. Він головним чином дбав про досягнення згоди і на засіданнях Генерального Секретаріату, в яких участь брав і голова Центральної Ради М. Грушевський разом з міністрами, і на засіданнях та зборах пануючої демократії — Комітета Обеднаних Громадських Організацій, Ради робітничих депутатів, Ради солдатських депутатів, коаліційної студентської Ради і політичних партій (28). І саме йому в великий мірі треба завдячити, що згоди було досягнуто.

На спільному засіданні міністрів з президією Центральної Ради і Генеральними Секретарями було укладено, після деяких суперечок, тексти „Постанови“ Временного Правительства і Другого Універсалу Центральної Ради, які, згідно умові, мали появитись в світ одночасово, після затвердження Временим Правителством в Петрограді текста виробленої в Києві „Постанови“.

2. липня (ст. ст.) Временне Правительство, після бурхливих дебатів, що закінчились виходом зі складу Правительства міністрів-kadetiv, затвердило вироблену в Києві постанову (назвавши її декларацією), а 3. липня (ст. ст.) відбулося засідання Центральної Ради, на якому було вислухано, вже як офіційні акти, декларацію Временного Правительства і II Універсал Центральної Ради.

Другим своїм Універсалом Центральна Рада оповіщала слідуюче:*)

„Громадяне Землі Української!

Представники Временного Правительства повідомили нас про ті невідомі заходи, яких Временне Правительство має вжити в справі управління на Україні до Учредительного Зібрання.

Временне Правительство, стоючи на сторожі завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право на самоозначення і односично остаточне встановлення форми його до Учредительного Зібрання, простигає руку представникам української демократії — Центральній Раді і закликає в згоді з ними творити нове життя України на добро всієї революційної Росії.

Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не oddіляти України від Росії, щоб в купі з усіма народами її прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її, з задоволенням приймаємо заклик Правительства до єднання і оповіщаемо всіх громадян України:

Українська Центральна Рада, обрана українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людності нашого краю.

*) II Універсал і Декларацію Вр. Правительства було опубліковано одночасно в чотирьох мовах: українській, російській, юдівській і польській.

Поповнені Центральна Рада виділить на ново зі складу окремий відповідальний перед нею орган — Генеральний Секретаріят, що буде представлений на затвердження Временного Правительства, якою носителем найвищої краєвої влади Временного Правительства на Україні.

У цих органі будуть обєднані всі права і засоби, щоб вік, яко представник демократії всієї України і разом з тим як найвищий краєвий орган управління, мав змогу виконувати складну роботу організації та впорядкування життя всього краю в згоді з усією революційною Росією.

В згоді з іншими національностями України і працюючи в справах державного управління, як орган Временного Правительства, Генеральний Секретаріят Центральної Ради твердо йдіти шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією.

Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада, в згоді з національними меншинами України, підготовлятиме проекти законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрания.

Вважаючи, що утворення краєвого органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління краєвих до потреб місцевої людності в можливих до Учредительного Зібрания межах і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно звязана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось ироти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрания.

Що торкається комплектування українських військових частей, то за для цього Центральна Рада матиме своїх представників при Кабінеті Військового Міністра, при Генеральному Штабі і Верховному Главнокомандуючому, які будуть брати участь в справах комплектування окремих частин виключно Українцями, по скільки таке комплектування, по определенню Військового Міністра, буде являтись з технічного боку можливим без порушення боєспособності армії.

Оновіщаючи про це громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка нерада нам свою волю, з революційною демократією всієї Росії та її революційним Правительством прикладе всі свої сили, щоб довести всю державу і зокрема Україну до повного торжества революції.

У Київі, 1917. року, 3. липня (іюля).“

Те саме, що в Універсалі, мало по суті стояти і в Постанові (Декларації) Временного Правительства, опублікованій за підписами Керенського, Терещенка і Церетелі. Вона мала слідуючий зміст:

„Вистухавши звідомлення міністрів Керенського, Терещенка і Церетелі про українську справу, Тимчасове Правительство вирішило слідуюче:

Призначити, яко вищий орган для керування краєвими справами на Україні, окремий орган — Генеральний Секретаріят, склад якого буде визначено Правительством в згоді з Центральною Українською Радою, донесеною на справедливих основах представниками інших народів, сущих на Україні, в особі їх демократичних організацій. Через згаданий орган будуть переводитись міри і заходи в життю краю і його управлінні.

Вважаючи, що питання про національно-політичний устрій на Україні і про способи вирішення в ній земельної справи, і межах загального закону про перехід землі до рук трудових мас, мусить бути вирішено Установчими Зборами, Тимчасове Правительство прихильно поставиться до розроблення Центральною Радою проекта національно-політичного статуту України в такому розумінні, в якому сама Рада буде вважати ще відповідним інтересам краю, а також про форми вирішення в краю земельної справи, — для внесення цих проектів на Установчі Збори.

Тимчасове Правительство, узираючи необхідним зберігти під час війни боєву єдність армії, не вважає можливим допустити заходів, які можуть порушити єдність її організації і команди, як, наприклад, зміни в сучасний момент загального мобілізаційного плану шляхом негайного переходу до системи територіального комплектування військових частин або надання командних прав яким-небудь громадським організаціям. Разом з тим Правительство вважає можливим далі сприяти тіснішому національному обєднанню Українців у війську — через формування

окремих частин виключно Українцями, поскільки цей спосіб, за погляд Військового Міністра, буде можливий з технічного боку і не порушить боєвої сили армії.

В найближчім часі, для більш пляномірного і успішного досягнення цієї мети, Тимчасове Правительство вважає можливим допустити до здійснення цього завдання самих вояків Українців, а для цього можуть бути командовані, по згоді з Центральною Радою, осібні делегати Українці, котрі будуть при кабінеті Військового Міністра, Генеральному Штабі та Верховному Головнокомандуючому.

Що торкається військових українських комітетів на місцях, то вони мають провадити свою працю на загальних основах, при чому їх діяльність повинна провадитись в згоді з діяльністю інших військово-громадських організацій.“

Годі було б підходити до цих двох актів з точки погляду юридичного аналізу їх. Вже одне те, що ні в Універсалі, ні тим більше в Постанові Правительства, не було зовсім (навіть приблизного і хоч в самих загальних рисах) определення тої території, на яку мала поширюватись власті Ради і Секретаріату, зводило їх право-державну вартість до дуже низького ступня. Так само не надавала право-державної цінності цим актам і та обставина, що в них не було зроблено навіть спроби дати хоч би в стислих рамках определення компетенції майбутнього Секретаріату. Особливо це відноситься до Постанови Временного Правительства, де цій надзвичайно важній справі уделено було буквально всього тільки десять слів, що через Генеральний Секретаріят „будуть переводитись міри і заходи в життю краю і його управлінню“. Як саме і які саме міри — про це ні слова.

I, звичайно, це було зроблено зовсім не через те, що російські міністри чи генеральні секретарі не розумілись на державному праві чи недооцінювали ваги точного определення в цих актах території, компетенції й інших складових елементів розуміння автономного управління краєм. Також і не через те, що хтось хотів когось обдурити, щоб потім вихати в невіразні формулі своє те чи інше розуміння. Цього не було а ні в боку української демократії, а ні з боку Церетелі чи Керенського. Все це сталося через те, що одна й друга сторони надавали великого значення самому фактів порозуміння, що обидві сторони безумовно вірили одна одній. Центральна Рада вірила, що коли московська демократія раз вже пішла на зустріч українському народові, то вже не буде більше ставити непоборимих перешкод вільному творенню нового автономного життя на Україні, і що з тими, можливими в майбутньому новими непорозуміннями, можна буде якось справитись при обопільнім бажанню. Російська демократія, в особі Церетелі, також не сумнівалась, що коли дати зможу Центральній Раді працювати над організацією краю, рахуючись не стільки з буквою угоди, скільки з вимогами революційного моменту, то Центральна Рада ніколи не поведе якоєсь акції, спрямованої на шкоду московській демократії і новій революційній Росії. Одя віра одної сторони до другої, віра в демократію, в країні її ідеали, і була причиною „юридичної неграмотності“, скажемо так, обох документів. Мудрі вчені юристи московської буржуазії потім добре скористали з цього, на шкоду українському народові. Вони роз'яснили і московській і українській демократії, котра думала, що під словом „Україна“ треба розуміти дійсно Україну, тобто всю територію, населену українським народом, що під

Україною, на яку повинна поширитись влада Ради, можна розуміти і половину, і третину дійсної України і, навіть, один повіт. Що під „мірами і заходами“ можна також розуміти не однакові речі. І ще багатко повчаючих речей роз'яснили ці вчені люди „певчої демократії“.

Та, повторюємо, в той момент, було не до того. В той момент не думали за те, що написані демократією документи буде роз'яснити російська буржуазія. І на засіданні Центральної Ради було зустрінуто II Універсал і Декларацію Временного Правительства, хоч і не з бурхливою, а все ж з радістю, з радісним почуттям переконаності, що, нарешті, Україна дістас-таки фактичну автономію; що, нарешті, ця відроджена до державного життя робітничо-селянська країна здобула призначення свого відродження з боку і московської демократії і Временного Правительства і тепер може вільніше і лекше, без иенотрібних сварок і тергія, піти наміченим шляхом далі.

— „Ви вислухали Другий Універсал Центральної Ради, — пригадуються тут слова М. Грушевського на засіданні Ради, — в якім говориться про нову стадію українського життя. Ми вступаємо на вищий щабель і дістасмо фактичну автономію України з закоподатним і адміністративним органами — Радою і Секретаріятом. Ми повинні пам'ятати, дістаючи ці органи, що треба все обеднати під їх управою, щоб від моральних форм влади ми перешли до правової влади.“

— Ми дійсно переходимо велику межу нашого безправя, — говорив слідом за М. Грушевським В. Винниченко (Голова Генерального Секретаріату) . . . Витаю з новим ладом вас і всю Україну“ . . .

А голова української Ради солдатських депутатів Березняк привітав в імені Ради Генеральний Секретаріят, як перших українських міністрів, і звернувся до Голови Центральної Ради М. Грушевського з словами:

— Ви давно стали на сторожі інтересів українського народу. Ви своїм словом будили народ. Це був тяжкий час, але теперішня хвиля винагородить Вас за все.

По цім настали прегарні дні остаточного пороозуміння з демократією національних меншин і, нарешті, входження представників її в революційну святыню українського визволеного народу — в Центральну Раду і сільща, щира, захоплююча робота над виробленням „конституції автономної України“, над реалізацією досягнутої згоди, як її розуміла вся демократія — і українська і неукраїнська.

Гарний, весняний період, коли Центральна Рада була органом лише української революційної демократії, одійшов 25. липня нового стилю (коли одбулось перше засідання нової, поповненої представниками меншин Малої Ради), в історію, і паступив новий, не меньш гарний період, коли Центральна Рада стала територіальним революційним органом, тим центром, де сходилися нитки від трудових мас всієї України, довгий час бився один революційний пульс всіх тих мас, без ріжниці національностей. Не було в цей період в складі Ради тільки двох крайніх політично-суспільних груп московського громадянства — представників буржуазії (заступники її кадети Швидко (12. жовтня н. ст.)

вийшли з складу Ради, не погоджуючись з її курсом) і большевиків (які входили спочатку в склад Великої Ради, але діяльної участі в її роботі не брали, і врешті, під час захоплення влади в Росії Советом Нар. Комісарів — зовсім вийшли з Ради).

Через кілька днів (29. липня нов. ст.) „конституцію“ було вироблено спільними силами всієї демократії України і послано її до Петрограду, куди виїхали, на запрошення Временного Правительства, для переведення справи затвердження „конституції“ і Генерального Секретаріату членів нового складу Генерального Секретаріату (обраного поповненою Радою) — В. Винниченко (Голова Секр.), Х. Барановський (секрет. фінанс. справ) і Рафес (генер. контрольор, від меншостей, бундовець) (29).

Ця „конституція“, під назвою „Статут Вишого Управління Україною“, мала такий зміст:

„На підставі згоди з Тимчасовим Правителством для З. лінія (ст. ст.) 1917. року, орган революційної демократії всіх народів України — Українська Центральна Рада, що має підготувати Україну до остаточного здійснення автономного ладу і довести її до Українських Установчих Всенародніх Зборів і Російського Установчого Зібрання, — утворює Генеральний Секретаріат, який являється найвищим органом управи на Україні.

Діяльність Генерального Секретаріату зазначається тимчасово такими головними пунктами:

§ 1. Найвищим красивим органом управи на Україні є Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, який формується Центральною Радою, відновідає перед нею і затверджується Тимчасовим Правителством.

§ 2. Формування Генерального Секретаріату Центральна Рада здійснює через свій Комітет.

§ 3. Центральна Рада затверджує Генеральний Секретаріат в цілості, висловлюючи йому довір'я.

§ 4. В склад Генерального Секретаріату входить 14 Генеральних Секретарів, а саме Секретарі: в справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгу і промисловості, почти й телеграфу, праці, доріг, генеральний контрольор і генеральний писар.

Примітка: При секретареві в національних справах назначається три Товариши Секретаря — від Великоросів, Євреїв і Поляків. Товариши Секретаря по ділах своєї нації мають право реферату і рішаючого голосу в сіх справах у Генеральному Секретаріаті. Товариши Секретаря в національних справах затверджуються Комітетом Ради.

§ 5. Свою владу Генеральний Секретаріат здійснює через всі урядові органи на Україні.

§ 6. Всі урядові органи на Україні підлягають владі Генерального Секретаріату.

Примітка. Генеральний Секретаріат уstanовляє, які органи, в яких межах і в яких випадках мають зносини безпосередньо з Тимчасовим Правителством.

§ 7. Всі урядові посади на Україні, коли вони не виборні, заміщаються Генеральним Секретаріатом або підлідними йому органами.

§ 8. При Тимчасовім Правителстві має бути статс-секретар для справ України, якого призначає Тимчасове Правителство по згоді з Центральною Радою.

§ 9. Статс-секретар має пильнувати інтересів України у всій роботі Тимчасового Правителства і в разі потреби пересилати законопроекти через Генеральний Секретаріат на розгляд Центральної Ради.

§ 10. Генеральний Секретаріат передає на санкцію Тимчасового Правителства ті законопроекти, які розглянула і ухвалила Центральна Рада.

§ 11. Генеральний Секретаріат передає на затвердження Тимчасового Правителства тимчасові фінансові обрахунки видатків на потреби України, які розглянула і ухвалила Центральна Рада.

§ 12. Тими коштами, які надходять на рахунок Центральної Ради, розпоряджується Генеральний Секретаріят по бюджету, ухваленому Центральною Радою.

§ 13. Генеральний Секретаріят ті справи, які він уважає найважливішими, передає на розгляд Центральної Ради.

§ 14. Діяльність Генерального Секретаріату, відповідального перед Центральною Радою, контролюється нею шляхом запитань по всім справам.

Примітка: Шорядок запитань має бути зазначений окремим наказом.

§ 15. В перервах між сесіями Центральної Ради Генеральний Секретаріят відповідає перед Комітетом Центральної Ради, який виконує всі її функції, окрім зазначеного в § 3-ім.

§ 16. Коли Генеральний Секретаріят не згоджується з постановою Комітету в якій-небудь справі, остання переносяться на розгляд Центральної Ради, яка скликається негайно.

§ 17. Коли Центральна Рада висловлює недовір'я Генеральному Секретаріатові, він подається у відставку.

§ 18. Всі акти Центральної Ради і Комітету контрасінюються Генеральним Секретаріатом.

§ 19. Всі закони Тимчасового Правительства мають силу на Україні від дня проголошення їх в Краєвім Урядовім Вістникові на українській мові.

Примітка: В надзвичайних випадках Генеральний Секретаріят проголошує їх іншим способом.

§ 20. Всі закони, адміністративні приписи і постанови, проголошені українською мовою, публікуються також і на мовах: російській, єврейській і польській.

§ 21. В справах внутрішнього розпорядку роботи Генеральний Секретаріят виробляє свій "наказ".

Временне Правительство (в особі міністрів кадетів, та частині соціалістів) доводило потім, що цей статут зовсім не відповідав укладеній 3. липня (ст. ст.) угоді, далеко виходячи за її межі. Та це було явним перекручуванням дійсності. Що Статут відповідав угоді і не виходив за її межі, свідчить, між іншим, з одного боку те, що за нього голосували в Центральній Раді й представники меншиностей, що все ще стояли більше до „своєї“ Временного Правительства, а ніж до „української“ Ради, — а з другого боку — вихід міністрів кадетів з Временного Правительства саме через угоду (ІІ Універсал і Декларацію), яка розумілася ними, як визнання самої широкої автономії для України. Потвердження цього знаходимо також і в виступі проф. державного права в петроградськім університеті, товариша міністра закордонних справ (при першому складі Временного Правительства) барона Нольде, (кадета) в центральному органі партії к.-д. „Рѣч“ (з 20 липня и. ст.; стаття „договір з Радою“) з приводу угоди. Зазначивши „легковажність“, з якою „недосвідчені“ міністри Временного Правительства заключили договір, „накинувши Раду Україні, а Україну Росії, і тим самим одрізавши Росію від Чорного Моря“, називавши, наївті, угоду „безсумнівним однобічним актом державно-правового обману, в котрім з одного боку відчувається досвідна рука старого європейського політичного борця, вихованого в школі тонких політичних формул і складної політичної боротьби,*“ а з другого — недосвідний і нічим невправлений „революційний ентузіазм“,**) — барон Нольде залишує далі: „Як же устроена нова українська влада по договору трьох міністрів?“ — і дає такий юридичний аналіз Декларації Правительства і ІІ Універсалу:

*) Натяк на Голову Центр. Ради — М. Грушевського.

**) Вказівка на Керенського, Церетелі і Терещенка.

„На чолі краю поставлено — під юридичним оглядом, саме договором утворену — „Центральну Українську Раду”... Рада з-поміж себе вибирає, відповідальний перед нею Генеральний Секретаріят, який затверджується Тимчасовим Правительством і буде вважатися „представником (носителем) найвищої краєвої влади Тимчасового Правительства”. Так описує організацію української влади „Універсал”, текст якого установлено по порозумінню з Тимчасовим Правителством. Декларація останнього робить пробу де-що затемнити зміс організації, правоодібно наслідком почуття де-якого острahu перед сміливістю пережини, і представляє справу так: „назначити, яко найвищий орган управи краєвими справами на Україні, окремий орган — Генеральний Секретаріят, склад якого буде означений Правителством в порозумінні з Центральною Радою”... Ale як би не маскувати зміс договору в справі утворення місцевої влади, зовсім ясно, що власть передана Раді та її органові — Секретаріатові, а за Російським Правителством збережене тільки „під час” (голе право) затвердження цього Секретаріату і фікція, що Секретаріат представляє на Україні власті Тимчасового Правителства. Крім фікції, Російське Правителство за собою нічого не зберігає в справі утворення місцевої влади.

При означенії обему влади цих нових органів над Україною нема навіть фікцій: договір трьох міністрів просто признає, що Україною управлятиме Рада та її Секретаріат так, як самі знали тут. „Через означеній орган здійснюються заходи, що торкаються життя краю і його самоуправи”, говорить Декларація; „в цім органі будуть зосереджені всі права й засоби (?), щоб він, яко представник демократії на цілій Україні і разом з тим як найвищий краєвий орган управи, міг виконувати складну роботу організації і устроєння життя усього краю в порозумінні з усією революційною Росією”, говорить Універсал. Я питала себе: де права Росії на Україні? і чи в наведених реченнях не міститься безумовна передача Раді всіх державно-правових повноважностей, бодай у внутрішніх справах? Можна догадуватися, що, на відміну від фінляндського Сойму, Рада висловить готовність зберегти скільки-небудь з Росією заграницьких справ і військової управи; але який правовий аргумент протиставити Тимчасовому Правителству українській влади, коли остання, покликуючись на договір, зажадає передачі їй почти, або телеграфу, або електрическому податку, як вона уладить земство по-своєму, як вона на своїй „морській межі” — бо все можливе при неозначеності договору та слабості Тимчасового Правителства — заведе свої таможні. Зрештою, навіть військо стоять під де-яким сумнівом, бо Раді обіцяно „без порушення боєвої здатності армії” комплектування окремих частей виключно Українцями.

Такий зміс „договору”. Розділ влади між Росією й Україною намічений на зовсім нечуваних основах повної ліквідації повноважостей Росії.”

Отже „Статут Вищого Управління України був прямим висновком заключеної угоди і являється актом, що доповнює II Універсал та Декларацію. Він, що правда, не йшов так далеко, як то робив барон Нольде, і не стремів „до повної ліквідації повноважностей Росії” на Україні, залишаючи за Временным Правителством пе тільки таку „фікцію”, як затвердження Генерального Секретаріату, а ще й „санкцію Тимчасовим Правителством законопроектів, ухвалених Центральною Радою” і „затвердження тимчасових фінансових обрахунків видатків на потреби України”; згідно Статутові, також мали на Україні обовязуючу силу „всі закони Тимчасового Правителства”, при одній умові: проголошення їх в краєвім урядовім Вістниківі українською мовою.

Ta, як ми вже говорили, ходило в той час не стільки про писані документи, скільки про самий факт згоди і порозуміння, про факт визнання за Україною права на автономно-державне життя. А те порозуміння і признання йшло з демократичних кол і було скріплене не

писаними документами, а тим фактичним, реальним значенням, яке мала демократія в той час в революційному життю Росії й України. І через те, як тільки становище демократії погіршилось, буржуазія швидко „ростикувала“ ту угоду, а разом з нею і наведений Статут, як того сама хотіла. Той самий барон Нольде, що спочатку безпомічно розводив руками, шукаючи „правових аргументів“ проти можливого жадання з боку Центральної Ради (на підставі угоди) передачі під її уряд почти і телеграфу, дуже швидко здайшов ті „правові“ аргументи, коли Центральна Рада дійсно таке бажання виявила, ввівши в склад Генерального Секретаріату і Генерального Секретаря почт та телеграфу. Правда, це були аргументи цілком з іншої області, а саме — аргументи від „Чорного моря, українського хліба, заліза та вугілля“, але служителі буржуазної науки на те й здались, щоб класові економічні інтереси буржуазії завше вдягати в ту одіж, в яку в даний момент було вигідніше для буржуазії те зробити.

Не передчуваючи ще всіх тих трудностей і перешкод, які чекали знову українську справу, Генеральні Секретарі поспішили до Петрограду, навіть не дождавшись затвердження Радою осстаточної редакції статута. Закінчений цілком статут було передано їм пізніше.

Та не помогло на цей раз і те, що в складі делегації був вже і представник „меньшостей“, видимий знак повного порозуміння української демократії з неукраїнською і доказ того, що українська демократія в своїй національно-революційній творчості не забуває про загально-революційні інтереси демократії всієї Росії. Почалися нові безконечні кабінетські переговори, нове крутітство, торги, під час яких і помимо яких в народних масах на Україні — в селянстві і робітництві — йшов далі глибокий процес розвитку, поглиблена і усвідомлення їх революційних домагань.

20. Поглиблення революційних (соціально-економічних) домагань українського трудового селянства і робітництва. Досі ми, головним чином в цілях ясності викладу і справедливого підкреслення домінуючого значення в цей період революції національно-політичного моменту, не спинялися докладніше на соціально-економічних домаганнях українських трудових мас, тоді як ці домагання ніколи не відходили на друге місце, йдучи раз-у-раз поруч і нерозривно з національно-політичними домаганнями.

Коли б ми захотіли точно определити ті домагання по революціях різних з'їздів того часу, то це було б зробити досить тяжко. Всі з'їди — селянські, робітничі, солдатські, партійні — спинялися головним чином на самих „вопіючих“, так би сказати, справах, — на головніших, найбільш болючих і неодкладних питаннях того часу — війни і земельному. І тільки геть пізніше в різних робітничих і селянських постановах починають фігурувати такі речі, як домагання контролю над фабрично-заводською промисловістю і банками, контролю взагалі над продукцією і розділом.

Без докладного обговорення справи земельної і війни не проходив тоді ні один з'їзд на Україні, а особливо селянський. Селянство

особливо болюче відчувало тягар війни: воно віддало майже все працевдатне мужське населення в армію і стояло вже, в наслідок війни, перед загальним підупадом свого господарства. Так само і земельна нужда давно вже болюче дошкуляла селянству, виганяючи його з рідного краю в далекий Сібір, на Кавказ та в Середньо-Азійські володіння Росії. Отже революція мала в першу чергу залагодити ці справи, і про них, в першу чергу, й нагадували трудові маси.

Трудове селянство вже в маю місяці — на Першому Українському Селянському З'їзді — дало виразне формулювання цих своїх домагань. Перший Селянський З'їзд, після всебічного і палкого обміркування земельної справи, що тяглося біля трьох днів, одноголосно виніс таку постанову в цій справі:

„! Визнаючи, що тільки здійснення соціалістичного ідеалу, до якого прямує Україна, як і всі інші народи, може задовольнити бажання трудового селянства та пролетаріату, Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд ухвалив:

1. Приватна власність на землю повинна бути скасована.
2. Вся земля на Україні без викупу поступає в український земельний фонд, яким порядкує сам народ через український сойм, повітові і волоські земельні комітети, обрані на демократичних підставах; всеросійські Установчі Збори мають це затвердити.
3. З цього фонду можуть користуватись землею тільки ті, хто буде обробляти її своїми руками.
4. Для справедливого користування землею треба встановити земельну норму, яка повинна бути не менше споживчої і не більше трудової; в межах цієї норми всі хлібороби можуть залишатись в своїх господарствах.
5. З огляду на те, що ведення господарства спільними силами зберігає робочу силу, вимагає менше інвентаря, дає можливість завести і країці машини і взагалі підвищить земельну культуру, бажано великих зразкові господарства передати до рук сільсько-господарських товариств, як огнищ майбутнього соціалістичного господарства.
6. Ліса, води, шахти й інші земельні багацтва в межах України визнаються власністю всього народу; Український Сойм буде задовольнити всі потреби трудового народу.
7. Видатки по переведенню земельної реформи виплачує держава.
8. Для правильного вирішення земельного питання трудовий народ повинен прийняти участь в земельних комітетах і засновувати Краєвий Український Земельний Комітет.
9. Переселенська справа в межах України повинна бути поставлена в земельних комітетах і народніому Соймі в першу чергу.
10. Засоби до життя для всіх нездатних до праці, що будуть нуждатися, повинні бути забезпечені народним страхуванням або пенсіями, як це робиться в інших краях.
11. Всі посередні (косвенні) й інші податки касуються, і замість них вводиться один прямий подоходний прогресивний податок.
- ІІ. Щоб забезпечити Україну від безладдя і руїни, З'їзд визнає необхідним до Установчих Зборів:
1. Самочинних захватів землі та самовільних порубок лісів не робити.
2. Вимагати від Тимчасового Правительства негайної організації Центрального Українського Земельного Комітету, який повинен обеднати діяльність всіх земельних Комітетів на території України.* Центральне Правительство мусить

*) По постанові з'їзду, в склад Центр. Укр. Зем. Комітету мали входити: 1) 18 представників губернськ. земельн. Комітетів (по два предст. від кожної укр. губ.), 2) 9 представників від Губерн. Рад Сел. Депутатів (по 1-му від кожн. губ. Ради), 3) 6 представи. від Всеукр. Ради Сел. Депут. і Центр. Коміт. Сел. Спілки

призначити для цього Комітету кошти з кредиту, отриманого для всіх Земельних Комітетів.

3. Домагатись від Правительства видання негайно закону про передачу земельних справ та непорозумінь (в земельних відносинах) до Земельних Комітетів і Центрального Українського Земельного Комітету.

4. Вимагати від Правительства, аби воно пильнувато за тим, щоб не було продажу, закладу, довгострочній або чиншової оренди і роздроблення землі; правительство має визнати всі земельні акти після першого марта не дійсними.

5. Вимагати, щоб Тимчасове Правительство улаштувало через вибрані на демократичних основах земельні — волосні, повітові чи інші комітети пильний додгляд за казенними та приватними лісами і негайно зовсім заборонило вирубку строевого та матеріального лісу без згоди земельних комітетів, а також негайно відмінило дозволи на вирубку ліса, видані „Лісоохоронним Комітетом“ за часів старого уряду.

6. Організувати постачання хліборобських машин, знаряддя державними заходами.“

Крім цього, З'їзд виніс ще дві ухвали, які також мають зв'язок з земельною реформою. Першу — про донецький басейн, і другу — про переселенську справу. Ось вони:

1. Вважаючи на те, що земельним фондом на Україні має порядкувати Український Народний Сойм, З'їзд висловлюється проти монополізації донецького басейну в межах України російським Тимчасовим Правителством і визнає, що використовування цього басейну Рос. Тимч. Правителством можливе тільки за згодою Центрального Українського Земельного Комітету.

2. Довідавшись від делегатів Пензенської, Орловської та Саратовської губерній, що нашим людям в цих губерніях чинять утихи і навіть загрожують вигнані зовсім, і маючи на увазі, що наших переселенців по-за межами України велика сила, — З'їзд звертає увагу Тимчасового Правителства на це прикроє явище і заявляє свій протест, тим більше, що на Україні фактично забезпечені права національних меншин.

Маючи на увазі, що, в звязку з майбутньою автономією України, велика сила переселенців Українців бажає повернутись до рідного краю, — З'їзд визнає, що це питання повинно бути вирішено Українським народним Соймом, в порозумінні з соймами інших країв Росії.

Ці постанови Першого Українського Селянського З'їзду були потверджені потім без конечним числом менших — губерніальних, повітових і волосних з'їздів і вробились, в першій загальній, прінципівій своїй частині азбукою, яку кожний селянин зізнав просто на пам'ять і від якої вже не відступав. Другий Всеукраїнський військовий з'їзд одноголосно не тільки приєднався до цих постанов, а ще й зазначив, що солдати будуть підтримувати їх „всією своєю силою.“

В справі війни З'їзд також одноголосно виніс слідуючу ухвалу:

„Вважаючи на те, що війна потрібна поміщикам, фабрикантам та іншим багатіям, а трудовому народові несе тільки нещастя, Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд визнає необхідним:

1. Аби трудовий народ воюючих держав почав домагатись від своїх правителств миру без захвату чужих земель і без контрибуцій, з тим, щоб кожний народ, який находитися під чужим пануванням, сам вирішив, до якої держави він хоче належати.

(по 3 від кожн. установи), 4) 3 предст. від Укр. Центр. Продовольчого Комітету (який малоє на думці засновувати), 5) 3 предст. від Укр. Центр. Ради, 6) 3 представн. від Укр. Центр. Кооп. Комітету, 7) по одному представнику від партій — у. с.-р. і у. с.-д., 8) 1 предст. від Укр. Військ. Генер. Комітету і 9) 2 предст. від краєвої ради робітн. та салдат. депутатів.

2. З'їзд вважає необхідним, аби Тимчасове Правительство, разом з союзниками, негайно варобило і оголосило умови, на яких воно згодне замиритися.

3. З огляду на те, що розгром російського війська загрожує руїною Україні, З'їзд вважає потрібним допомагати всіма способами армії і закликає її до діяльної оборони рідного краю.“

Як бачимо, ця постанова ще поміркована. В ній ще говориться про необхідність „діяльної оборони краю“.

Та чим далі, то ці хвостики постанов про допомогу армії і необхідність, хоч і вимущену, тягти війну далі, ставали все купцішими й купцішими. Мир був необхідний, миру нетерпеливо і жагуче ждав весь народ, а війна все тяглася, і не видно було, щоб Правительством уживались якісь серіозні заходи до замирення. Конференція української партії соціалістів-революціонерів, що відбулась 3.—6. червня (ст. ст.) в Києві, вже виразно, без жадних „хвостиків“ висловилась (а негайний мир, постановивши домагатись негайного „оголошення перемирря на всіх фронтах і початку мирних переговорів для заключення миру без анексій і контрибуцій.“ Приеднавшись своєю революцією в земельний справі майже цілком до постанов Першого Селянського З'їзду, ця ж сама конференція постановила домагатись ліквідації коаліційного російського міністерства, як нездатного заключити мир і перевести в життя потрібні соціально-економічні реформи, і утворення нового уряду з представників одної революційної демократії.

Яскравим показчиком зросту соціальних та економічних домагань трудових мас явився потім (11.—14. липня ст. ст.) Перший Всеукраїнський Робітничий З'їзд, який, хоч і проходив під великим впливом таких поміркованих с.-д., як В. Винниченко, Б. Мартос і В. Садовський, все ж досить виразно визначив свою соціально-революційну позицію. При чому характерно, що З'їзд виявив радикалізм одночасно як в справах соціально-економічних, так і в справах національно-політичних.*) На З'їзді робітники нарікали на Центральну Раду не тільки за її не цілком „революційно-демократичний“ склад і загальну політику, а також і за її угоду з Временным Правительством, яку робітництво все вважало за відіbrання прав у Центральній Раді, як, до речі, воно потім до деякої міри й вийшло.

В справі війни З'їзд виніс цілком недвозначну постанову, слідуючого змісту:

„Визнаючи, що в наслідок війни всі завойовання революції, в тому числі і автономія України, йдуть до загибелі; що економічна руїна, яка росте з дня на день, довела край до повного занепаду; що це все загрожує великим не-

*) З'їзд цей було скликано укр. фракцією київської ради робітничих депутатів. На нього було запрошено представників всіх існувавших тоді українських робітничих організацій, а також українських фракцій загальноп-робітничих організацій. На з'їзд прибуло біля 300 делегатів, половина з яких належала до с.-д. фракції з'їзду, а друга половина — до фракції с.-р. і непартійних. Пізніше скликання цього З'їзду і нечисленність його були наслідком і показчиком загального сумного стану українського робітництва на Україні. До президії З'їзду було обрано: В. Винниченка (с.-д.), М. Іорша (с.-д.), Д. Антоновича (с.-д.), Веселовського (с.-д.), Наламарчука (с.-д.), Єремієва (с.-д.) й інших. В працях З'їзду брали участь, як докладчики, Генеральні Секретарі с.-д. Стешенко, Мартос і Садовський.

щастям передовсім пролетаріатові і всьому трудовому народові, — З'їзд постановив:

1. Війну треба скінчити в самий найближчий час, і для цього Тимчасове Правительство повинно в рішучій формі зажадати від Англії, Франції й інших союзників, щоб вони разом з Росією розпочали негайно мирові переговори з центральними державами, а як що союзники відмовляться — вжити інших заходів до припинення війни.«

Правда, її ця революція мала ще „хвостик“, в якому говорилось, що —

„Визнаючи, що перемога супротивника на фронті в сучасний момент загрожує українським землям поділом території України на дві часті, котрий підкосить і затримає розвиток всього українського пролетаріату, і що захоплення України ворогом знищить на захопленій частині нашої землі демократично-республіканський устрій, здобутий загально-російською революцією, — З'їзд закликає всю революційну демократію України і всієї Росії до активного енергійного опору наступаючому ворогові на фронті і до підтримки армії прамою в запіллі“, —

але це не затушковувало виражаного сказаного: хочемо миру, хоч би й сепаратного.

Слово про „інші заходи до припинення війни“, сказані в той час, коли під гіпнозом буржуазної агітації про сепаратний мир вважалося просто „непристойним“ говорити, свідчить яскраво про те, що народ вже далі не міг зносити тягарів війни і конче хотів миру.

В земельній справі ухвала З'їзду звучала так:

„В інтересах розвитку продукційних сил на Україні та народного хазяйства взагалі, а сільського хазяйства зокрема, — Перший Всеукраїнський Робітничий З'їзд постановив:

1. Вся земля виключається з товарового обороту.

2. Всі землі на Україні приватних власників, церковні, монастирські, князівські, удільні і казенні переходятять в український земельний фонд без всякого викупу; цим фондом порядкує Український Сойм, повітові та волосні земельні комітети, вибрані на основі загального, рівного, прямого та таємного виборчого права. Ця постанова повинна бути затверджена Всеросійськими Установчими Зборами.

3. З цього українського земельного фонду землею користується трудове селянство; земля дается по установлений нормі, яка мусить бути не менше харчової і не більше трудової.

4. Користування землею з українського земельного фонду мусить бути улаштоване в інтересах усього трудового народу.

5. Зважаючи на те, що велике сільське хазяйство економично і технічно вигідніше від хазяйства дрібного, в інтересах розвитку продукційних сил треба великі зразкові хазяйства зберігти, але передати їх трудовому народові для громадського користування.

6. Як Український Сойм, так і установи місцевого самоврядування повинні розвивати широку допомогу сільській кооперації.“ *)

Свідомість того, що революція не може скінчитись на розвязанню національно-політичних питань і повинна перейти до грунтової перебудови існуючих супільних капіталістично-буржуазних відносин на нових основах і що це завдання повинне виконати сам робочий

*) Докладчиком в земельній справі виступав Б. Мартос. Доклад його і запропоновані резолюції не вдовольнили есерську фракцію З'їзду, яка запропонувала З'їзові приєднатись до постанов I Всеукр. Сел. З'їзу в земельній справі. Однака с.-д. більшість З'їзду цю пропозицію відкинула, не погоджуючись з скасуванням приватної власності на землю і обстоюючи формулу лише виключення землі з товарового обороту. Під час голосування наведеної резолюції фракція у. с.-р. залишила залю засідань З'їзу.

нарід, взявши до своїх рук апарати державного управління, — ця свідомість все більш зміцнювалась в робітничих верствах. В резолюції Першого Всеукраїнського Робітничого З'їзду по політичному моменту читаемо слідує:

„Визнаючи, що революцію в Росії викликало загострене на грунті війни нездовolenня економічних, культурних, політичних і національних потреб широких народних мас; що укріплення завойованої революції, поглиблення і поширення її соціально-економічного змісту можливе тільки за допомогою організованого і пляномірного утворення нових форм громадсько-політичного і національного життя і задоволення соціальних і економічних потреб працюючих класів населення; що виконувати ці творчі завдання революції в Росії може тільки тверда революційна влада, заснована на довірі революційної демократії; що повне національне визволення українського народу, укріплення і поширення революції на Україні можливе тільки при утворенні єдиної революційної демократичної краєвої влади на Україні; що буржуазні класи в Росії виявили і в майбутньому повинні ще дужче виявити свій анти-революційний характер; що така тверда революційна влада — як в Росії, так і на Україні — може бути утворена тільки революційною демократією, — Перший Всеукраїнський Робітничий З'їзд визнає необхідним:

1) Шоб все українське робітництво підтримувало всіма своїми силами і з всією енергією як Українську Центральну Раду, так і Генеральний Секретаріат — ці органи революційної влади на Україні, що спираються на сили всієї революційної демократії — робітництва, селянства і війська;

2. Шоб представництво українського пролетаріату в Українській Центральній Раді, ставлячи свою метою здійснення завдань і цілей революції — як в Росії так і на Україні — йшло до цього в тісному едварні з робітниками інших націй і в згоді зі всією революційною демократією — українською і неукраїнською — вело самостійну клісову позицію.“

Таким чином, закликаючи робітництво до підтримки Центральної Ради і Генерального Секретаріату, Робітничий З'їзд свідомо ставив перед собою, як краєвою революційною владю, цілі здійснення не тільки національно-політичних домагань української демократії (ці домагання здійснялися самим вже фактом існування Ради і Секретаріату), а, головним чином, — „поглиблення і поширення соціально-економічного змісту“ революції, шляхом „задоволення соціальних і економічних потреб працюючих класів“.

Зрозуміло після цього, через що в резолюціях з'їду не знаходило зовсім навіть натяку на переговори Центральної Ради з Емененним Правителством, на Декларацію Правительства і П Універсал Центральної Ради, на реалізацію яких Центральна Рада і Генеральний Секретаріат витрачали в той час всі свої сили. Робітничі маси приймали вже відродження України, відроджену українську державність (хоч і на автономних підвалах), як докінчений і безперечний факт, який ще треба закріпити, наповнити живим соціально-економічним змістом, за який може ще доведеться боротись і боротись жорстоко, але який вже не підлягає ніяким сумнівам і не залежить від того чи іншого відношення до нього петроградського Коаліційного Правительства, в якому все ще відогравали помітну роль представники буржуазії, тої самої, яка, на думку з'їду, вже виявила, а в майбутньому повинна ще дужче виявити свій анти-революційний характер. Отже не там, не в політично-кабі-

нетських суперечках з російською буржуазією і звязаною з нею в коаліції російською демократією треба було шукати розвязання завдань української революції, а в живій, активній соціально-економічній творчості тут — в містах і селах, на фабриках і заводах, — на Україні. Згода ж з Временним Правительством через це інтересна, потрібна і важна лише постільки, поскільки вона скріпляє саме цю творчу, діючу позицію української революційної демократії — робітництва і селянства. Все інше — не варто уваги в цей гарячий час.

Спеціально в національно-політичній справі з'їзд виніс*) таку ухвалу:

«Виставляючи старий лозунг українського пролетаріату — автономію України, котра остаточно повинна бути встановлена на Українських Установчих Зборах, визнаючи, що викликані війною зміни в економічних і політических взаємовідносинах України з Росією вимагають федераційного звязку суверенної автономії України з Росією, — 1) З'їзд закликає пролетаріат України взяти саму діяльність участі в роспочатому вже творенню автономії України, щоб забезпечити найбільш повну демократичність цього ладу в інтересах пролетаріата і самих широких мас населення, і подбати про те, щоб взяти ініціативу в цій роботі; 2) З'їзд визнає, що в основу автономного ладу необхідно покласти найближчу участі самого народу в справах управління, для чого всі органи влади повинні бути, по можливості, виборні і независимі і вести справу управління в постійній згоді безпосередньо з населенням, яке їх обрало, чи з його представниками.»

Отже знову маємо виразне підкреслення саме способів творення автономного ладу на Україні, які зводяться до короткої, але важкої життєвої формули — творити все через народ, його власними силами та колективним розумом робітництва і селянства.

Ми не будемо наводити тут постанов з'їзду в справі організації робітництва, які мають вужчий інтерес. Зазначимо тільки, що в цьому питанні З'їзд став на ту точку погляду, що професійні організації робітництва на Україні мають будуватись на принципі обеднання всіх робітників даної професії без різниці національностей, і що в цих загальних організаціях українське робітництво повинно боронити своїх культурно-просвітніх інтересів (30), підкресливши, між іншим, і тут, в справі культурно-освітній, свою клясову позицію увагою, що „загально-національні просвітні товариства не можуть цілком задовільнити духовних потреб робітництва“.

Наприкінці своїх засідань Робітничий З'їзд обрав Всеукраїнську Раду Робітничих Депутатів в кількості 100 чоловік (70 соц.-дем. і 30 соц.-рев.) і постановив, щоб вона ввійшла з правом рішаючого голосу в склад Центральної Ради, де вже засідали Рада Селянських і Рада Військових депутатів (31).

Входженням Ради Робітничих Депутатів в склад Центральної Ради (разом з входженням до неї представників національних меншин) закінчувався процес перетворення Ради в клясово-революційний орган, в центральну раду селянства, робітництва і солдатів України, без різниці національностей. Вже один цей факт сам по собі вимагав від

*) По доказу одного з основоположників Української Комуністичної Партії — М. С. Ткаченка.

Центральної Ради зміни дотеперішнього, жайже виключно національно-політичного напрямку роботи в бік соціально-економичної творчості. Однаке, на жаль, так не сталося. Поставивши собі метою досягнення в першу чергу національного визволення (що будо при тодініх обставинах цілком натуральним і зрозумілим), маючи перед собою постійні перешкоди з боку Временного Правительства і погрози з боку російської буржуазії силово зламати національно-визвольний український фронт, Центральна Рада, звязана до того ж затяжними переговорами з Временным Правительством, не відчула належно цього нового крику життя і не виявила на цім соціально-економичнім полі революційної творчості твої сміливости, рішучості, далекогорості і завзяття, які вона виявила в національно-політичній боротьбі. Мало допомогло Раді і входження в її склад Всеукраїнської Ради Робітничих Депутатів, провідники якої — українські соц.-дем. (в спілці з російськими соц.-дем.) — швидко забули про хороші постанови Робітничого З'їзду (складені не без їх участі) і вели в Центральній Раді і далі опортуністичну соціально-економичну політику, одріжняючись від пануючої демократії хіба тільки тим, що та всі справи відкладала до Всеросійських Установчих Зборів, а українські соціал-демократи — спочатку несміливо, а потім сміливіше — до Українських Установчих Зборів.

А життя не стояло ва місці. Революція дійсно поглиблювалась і в сфері національно-політичній і в соціально-економичній. Розбурхане селянсько-робітниче море хвилювалось. Підбадьорене І Універсалом Центральної Ради, отим — „одині самі будемо творити своє життя“, — воно дійсно шукало нових форм життя, робило спроби зруйнувати остогидлі основи старих суспільно-політичних і економічних відносин і утворити на їх місце нові. Трудове селянство, ухваливши раз постанову про негайнє творення вільного автономного ладу, дійсно приступало до цієї роботи і, засновуючи всюди — по волостях, повітах і губерніях — ради селянських депутатів, що швидко стали фактичною владою на місцях, вимагало потрібних для їх роботи грошей (32); ухваливши, що вся земля повинна перейти до трудового народу, селянство інтересувалось практичними біжучими питаннями сільсько-господарської дійсності, гаряче дебатуючи на своїх з'їздах питання про користування лісами, ставками, випасами, про ціни на робочі руки під час життя і так далі; ухваливши взятись до науки в українській мові, селянство шукало будинків для майбутніх школ і з конечною необхідністю натикалось на поміщицькі і монастирські палаці, що все ще стояли не зачелені. в повіті володінню старих своїх власників, чекаючи на ті „всеісціляючі“ Установчі Збори.*)

Цю переломову добу в розвиткові революції запримітили і захотіли використати російські соц.-демократи большевики, вивівши 16.—18.

*) Для прикладу наводимо тут уривки з постанов київського повітового селянського з'їзду, що відбувся 9 липня ст. ст.: „1) Виявляючи свою ворожість до старого цивізового земства, з'їзд одноголосно постановляє: домагатись від Укр. Центр. Ради замісць земства „народної самоуправи“ і скасування самої назви „земство“; 2) З'їзд постановляє, щоб київська повітова земська управа дала 5.000 карб. для потреб повітової Ради Сел. Депутатів, а також ухвалює,

липня (и. ст.) на вулиці Петрограда озброєні відділи пролетаріату і солдатів з ціллю насильного усунення коаліційного Правительства і захоплення влади працюючими. Правда, спроба на цей раз не вдалась. По кількох днях жорстоких боїв, під час яких полягло тисячі солдатів і робітників, правительственным військам (головну частину яких складали козаки) вдалося задушити повстання. Князь Львов пішов слідом за кадетам до одставки. На підставі постанови петроградської ради робітничих і солдатських депутатів (що осудила повстання більшевиків), міністром-президентом став „любленець“ революції — тепер посвяченний кровію впавших в боях на вулицях Петрограду робітників і солдатів — міністр війни Керенський, який знову вхопився „ратувати революцію“ за допомогою буржуазії, сформувавши новий коаліційний кабінет.

На Україні про це саме, тобто про необхідність закінчення війни і початку переведення в життя соціально-економічних реформ, нагадали, хоч і в неорганізованій, примітивній, дезертирсько-бунтарській формі, нещасні „полуботківці“, що не хотіли виступати на фронт, не зважаючи на посталову Центральної Ради в цім напрямі і заходи Генерального Секретаря військових справ Петлюри, і все домагались призначення їх (5.000 чоловік) осібчим українським полком аж доти, поки, в дні петроградських боїв, це зробили серіозного бешкету в Київі, арештувавши начальника міліції, захопивши міліційні участки, розгромивши приватне помешкання Начальника Київської Округи і поставивши свою варту біля деяких державних установ. Цей бешкет без особливих труднощів було ліквідовано Генеральним Секретаріатом, який не задумувався причинами його.

На липневі дні Центральна Рада не звернула належної уваги, хоч в українському революційному життю все частіше лунали голоси попередження і перестороги. Класові інтереси все дужче й дужче почали розшилювати єдиний досі український революційний фронт. Українська дрібна буржуазія, продовжуючи і далі кликати „всіх свідомих Українців до сільської праці“ та радити селянству і робітництву, щоб воно відклало вирішення всіх дражливих соціально-економічних питань до Установчих Зборів, однаке вже виразно формулювала свої соціально-економічні ідеали.

Ще 25. червня (ст. ст.) відбулась в Київі конференція української радикально-демократичної партії, що з часу цієї конференції переіменувалась в партію „соціалістів-федералістів“ (33). Перефарбувавшись на соціалістичний колір, партія ця на згаданій конференції виразно підкреслила, що в земельній справі вона стоїть за виплати поміщикам вартости землі при переході її в земельний фонд і що „в методах роботи і боротьби за досягнення своїх ідеалів“ партія буде йти „еволюційним шляхом“.

що селянин має право проводити засідання з запасних капіталів для своїх потреб; 3) З'їзд приймає такі ціни: за робочі руки і робочий день — 6 карб., жати за третій спіл, а визати за косарською — за п'ятий спіл; 4) З'їзд постановлює проходити Центральну Раду, щоб вона допомогла селянам київського повіту заснувати середню школу для своїх дітей в Межигорському монастирі; черниці цього манастиря повинні переїхати до свого Покровського монастиря в Київ.

А пізніше, після липнівих подій в Петрограді, 15.—19. липня ст. ст. відбувся численний і бурхливий Другий З'їзд Української Партиї Соціалістів-Революціонерів, який між іншим, в ініс земельній справі постанову про необхідність соціалізації землі, після того, як на самім початкові революції, коли ще класові суперечності не були так загострені, партія стояла в земельній справі на далеко поміркованішій позиції. Ось ця постанова:

„Велика поширеність на Україні трудових форм сільського господарства поруч з великим землевласництвом і тісно звязана з цією експлоатацією (використовування) безземельного та малоземельного селянства з боку поміщиків ставить в неможливі умови розвитку сільського хазяйства на Україні і тим утворює ґрунт для соціалістичного руху серед трудового селянства. Вважаючи, що необхідною умовою розвитку цього руху є перехід землі до рук трудового народу, українська партія соц.-революц. вимагає, як мінімум реформи для трудового селянства, переведення соціалізації землі на таких підставах:

1. Право приватної власності на землю касується на завше, і земля вилучається з товарообміну.

2. Вся земля на Україні (Український Земельний фонд) переходить без викупа в користування всього трудового народу, який порядкує нею через сільські громади, волості, повітові, краєві та всеукраїнські земельні комітети, обрані трудовим народом, на основі загального, рівного прямого і таємного голосування.

3. Землею користується тільки той, хто сам або в товаристві обробляє її власною працею, на основі урівнюючого принципу. Як шлях до проведення цього принципу, устанавлюється норма — не менше споживчої і не більше трудової.

4. Зважаючи на те, що хазяйнування гуртом зберігає робочу силу, потрібє менш інвентаря, дас змогу завести найкращі машини і взагалі підвищує агрікультуру (хліборобство), — бажано велики зразкові господарства, не руйнути, передати до рук трудових хліборобських товариств, як огинці майбутнього сушільного хазяйнування.

5. Річки, ліси, копальні і всі інші природні багатства переходят в користування всього трудового народу, який ними завідує через вищі краєві органи самоврядування і Український Сойм.

6. Діференціальна рента, шляхом спеціального оподаткування, мусить бути повернена на громадські потреби.

7. За всіма, хто потерпить від переведення земельної реформи, визнається право на тимчасову піддержку державним коштом.

8. Земельна справа вирішиться на Українських Установчих Зборах.“

Так само і в справі національно-політичній партія соц.-рев. перейшла вже далеко за межі автономії, ухваливши на з'їзді таку постанову:

1. Стоючи на ґрунті революційного соціалізму і приєднувшись до міжнародної класової боротьби трудових мас усіх націй, Укр. Партия Соц.-Rev. вважає, що до загально-людських ідеалів ведуть національні шляхи, і свідомо стойти в обороні національних цінностей всіх народів.

2. Вважаючи, що цілковите розвиздання національного питання можливе тільки при соціалістичному ладі, коли буде знищено соціальний гніт, — Укр. Партия Соц.-Rev., як найкращий спосіб полагодження національних стосунків в умовах буржуазного ладу, висуває національно-персональну (екстеріоріальну) автономію.

3. Однаке, зважаючи на те, що національний гніт затемнює класову свідомість і дає буржуазії нагоду використовувати національні недогоди гноблених націй для своїх класових інтересів і імперіалістичної політики, Укр. Партия Соц.-Rev. признає необхідним в найближчому майбутньому боротися за таки міжнародні відносини, які є: а) можливо найбільш сприяли розвою класової свідомості мас і їх міжнародній солідарності; б) відповідали б соціалістичним прин-

цілам рівності всіх націй перед інтернаціоналом та забезпечували б право кожної нації на самоозначення, ще-б-то на найширшу політичну волю, якою є повна сувереність нації.

Через те перехідною стадією від сучасного безправного стану до національно-персональної автокомії Укр. Партія Соц.-Рев. вважає перебудову сучасних імперіалістичних сепарованих держав на федерацію демократичних республик, утворених на національно-територіальному принципі, з міжнародним забезпеченням прав національних меншиностей, на основі екстериторіальності. Обсяг суверенітетів і дороги федеративної спільноти повинні бути встановлені лише шляхом добровільної угоди між суверенними націями, які складають федерацію, згідно з інтересами працюючих мас кожної нації.

4. Під тепер ішою хвилю Укр. Партія Соц.-Рев. вважає необхідним вимагати перетворення російської держави на федерацію рівноправних національно-територіальних республик, з забезпеченням в їх межах прав національних меншиностей. Що ж до України, то вона повинна приступити до федерації з іншими народами, як демократична республіка в своїх етнографічних межах, незалежно від сучасної її державної приналежності.“

В цій новій національно-політичній позиції партії важним і характерним для того моменту української революції, в який вона приймалась, являється не тільки те, що партія вважала необхідним домагатись перетворення Росії на союз вільних республик, в якому мислилась, як демократична республіка, її Україна, а ще й те обґруntовання, яке дано в резолюції цьому домаганню. Прямуючи до виявлення суверенної волі українського народу в формі самостійної республіки, партія виразно підкреслювала, що в цій формі вона бачить не ціль, а тільки насіб до зпесепня важкого національного гніту і до утворення, тим самим, таких умов суспільного розвитку на Україні, які найбільше сприяли б розвиткові класової свідомості українських працюючих мас та почуття в них міжнародної солідарності всіх працюючих і, в koneчній цілі, найкоротшими шляхами вели до соціалізму (34).

Так росла не тільки національна, але й соціально-економічна свідомість українського робітництва і селянства. Не скована путами (на разі розбитого) буржуазного поліцейського режиму, вона шукала для себе матеріального втілення в життю. Вона ще не виливалась в масові неорганізовані виступи селянства і робітництва. Поміщицькі маєтки стояли ще цілі, під охороною самого ж селянства. На фабриках і заводах робітники ще не робили спроб перебрати до своїх рук функції управління і завідування продукцією. Селяне все ще терпеливо жадали Установчих Зборів, будучи твердо переконані в тому, що вже віяка сила не пове не старих порядків назад, що Временне Правительство чи Центральна Рада от-от скличуть ті Збори, або в якісь іншій формі остаточно і безповоротно закріплять за народом те добро—землю, ліси, копальні, — яке віл вже вважав своїм і ходив, як біля свого, дбайливо оберігаючи його. Україна довгий час вважалася через свій порівнюючи спокійний хід революції „оазісом“ в Росії. Та вже поміто було велике палруження в народніх—робітничих і селянських масах. Вже було ясно, що дальнє проволікання справи задоволення соціально-економічних потреб працюючого люду і затягування справи миру прорве ту не зовсім міцну греблю, яка держала ще в

берегах народне море. Було ясно, що перша спроба з боку буржуазії реставрувати старі порядки буде тою іскрою, яка запалить страшну пожежу жорстокої клясової боротьби.

Ясно, що в такій ситуації революційному правительству України треба було бути дуже чутливим і мудрим. Треба було, не дуже оглядаючись ва Петроградське коаліційне правительство, робити дальші кроки в організації революційних мас, в утворенню на місцях місцевих революційних робітничо-селянських апаратів влади і приступати до переведення, за їх допомогою, соціально-економічних реформ. Між тим, Генеральний Секретаріят на довгий час весь, цілком віддався справі переговорів з Петроградом і майже нічого не зробив в зазначеному напрямі, коли не рахувати національного з'їзду земельних комітетів України (26—27 липня ст. ст. у Київі), скликаного Генеральним Секретарем земельних справ Б. Мартосом.

Переговори в Петрограді викликали застій в діяльності Центральної Ради, чи, як висловився с.-д. М. Ткаченко в одній з своїх статей про ці переговори,*) — „тупцювання на порожнім місці“. А наслідки цього „тупцювання“ дали знати себе зараз же. Зайнявшись цілком справою переговорів, далекою від народних мас. Центральна Рада потроху починала ослаблювати ті безпосередні, тісні й ширі звязки з народом, які до того мала. Не проявляючи революційної акції в соціально-економічній творчості, Рада цим самим тратила на своєму авторитеті в широких робітничо-селянських верствах. В краю починалась так звана анархія, „знаменита українська зорганізованість, як висловився той самий Ткаченко, починала розсуватися“...

Між тим позитивного для революції згода з Временным Правительством і, особливо, дальші переговори, дали дуже і дуже мало, навіть і в сфері національно-політичній.

21. Боротьба російської буржуазії проти автономії України: „роз'яснення“ угоди і затвердження неповноправного Генерального Секретаріату. Цей останній став в боротьбі Центральної Ради за автономію України був найбільш інтересним, в точці погляду виявлення дійсного відношення російської буржуазії, в кращій її — ліберально-кадетській частині — до національно-державного відродження українського народу. В цей момент виявились у всій наготі нічим не затушковані централістичні гнобительські тенденції цієї буржуазії, подиктовані їй клясово-національним великородженоційськими інтересами.

Коли міністри Церетелі, Терещенко і Керенський вернулися з Києва до Петрограду і положили перед очі Временного Правительства проекти Постанови і П Універсал Центральної Ради, на які треба було годитись без жадних змін, — міністри кадети вкрили їх мокрим рядном. Після бурхливих суперечок, пропозиція кадетів про перегляд текстів і внесення в них „відповідних“ кадетських поправок перепала, міністри кадети — Шингарьов, Шаховской і Мануйлов заявили, що вони виходять з складу Правительства, не можучи взяти на себе відповідальн-

*) „Робіти. Газ.“ ч. 100, 1917 р. Стаття — „Caveant consules, ne quid res publica Ucrainae detrimenti capiat.“

ности за „той хаос, який вноситься через прийняття Правительством Постанови у відношенні між Правительством і новим органом управи Україною, і за ті можливості здіслення явочним порядком української автономії, які відкриваються цією Постановою перед Українською Центральною Радою!“ Міністр Некрасов тільки через те, що голосував за Постанову, мусів вийти зі складу партії „народної свободи“.

Ми вже наводили в свій час уривки з статті бар. Нольде, справленої проти угоди. Трохи пізніше (28. липня и. ст.) газета „Рѣчь“ (орган центр. комітету партії народн. своб.) вмістила комунікат Центрального Комітету кадетської партії з поясненням причин, які примусили партію до відкланяния членів її з уряду. В тім комунікаті кадети між іншим писали:

„Останньою і особливо яскравою подією цього року *) буде прийняття правителством у готовій формі, без допущення можливості поробити якісні зміни, порозуміння з Українською Радою, доконаного трьома членами Временного Правительства, що йшли на переговори до Києва. Ця розваляка запала, не зважаючи на перестороги наших товаришів про можливі наслідки.

По суті української справи Центральний Комітет признає необхідність розроблення проекту краєвої автономії України для предложенія Установчим Зборам і вже поробив над цим приготовчі заходи (35). Однаке Центральний Комітет думає, що негайне утворення місцевої влади, відповідальної перед місцевою ж громадянською організацією, покликаною до функціонування з неозначеніми повноважностями і на неозначений території, а так само передчасне освідчення симпатій правительства до проекту краєвої автономії, зміст якої лишається правительству невідомим, є недопустимим і у високій мірі є небезпечним прецедентом, що наперед рішає, всупереч даній членами правительства присязі, про волю Установчих Зборів та про основні риси будучого державного устрою Росії.

Центральний Комітет вважає, що його однодумці в правительстві позбавлені можливості впливати на зміст акту в згоді з вимогами головних основ державного права та з інтересами Росії, не можуть брати відповідальності за цей крок і за його можливі наслідки.“

Заворушився навіть забутий вже всіма Тимчасовий Комітет членів Державної Думи і так само відбув довгі дискусії в справі угоди. Сколихнулося, заметушилося все реакційно-чорносотенне буржуазне кодло. Заклацало своїми вадінами щелепами, наміряючись вже на українській справі дати „пробний урок“, „недосвідчений“, „обдуреній“ Українцям московській демократії.

Та не встигла ще буржуазія щось серіозішого зробити, як спалахнуло повстання петроградських робітників і солдатів під проводом російських соціал-демократів большевиків. Будучи справлене проти рештки коаліційного правительства, жорстоко задушене тою решткою на чолі з княз. Львовим і міністром війни Керенським (бої на вулицях Петрограду 16—18 липня и. ст.), повстання це скріпало позиції буржуазії, розпаливши в ній нові надії. Міністр-предсідатель кн. Львов підніс голос в оборону поміщиків і, як протест проти радикальних заходів міністра Чернова (с.-р.) в земельній справі, подався і собі, слідом за кадетами, до демісії. Не захотів залишатись в товаристві міністрів соціалістів також і міністр судівництва Переявераев, мотивуючи

*) Мова йде про ті розходження, які були в правительстві між міністрами соціалістами і кадетами. Автор.

свій вихід тим, що немов би міністри соціалісти не давали йому можливості як слід розправитись з „бунтовщиками“ большевиками.

Буржуазія почала поводитись все сміливише та сміливіше. Рештка міністрів на чолі з Керенським попробували бути повести „демократичний“ курс політики. Оголосили Росію демократичною республікою, пе ждучи Установчих Зборів; розпустили Державну Думу і Державну Раду; заявили, що будуть і далі обстоювати намічену земельну реформу, — та це все тільки ще дужче роздрочило буржуазію, не здобувши активної підтримки з боку демократії.

Поставлений петроградською радою робітничих і салдатських депутатів (власне її антибольшевицькою більшістю) на міністра-президента Керенський не знав, що йому робити. Обстоюючи дальнє ведення війни,* одрізавши собі (прудущням большевицького повстання) шлях до порозуміння з крайніми лівими течіями революційної демократії, він бачив, що не обйтись йому без піддержки з боку буржуазії, коли правительство хоче залишитись на своїй середній, демократичній, як тоді думали, — позиції. Почалися знову балашки про відновлення „співробітництва“ демократії з буржуазією. Керенський почав заново зліплювати розбитого глека — „коаліційне правительство“.

Та кадети вже добре набили собі ціну. Вони не спішили ви-
ручати „бідну“ демократію на чолі з Керенським і поставили їй ряд
вимог-умов свого повороту в склад правительства. А найголовнішою
з тих умов була вимога, щоб нове правительство було звільнене в-під
контролі Ради Робітничих і Салдатських Депутатів, тої самої Ради,
що осудила і допомогла задушити виступ большевиків. Буржуазія не
хотіла контролі навіть і з боку цієї поміркованої частини демократії;
вона, як заявили кадети, хотіла „відповідати тільки перед власною со-
вістю і Росією“ . . .

В такий час приїхали до Петрограду до Временного Правительства (якого фактично не було) посланці від Центральної Ради — Гене-
ральні Секретарі Винниченко, Рафес і Барабановський, — для затверд-
ження виробленої Малою Радою конституції України — „Статута
Вищого Управління України“.

Не трудно уявити собі, при яких несприятливих умовах, довело-
ся їм виконувати своє тяжке завдання . . . Дочекавшись нарешті утво-
рення того нового Правительства (кадетсько - народницько - есерів-
ського) (36), делегація приступила до реалізації укладеної в Київі
угоди. Почалося оббивання порогів в міністерських прийомних. А мі-
ністри кадети тільки цього й ждали. Вони тепер були панами стано-
вища і могли нагрітись Українцями, як того хотіли. Соц.-демократа
Церетелі, цього найактивнішого оборонця угоди, в новому складі Пра-
вительства вже не було. Він не захотів увійти в склад нового уряду.**) Отже рука була зовсім вільна. Керенського і Терещенка стіснялись
не доводилось.

*) В той час відбувались великі невдачі на фронті. Російська армія, розгромлена, тікала з Галичини і Буковини.

**) З приводу уступлення Церетелі Мала Рада висловила свій жаль, на-
діславши йому про це телеграму.

Цілих три тижні просиділи Генеральні Секретарі в Петрограді, в атмосфері задушливої реакції, політичного крутійства, образ і понижень. Довгий час з ними просто не хотіли говорити. Нарешті 7. серпня (н. ст.) відбулась нарада членів Секретаріату з міністром фінансів Н. Некрасовим (що заступав міністра-президента), в присутності трьох правительствах референтів - правників: бар. Нольде, Гальперіна і Барта. „Фаховці“ від вирішення національних справ — бар. Нольде і п. Гальперін одразу заявили, що вироблений Центральною Радою статут „у великій мірі порушує довершену у Київі угоду, бо означає яже щось більше, ніж автономно-федераційний устрій, і що через це його необхідно в коріні переробити або краще написати новий. Пояснилися балашки про компетенцію Секретаріату, про число Генеральних Секретарів, про відношення Секретаріату до Временного Правительства і Центральної Ради і, нарешті, про територію, на яку мала поширюватись влада Генерального Секретаріату. З усіх розмов було видно, що Правительство хоче зламати угоду, заключену в Київі, а коли не зламати цілком, то, принаймні, звести її на півець. І ст-тут знову, як і під час першої делегації, виявлялися одверто імперіалістичні класові апетити російської буржуазії, що пхали її на боротьбу проти автономії України, навіть з самою малою сферою компетенції. Як тільки доходила справа до определення території, члени Правительства і фаховці-правники робились тверді, мов криця. Вони йшли на велику жертву, вони згожувались віддати під владу майбутнього Секретаріату в майбутньою, виробленою ними ж самими його компетенцією, губерні київську, чернігівську, волинську, полтавську і подільську, але більше, далі, вони не могли йти. Включити туди ще й Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину, Таврію — цей шлях до Чорного моря, ці багаті області — це було би гріхом і перед „наукою“, і перед державою, і перед власною совістю і ще перед чим хочете. І коли члени делегації визначали, що це ж такі самі українські губерні, як і ті, на включення яких в територію автономної України Правительство згожувалось, і на доказ цього наводили статистично-етнографічні й інші дані їхньої ж кадетської науки, тоді хитромудрі, лукаві фаховці Временного Правительства виступали з „наївною“ заявкою, що їх не відомо ще, чи хоче бути під владою Генерального Секретаріату населення саме цих губерній, хоч вони те саме могли б, коли на те вже пішло, сказати і про Київщину, Поділля й т. п. Генеральні Секретарі хвилювались, нервувались, вислухуючи такі аргументи вчених професорів, забіралась кинути переговори і вертатись до Київа, не діждавшись їх кінця. А Центральна Рада, інформуючись про переговори, посылали свої накази — бути твердими, не здавати нічого з позицій, визначеніх в Статуті, і в той же час настоювала на приспішенню переговорів з тим, щоб вони могли бути закінчені до відкриття чергової сесії Центральної Ради, призначеної на 18. серпня (н. ст.).*)

*) Генеральним Секретарям було послано, між іншим, слідучу постанову Комітету Ради (від 8. серпня н. ст.), ухвалену всіма Українцями — членами Ради, проти меншин, які вважали її недопустимим ультіматумом Правительству: „Доручити Ген. Секретаріатові повідомити делегованих до Петрограду Се-

Затягування переговорів починало вже нервувати і членів Ради. Всі розуміли, що воно робиться навмисне і може потягти за собою, як повідомляли київські члени Генерального Секретаріату своїх товаришів в Петрограді, до „утрати авторитету Центральної Ради“ (37).

Та все це не робило жадного впливу ні на „фаховців“ Временного Правительства, ні на саме Временне Правительство. Не зважаючи на те, що Генеральні Секретарі одвідали де-яких міністрів (Авксентьєва, Некрасова, Керенського) окремо і, не задоволяючись розмовами на офіційних засіданнях, дали їм ще додаткові пояснення, справа не поліпшувалась. Кінець кінцем Правительство так і не захотіло взяти під увагу виробленого Радою Статуту і приступило 15 серпня (я. ст.) прямо до розгляду „Інструкції Генеральному Секретаріатові“, виробленої бароном Нольде і правником Гальперіном. Не дождавшись кінця переговорів, Голова Секретаріату В. Винниченко і Генеральний Контрольор Рафес виїхали з Петрограду до Київа. В Петрограді залишився один Ген. Секретар Барановський та вислані Центральною Радою в допомогу делегації — Генер. Секретар Зарубін (рос. с.-р.) і Товариш Генер. Секретаря по національних справах Міцкевич (Поляк).

Поїздка цих двох делегатів була вже зайвою. Надії на те, що вони, як представники меншин, вплинуть на Правительство в бажанім напрямку, не спрвилися. Правительство твердо йшло своїм шляхом, і 4 серпня ст. ст. (17 серпня я. ст.) ним була затверджена слідуюча

„**Тимчасова Інструкція для Генерального Секретаріату Временного Правительства на Україні:**

1. На час до вирішення Установчими Зборами питання про місцеве управління, вищим органом Временного Правительства по справах місцевого управління Україною являється Генеральний Секретаріят, котрий призначається Временим Правителством на предложення Центральної Ради.

2. Повноважності Генерального Секретаріату поширяються на губернії: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську і Чернігівську, за виключенням мглинського, суржського, стародубського і новозибківського повітів. Вони можуть бути поширені і на інші губернії чи частини їх в тім разі, коли утворені в цих губерніях, на підставі постанови Временного Правительства, земські установи висловляться за бажаністю такого поширення.

3. Генеральний Секретаріят складається з Генеральних Секретарів по відомствах: а) внутрішніх справ, б) фінансів, в) хліборобства, г) освіти, д) торту і промисловості, е) пралі, а також Генерального Секретаря по національних справах і Генерального Присара.

Крім цього, при Генеральнім Секретаріаті існує, для контролю його справ, Генеральний Контрольор, який бере участь в засіданнях Секретаріату з правом рішаючого голосу.

В числі секретарів не менше чотирьох повинні бути особи, які не належать до української національності.

При Секретаріаті для національних справ встановляється три посади товаришів Секретаря з тим, що всі найбільш численні національності України мали кожна свого представника в особі секретаря, або одного з його товаришів.

4. Генеральний Секретаріят розглядає, розроблює і подає на затвердження Временному Правителству проекти, що торкаються життя краю і його управ-

кетарів, що, не зважаючи на зміну політичної кон'юнктури, Комітет Ц. Ради стоїть на своїй давній точці погляду, що Статут Генер. Секретаріату має затвердити Тимч. Правителство без змін принципового характеру, які можна поробити тільки по порозумінню з Комітетом Ц. Ради.“

діння. Проекти ці можуть бути, перед поданням їх Временному Правительству, внесені на обговорення Центральної Ради.

5. Повновасти Временного Правительства в справах місцевого управління, що входять в компетенцію перелічених у ст. 3. відомств, здійснюються через Генеральних Секретарів. Докладніше визначення цих справ буде подано в особливому додаткові.

6. У всіх справах, зазначених в попередній статті, місцеві власти краю звертаються до Генерального Секретаріату, який, після зносин з Временным Правительством, передає роспорядження і накази останнього місцевим властям.

7. Генеральний Секретаріат подає список кандидатів на урядові посади, обов'язки яких входять у круг означеніх в статті 5. справ, які обсягаються по призначенню Временного Правительства.

8. Зносини вищих державних установ і окремих цівільних відомств з Секретаріатом і окремими Секретарями по належності, як рівно ж останніх з вищими державними установами і відомствами, відбуваються через осібного Комісара України в Петрограді, призначеного Временным Правительством; таким самим способом направляються законодатні наміри і проекти, які торкаються місцевих справ України, а також і заходи загальнодержавного значіння, що виникнуть в окремих відомствах або обговорюватимуться в міжвідомственных і відомственных комісіях і вимагатимуть, через спеціальне відношення їх до України, участі представника управління комісара в зазначених комісіях.

9. В негайних і неодкладних випадках вищі державні установи і відомства передають свої накази місцевим властям безпосередньо, сповіщаючи одночасно про ці накази Секретаріат.

Підписали: Міністр-президент Керенський, міністр юстиції Зарудний. Петроград, 4 серпня 1917 р.“ —

Не треба порівнювати цієї Інструкції з ні з виробленою Центральною Радою Консигтуцією автономної України, а ні з II Універсалом, а ні, навіть, з Декларацією-Постановою В. Правительства, ухваленою рівно місяць перед тим. При новій ситуації і новими людьми вона укладалась. Новий і зміст має вона.

Від угоди, заключеної 3 липня (ст. ст.), і „Статута Вищого Управління України“ восталися тільки жалюгідні корінці. Перше, що робило своєю Інструкцією Правительство, це було пересунення центру ваги з Центральної Ради на Генеральний Секретаріят. Генеральний Секретаріят являвся органом Временного Правительства, а не Ради, як то повинно було бути, згідно угоді. З Радою він нічим не звязувався, коли не рахувати того, що призначався він Временным Правительством на предложення Центральної Ради. Перед Радою він не відповідав, працювати разом з нею не був обов'язаний і тільки міг, коли хотів, подавати їй на обговорення свої проекти. Само собою розуміється, що це цілком йшло в розріз з основною тенденцією українського революційного руху, що весь виріс з самодіяльності народніх мас. Автономна Україна позбавлялась цим свого революційного парламенту — Центр. Ради, а разом і з цілого парламентського устрою.

Друге. Генеральний Секретаріят являвся не правителством автономної України, а всього тільки найвищим передаточним органом Временного Правительства на Україні. Місцеві власти хоч і повинні були звертатись до Секретаріату, але останній не мав права робити свої роспорядження і тільки — з одного боку передавав заяви цих властей Временному Правительству, а з другого — розпорядження та вказівки Временного Правительства цим властям (§ 6.) і навіть в

цих передаточних функціях Секретаріят обмежувався тим, що „в негайніх і незвідкладніх“ випадках Правительство залишало за собою право безпосередньо наказувати місцевим властям.

Третє. Комpetенцію Секретаріату було надзвичайно звужено. Не тільки такі справи, як військові, шляхів, почти й телеграфу, а навіть судові і продовольчі були виключені з компетенції Секретаріату (так кадетам не хотілось випустити з своїх рук українського хліба).

Четверте. Ця обкрайна і обскубана з усіх боків влада, чи, швидче, фікція влади, поширювалась не на всю Україну, а тільки на п'ять губерній. Найбагатші частини України було виключено з-під її виливу.

Таке „розвяснення“ угоди дало нове Временне Правительство. Що-правда, в Правительстві все ще більшість була демократична і навіть соціалістична. А Інструкцію, цей глум над національно-визвольними домаганнями українського народу, підписав Керенський, той самий, партія якого була в уряді і здавна „обстоювала“ федеративну Росію, той самий, який сам заключав місяць тому угоду з Центральною Радою. Та що міг значити Керенський і всі його однопартійці, яку інакшу „конституцію“ для автономної України вони могли дати тоді, коли саме в той час, як Правительство вело переговори з Генеральними Секретарями про інструкцію, орган урядової партії народної свободи — „Реч“ — в передовій статті одверто, властиво і нахабно радив Правительству, замісць затвердження Інструкції для Г. Секретаріату, розігнати Центральну Раду.

Можна собі уявити, яким болючим ударом була ця Інструкція для української демократії, як вплинула вона на загострення національних відносин між Україною і Московщиною, і то не тільки буржуазною Московщиною, але й країною її частиною — демократією. Адже ж в уряді сиділа і демократія, адже ж і вона санкціонувала цю образу і глум, нанесені московською буржуазією українському народові! Коли вона не в силі була вилинути на рішення справи, то чому вона хоч не запротестувала, хоч би для людського ока? Все це ми підкреслюємо тут для того, що воно мало своє значіння, як один з чинників майбутньої кріавої війни між Московщиною (радянською) і Україною (народною), між двома не буржуазіями, а народами, демократіями.

В Центральній Раді, — на пленарне засідання якої (шосту сесію 18.—22. серпня н. ст.) прибули вже Генер. Секретарі Винниченко і Рафес, а також наспіла з Петрограду і Інструкція, — відбулися небувало ще палкі та пристрастні дебати.

Поводження Врем. Правительства викликало тим більше обурення, що між ним і росіянами в останніх часах одвертим загальним реакційно-чорносотеним походом проти українського визвольного руху помічався виразний зв'язок. Українське суспільство ще жило під гнітючим враженням провокаційного розстрілу нещасних козаків „богданівців“, вчиненого великоруськими військовими частинами — донськими козаками та „кірасірами“ — в той час, як полк ім. Б. Хмельницького виrushав з Київа на фронт (38). З усіх кінців України надходили саме протести проти розстрілу і домагання суворого слідства, якого як раз не хотів переводити Начальник Київської Військової Округи

рос. с.-р. Оберучев, один з найбільших ненавистників і ворогів українського відродження. „Кievлянин“ як ніколи провадив провокацію проти Українців. „Союз малоросів ім. Гоголя“ протестував проти „примусової українізації.“ Чорна професорська сотня в київському університеті також вела акцію проти українського відродження (39). Все це — від Києва почавши і Петроградом скінчivши — слутувалось в один важкий, кошмарний, гнітючий клубок, який хотілось розірвати. знищити, пустити по вітру, щоб не перешкоджав вільно дихати, щоб не троїв своїм сморідним чадом повітря.

В таких умовах довелось Центральній Раді вирішати важке і важне питання: що ж робити далі? Як поставитись до Інструкції Временного Правительства, до цього останнього болючого удару? Яку лінію боротьби наклітити далі? Цілком натурально, на Раді виявилися самі ріжні течії, не тільки в залежності від партійних переконань членів Ради, але й від їх субективних настроїв. Більш-меньш одностайно, однаково і зразу ясно виступили тільки представники меншиностей, які, критикуючи, і часом дуже гостро, Інструкцію, в один голос радили прийняти її, як певний здобуток української демократії і базу для дальнішої боротьби. Українська ж частина Ради мусіла витратити ціліх три дні, щоб дійти до якогось сталого, зафікованого в формі ухвали Ради, висновку (40). Треба було спочатку переболіти, пережити цю нову образу, щоб звільнитись трохи з-під впливу чуття і послухатись голосу холодного, не знаючого образ розуму. Про те, щоб прийняти Інструкцію, прийняти в звичайному розумінні цього слова, як приймаються чи стверджуються парламентом закони чи постанови, не могло бути й мови. Навіть меншини, їх ті не приймали її в цім розумінні, а тим більш не могла прийняти її як щось близьке їй органично споріднене в національно-визвольним рухом, українська демократія. Ця Інструкція була цілком чужа, ворожа і неприємлема для всієї системи, методу і практики української національно-політичної революції. І ходило власне не про прийняття її (якого не могло бути), а про те, як влучно підмітив і висловив промовець укр. с.-д. фракції М. Порш, — чи, не приймаючи Інструкції, все ж таки використати її, як ґрунт для дальнішої боротьби, чи просто штурнути її межі очі назад петроградському Правительству, тим самим одверто вірвати з ним і, можливо, підняти зараз же гасло оружної боротьби з ним? От про що ходило.

А що момент був не цілком підходящий для рішучої боротьби з Временным Правительством, це розуміли всі, в тому числі й ті, хто радив штурнути ту Інструкцію назад Петроградові. І то не тільки через те, що був військовий стан, що відкінення Інструкції вело до розриву з меншинами; що антиукраїнські чорносотенно-реакційні кола, як показали переговори в Петрограді і пригода з Богданівцями, приготувались до жорстокої і немилосердної боротьби з Українцями: що розрив і боротьба з Временным Правительством могли цілком зруйнувати український фронт і повести до окупації значної частини України німецькими — королівськими та цісарськими військами, — не тільки через це. Все це було важне і приймалось на увагу. Та не менш

важним було ї те, що для рішучої боротьби з російською буржуазією і Временним Правительством, що було під її впливом, не були належно підготовлені в той час українські народні маси. Центральна Рада і Генеральний Секретаріят перед цим всіх старань докладали до поширення між селянством, робітництвом та солдатами II Універсалу Центр. Ради та Декларації Временного Правительства — ідеї примирения з Правительством і необхідності вбагати революційний український рух в звуженні національні і соціальні ріамці. Отже не можна було так рікож і раптово міняти свою попередню позицію. Не можна було сьогодні кликати народ до самостійного творення автономного життя без уваги на Временне Правительство, завтра — до якоєї міри одмовлятись від цього самого самочинного творення і кликати до згоди і співробітництва з Правительством, а після завтра — кликати знову до самочинного творення автономії, що з необхідністю виллялось би в форму боротьби не тільки з буржуазією, а й з тим самим Правительством. Даремно прогаявши більше місяця дорогочного часу, викликавши павіль де-яке прохолодження чуття щирої і палкої прихильності народних мас до Ради, було б великим риском, не виждавши часу, йти на нову рішучу акцію. Ог через що, в результаті довгих і палких балачок і гарячих закликів в боку промовців різних українських партій (с.-р., с.-д. (Довженко), непартійних соціалістів, націонал-революціонерів), Центральна Рада величезною більшістю голосів (за 247, проти 36 при 70 голосах утримавшихся с.-рев.) ухвалила слідучу — запропоновану українськими соціал-демократами, з поправками укр. соц.-революціонерів, резолюцію :

„1. Вислухавши реферат Генерального Секретаріату Української Центральної Ради про переговори з Тимчасовим Правителством у справі затвердження Генерального Секретаріату і вислухавши видану 4. серпня Тимчасовим Правителством Інструкцію Генеральному Секретаріатові, Українська Центральна Рада, признаючи, що Інструкція:

1. продиктована недовір'ям до змагань усієї демократії України;
2. пересякнена імперіалістичними тенденціями російської буржуазії у відношенню до України;
3. ламає згоду Української Центральної Ради з Тимчасовим Правителством від 3 липня;
4. не дає можливості демократії України утворити владу на цілій території, заселений українським народом;
5. зважує її ослаблює значення влади Генерального Секретаріату, не обхоплюючи всіх красивих справ і потреб населення України (справи: харчова, військова, судова, комунікацій, пошт і телеграфів);
6. перешкоджає утворенню і праці міцної революційної краєвої влади (§§ 6 і 9);
7. признаючи, всунереч порозумінню української і неукраїнської демократії, невідповідаюче взасмінам націй в краю число (4) Генеральних Секретарів для представлених в Українській Центральній Раді неукраїнських національностей, має на цілі знищити єдність української і неукраїнської демократії;
8. цілком не відповідає потребам і бажанням не тільки українського народу, але й національних меншин, що живуть на Україні, —

Українська Центральна Рада вважає необхідним твердо й рішуче вказати Тимчасовому Правителству:

а) що Інструкція з 4 серпня стоїть в суперечності з угодою Укр. Центр. Ради з Тимчасовим Правителством від 3 липня, з якої тільки могла і може ви-

ходити Центральна Рада в спій роботі підготовлення всієї України до автономного ладу, Українських Установчих Зборів і Всеросійського Учредительного Зібрання;

б) що Інструкція служитиме перешкодою в дійсній роботі по організації краю, викликаючи зайні і непотрібні загострення й ослаблюючи силу та твердість революційної краєвої влади;

в) що в інтересі добрих взаємовідносин між Україною і Росією необхідно в найкоротші часі поробити заходи в цілі переведення в життя таких норм взаємовідносин між Тимчасовим Правительством і відповідальним перед Центральною Радою Генеральним Секретаріатом, які випливали б з угоди З. лінія.

ІІ. В інтересах найшвидчого встановлення доброго ладу, закріплення і поглиблення здобутків революції на Україні та здійснення необхідних для цього заходів, Укр. Центр. Рада уважає необхідним:

1. Подати з числа 14 секретарів — 9 секретарів, зазначеніх в Інструкції, на затвердження Тимчасовому Правительству;

2. Доручити Комітетові Української Центральної Ради і Генеральному Секретаріатові виробити статут, що визначав би взаємні відносини між Українською Центральною Радою і її Генеральним Секретаріатом;

3. Доручити Генеральному Секретаріатові виробити ряд законопроектів у справі ціаномірного задоволення трудових мас населення, а саме; в робітничій справі, земельний, харчовій і просвітній;

4. Порушити перед Тимчасовим Правителством справу війни і миру, скасування смертної карі й інших репресій;

5. Негайно приступити до підготовчої роботи по скликанню Установчих Зборів України і Всеросійського Учредительного Зібрання;

6. Звернутись до всіх націй України і, вказавши на все хиби Тимчасової Інструкції, закликати трудові маси населення усієї України до організованої боротьби за свої інтереси і до обєднання коло Української Центральної Ради.“

Звичайно, це не було прийняття Інструкції Временного Правительства. Підкresлення, що Генеральний Секретаріят являється органом Української Центральної Ради, що Інструкція „служитиме перешкодою в дійсній роботі по організації краю“, вказівка на те, що „в інтересі добрих взаємних відносин між Україною і Росією“ необхідно реалізувати умови від З липня, нарешті, підкresлення, що Центральна Рада подасть Временному Правителству не просто „девять Секретарів“, а девяťох з 14, які вона має і буде далі мати, хоч про них і не говориться в Інструкції, а також і накреслення близчого програму роботи Секретаріату, що виходила цілком за межі визначені Інструкцією компетенції Секретаріату, — говорили зовсім не про прийняття Інструкції. Не даремно ж по прийняттю наведеної резолюції Центральною Радою, укр. соц.-дем. Ефремів, член президії соц.-дем. фракції, в імені останньої запитав: „Як же розуміти наше відношення до Інструкції Временного Правительства, з огляду на те, що в резолюції нічого не говориться про прийняття Інструкції?“ на що одержав коротке Винниченкове: „приймається до відома“.

Таким чином Інструкцію приймалось до відома, чи, краще сказати, ухвалювалось попробувати використати її, не приймаючи.

Між тим Временне Правительство, що дуже уважно стежило за ходом дебатів в Центральній Раді, передало Раді, — через Генерального Секретаря Зарубіна і Тов. Ген. Секретаря Міцкевича, — хоч і не в писаній формі, свої пояснення до Інструкції, направлені з очевидною ціллю до зниження опозиційних настроїв Ради. Заступник Міністра-Президента міністр Некрасов заявив, що Правительство затвер-

дить трьох Генеральних Секретарів від національних меншин, а не чотирьох, як зазначалось в Інструкції, що Правительство залишило за собою право в неодкладних і негайних випадках передавати розпорядження місцевим властям тільки на час війни, що Комісара України при Тимчасовім Правительстві буде призначено за згодою Генерального Секретаріату і що, нарешті, докладне вироблення компетенції Генеральних Секретарів буде переведено Правительством разом з Секретаріатом. Нарешті, Правительство заявляло, що зараз же затвердить Секретаріат, як тільки Центральна Рада подасть список Секретарів. Видно, Петроград трохи лякали бурхливі настрої Києва.

Треба було приступати до використування Інструкції, цієї нової, як заявив Голова Секретаріату Винниченко, „бази“ для боротьби. Та зробити це було не так легко. Генеральний Секретаріят, утворений при іншій політичній ситуації, розрахований на іншу, інші тепер, базу в своїй роботі, подався тут же, на цій же сесії Ради, в одставку. Треба було скласти новий Генеральний Секретаріят. І тут, в цьому складанню, в цій першій правителльній кризі на Україні, а потім в переведенню справи затвердження Секретаріату Временним Правителством, пропало знову цілий місяць дорогого часу.

За одмовою Винниченка взяти на себе зпову місію утворення Секретаріату, було доручено кінець-кінцем складання нового Секретаріату Д. Дорошенкові (с.-ф.), що був перед тим Комісаром Временного Правительства в Галичині. Та ця спроба кінчилася невдало. Не тільки соц.-рев., а і наців і соціял-дем. не охоче йшли на зустріч Дорошенкові в формуванні Секретаріату, який хотів скласти його з поміркованих елементів і повести роботу на зразок звичайного комісаріята Временного Правительства. Після того, як Д. Дорошенко оголосив на засіданні Малої Ради (1. вересня п. ст.) свою „декларацію“, число його прихильників зовсім зменшилось. Ось текст цієї попередньої його програмової заяви:

„Опираючись на угоді від 3. липня, повний Генеральний Секретаріят проводить загальний напрям політики попереднього Секретаріату, ставлячи на перше місце творчу ділову роботу над утворенням автономного життя на Україні з забезпеченням прав усіх національних меншин, боронячи Україну, як від внутрішнього непорядку, так і від зовнішнього ворога. Декларацію про напрям своєї роботи предложить Генеральний Секретаріят Комітетові Ц. Ради по скінченню свого формування. Генеральний Секретаріят у своїх відносинах до Центральної Ради буде руководитися статутом, виробленим Малою Радою 29. (п. ст.) липня.“ *)

Побачивши, що його програма не знаходить співчуття, Д. Дорошенко відмовився від формування Генерального Секретаріату, і Мала Рада доручила знову цю справу В. Винниченкові, який на цей раз доручення прийняв. Загальноросійське контрреволюційне повстання на чолі з генералом Корніловим, про яке буде мова далі, примушувало Центральну Раду приспішити справу формування і затвердження Секретаріату. 3. вересня (п. ст.) Секретаріят було зложено, і Центральна

*) Перед цією декларацією Д. Дорошенко подав був іншу, ще пралішну, которую потім взяв назад (Вона була надрукована, без згоди президії Центр. Ради, в „Кіев. Мисли“, що викликало було інцидент з репортером „Кіев. М.“ п. Ковалським).

Рада вислала до Петрограду таку телеграму — прохання про затвердження Секретаріату:

„З огляду на гостроту моменту, коли контрреволюція одкрыто виступила проти Временного Правительства і нового ладу, коли можливі контрреволюційні виступи та ексцеси, в цілі рішучої боротьби з контрреволюцією і оборони захопленої влади, для чого в іершу чергу необхідна тверда влада, яка користується авторитетом у населення, Українська Центральна Рада просить Тимчасове Правительство поспішитись з затвердженням Генерального Секретаріату в такім складі: Голова Секретаріату і Секретар внутрішніх справ — В. Винниченко, просвіти — І. Стешенко, фінансів — М. Туган-Барановський, хліборобства — М. Савченко-Більський, міжнаціональних справ — А. Шульгин, Генер. Контрольор — А. Зарубін, Генер. Писар — А. Лотоцький, Комісар при Тимчасовім Правительстві для справ України — П. Стебницький. Питання про Секретаря інші вирішуються, напевно буде не-Українець. Голова У. Ц. Р. — М. Грушевський. Секретарь — Постоловський.“

Після деякої проволоки і вагань, викликаних корніловським контрреволюційним вибухом, Временне Правительство царешті 1. вересня (14-го н. ст.) 1917 р. затвердило список предложеніх Центр. Радою Генеральних Секретарів. А 20. вересня (н. ст.) відбулося перше засідання Генерального Секретаріату.

Так закінчився цей національно-політичний період української революції. На цьому кінчується період легальної боротьби українського народу за своє національне визволення, боротьби, яка ще велась в лоні единого загально-російського революційно-демократичного фронту. За ним пішло — з одного боку поглиблення соціально-економічної класової боротьби, так на Україні, як і у всій Росії, а з другого — початок кріавової оружної боротьби української демократії проти нівелюючо-централістичних змагань червоної Московщини, боротьби, в якій трагічно сплелися до купи обидва моменти української революції — національно-державницький і соціально-економічний.

Не зараз і не тут дати правдиву оцінку довершенню українським народом в цей період його боротьби за краще існування ділам. Були і в цей час помилки, але досягнені результати, безумовно, покривають їх, свідчучи про величі творчі сили пробудженого до нового життя українського робітника, селянина і солдата. З них результатів два являються найбільш значними: перший — це ствердження факту державного відродження України, і другий — примирення між українською і не українською демократією, тобто створення на Україні единого революційного демократичного фронту. Обидві ці перемоги українського народу одинаково значні і доповнюють одна одну. Після цього вже не було вороття до старих часів безпросвітньої неволі, коли український народ викреслювався цілком з великої книги всесвітнього буття.

Додатки до тексту.

1. Склад Виконавчого Комітету Державної Думи: 1) Родзянко, посол з Катеринославщини, октярист, великий дідич (походить з старовинного українського козацького роду), Голова Державної Думи; 2) М. Чехідзе, провідник думської соц.-дем. фракції, Грузин, посол від Грузії; 3) О. Керенський — адвокат з Петербурга, провідник фракції трудовиків; 4) Н. Мілюков, один з лідерів „партії народної свободи“, посол від Петрограду, дворянин; 5) Б. Енгельгардт, посол від мінської губ., земельний власник, належав до фракції так званого центра; 6) О. Коновалов, великий фабрикант з Костромської губ., посол від Костромської губ., належав до фракції поступовців; 7) М. Карапулов, козачий старшина з Тернополі, земельний власник, провідник козацької групи в Д. Думі; 8) І. Днітрюков, посол від Калузької губернії, земельний власник, належав до фракції октябристів; 9) В. Ржевський, посол від Московської губ., дворянин, належав до фракції поступовців; 10) Шиловський — октярист, посол від Вороніжчини; 11) М. Некрасов, професор, посол від Томської губ., кадет; 12) В. Шульгин, дідич з Волині, посол звідти само; московський націоналіст (хоч сам і українського роду — „малорос“).

2. Склад Временного Правительства: Князь Львов, міністр-президент; Проф. Мануйлов, кадет; А. Гучков, основатель партії октябристів; А. Шингарев — кадет; І. Годлев — октярист; Терещенко — великий київський землевласник і сахарозаводчик і, нарешті, член Виконавчого Комітету Держ. Думи — Керенський, Мілюков, Коновалов та Некрасов.

3. В такому ж дусі було складено і „Заяву Петроградського Відділу Союза Українських Поступовців“ (вміщено в газеті „День“, Ч. 4, в 9 (22) марта 1917 р.). Відділ, висловивши в своїй заяві думку, „що скликання Установчих Зборів, які мають відбутися в найближчій будучині, ставить на дений порядок питання про здійснення основного домагання нашої програми — привернення національно-територіальної автономії України в звязку з загальною перебудовою Росії на основах федераційного устрою“, підкреслив, що неодложним і негайно необхідним для населення України він вважає: „зavedення в народніх школах українських губерній рідної мови населення“, „допущення української мови до існуючих на території України середніх шкіл“, „допущення викладів на українській мові й заведення курсів вивчення краю по всіх університетах і інших вищих школах України“, „допущення української мови до практики судових, адміністраційних і церковних інституцій українських губерній з українським місцевим населенням“, „привернення в зайнятих російськими військами частинах Галичини й Буковини всього устрою місцевого політичного та громадського життя і тих національних прав, які мало перед війною місцеве українське населення“ і, нарешті, „негайне освобождення з арешту і повернення з заслання всіх галицьких і буковинських Українців“ в тому числі й голови уніяцької галицької церкви — митрополита А. Шептицького.

4. Перший всеукраїнський педагогічний з'їзд, що відбувся в Київі в початку квітня місяця (ст. ст.) 1917 року при близькій участі більше 500 педагогів нижчих, середніх і вищих шкіл України, в своїх постановах зазначив необхідність негайної українізації вчителівських семінарів та інститутів, народних сільських шкіл на Україні, встановлення при університетах кафедр україн-

ської мови та українознавства для підготовки вчителів для середніх шкіл, необхідність негайнай оріанізації педагогічних курсів для підготовки вчителів для початкових шкіл і заведення українських бібліотек для шкіл, вчителів і народу.

Між іншим, З'їзд підкреслив, що „у вищих початкових школах українізацію треба перевести що-до мови викладу ступнєво, відповільно до педагогічного такту“, а також звернув увагу на необхідність забезпечення інтересів не-українських дітей при переведенні шкільної реформи.

В такому ж духі виніс постанови І Всеукраїнський Педагогічний З'їзд, що відбувся 10—12 серпня (ст. ст.) 1917 р. також в Київі. З'їзд цей уділив велику увагу справі практичного переведення в життя українізації освіти на Україні. Домагаючись, щоби з вересня місяця 1917 року в початковій школі на Україні навчання у всіх групах проводилося українською мовою, З'їзд одночасно зазначив, що українізація вищої початкової і середньої школи, а також вчительських інститутів та семінарів, повинна переводитись в згоді з вимогами І Всеукр. Вчит. З'їду. Між іншим, З'їзд постановив закласти „Просвіти“ по всіх селах України і завести учительські українські спілки по всіх повітах, а також закласти в Київі науково-педагогічну академію для підготовлення кадрів науково і педагогічно освічених лекторів та інструкторів по шкільних справах, а також вчителів для середніх шкіл.

5. Довідавши про засновання Ц. Ради, українські громадські організації в Америці післили на руки її голови, М. Грушевського, досить значну по тому часу суму, 200 тис. рублів, як пригадується, призначаючи її для підмоги для інтернованих в Росії Галичин. З огляду на ті інсінuaції, які розсівалися весь час в черносотенній пресі, що українство, і сама Ц. Рада, працює на заграничні гроші, проф. Грушевський, одержавши банківський чек, оповістив про се всю Ц. Раду, підчеркуючи, що се перша грошева сума, яку Ц. Рада дістає з-за кордону, просив директиви в сій справі. Представники меншиностей, які були вже тоді в Ц. Раді, висловили своє здивовання, що голова доводить до їх відома таку справу: само собою зрозуміло, що сі гроші треба взяти й ужити відповідно призначенню. Але не довго по тім пок. Пугач в „Нар. Волі“ відкрив систему шпіонажу, котру російська тайна поліція далі вела і під режимом Врем. Правительства над усім, що так чи інакше дотикалось українства, і се ясно показало, як оправдана була бережність, яку виявили україн. провідники в своїй діяльності: дійсно против україн. руху нічого компромітуючого не можна було підняти.

6. Для характеристики тодішніх настроїв і домагань Українців в Петрограді, подаємо тут, за московською газетою „День“ (від 21 марта), розмову української депутатії з князем Львовим.

„Дня 17. марта міністр-президент князь Львов прийняв українську делегацію в складі представників петроградських груп Союза Українських Поступовців, українського студенства в Петрограді й зорганізованих українських салдатів та робітників. Делегати: А. Лотоцький, М. Корчинський, М. Славинський, студент М. Чечель і члени ради салдатських і робітничих депутатів Гайдар і Лобода виложили перед міністром-президентом ті домагання, здійснення яких і не потрібно відкладати до скликання Установчих Зборів, а які широко виложено у врученій міністерству записці. Ці домагання такі: призначення в українських губерніях на всі адміністративні посади осіб, котрі були б знайомі з краєм і мовою місцевого населення; призначення на губернських комісарів Українців і призначення при Временнім Правительстві осібного Комісара для українських справ. По окремих галузях державного управління поставила такі домагання: по міністерству юстиції — найскоршого заведення практики у всіх судових установах української мови у всіх випадках зносин з місцевим населенням; по міністерству просвіти — заведення української мови в народніх школах і допущення української мови до середніх наукових заведень, українізації вчительських шкіл і засновання нових, з програмами, пристосованими до місцевих потреб; аж до остаточного та всестороннього пристосування вищої школи на Україні до потреб місцевого населення — заведення у вищих наукових закладах українських курсів і катерд, а в першу чергу в київській університеті, а також і у всіх інших вищих наукових

закладах, де захадають того ученики і де знайдуться відповідні професори; організацій під час літніх ферій коротких курсів для підготовлення народних вчителів для українських шкіл і чиє скорішого призначення необхідних кредитів у розпорядимісті київського Наукового Товариства, що обєднує всі українські наукові організації, та в розпорядимісті петроградського Добродійного Т-ва для видавання загально користних і дешевих книг; з компетенції духовної управи: видання пояснення, що духовенства не можна тепер переслідувати за уживання української мови в проповіді, та найскорішого усунення церковної православної адміністрації в Галичині, яка незаконно захватила там в свої руки владу, і привернення прав греко-уніяцької церкви. Незалежно від цього — в цілі привернення брутально-подушеної старим режимом загально-людського і міжнародного права депутатія домагалася, щоб негайно було відновлено в окупованих російськими військами областях Галичини і Буковини цілий уклад місцевого політичного та громадського життя і привернено національні права, які мало перед війною місцеве українське населення; повернення в заслання іувільнення з-під арешту всіх галицьких і буковинських Українців, які попали під переслідування виключно через те, що старе правительство з неизвестю відносилося до української культури.

Міністр-президент заявив депутатії, що правительство при цій пово не розходиться з тими домаганнями, які Українці предложили.

Звертаємо тут увагу на те, що домагання, заявлені делегацією кн. Львову, дуже подібні до тих домагань, які виложив в своїй заявлі на початку березня (ст. ст.). Петроградський відділ Україн. Поступовців.

7. Правда, вже і в той час більш далекозорими і досвідченими українськими політичними діячами робились докори великоруському поступовому громадянству за його байдуже відношення до сгражданії українського народу в минулому, а також застереження що-до його сучасного і майбутнього відношення до українського визволення. Проф. М. Грушевський писав в одній своїй статті (під заголовком „Повороту нема“, — „Нова Рада“ з 12. квітня пов. ст.):

„Широка автономія України з державними правами українського народу в федеративнім звязку — се та програма даного моменту, від котрої не може бути уступлення назад. Всякі перешкоди, всякі вагання в задоволенню її з боку провідників російської держави чи керуючих кругів російського громадянства може мати тільки один наслідок — се повне пересушення центра ваги в бік українського самостійництва. Прихильники України тепер годяться зістатися на сильній платформі широкої національно-територіальної автономії і федеративного забезпечення державного права України. Але пра пор самостійної України стоїть і розгорнеться з хвилею, коли всеросійські централісти захотілі б вирвати з наших рук стяг широкої української автономії в федеративній і демократичній російській республіці. Се — ясно і повинно бути яспо керманчикам російської держави.“

Та як бачимо з наведених слів пр. М. Грушевського, наявіть і ті з українських політичних діячів, які дуже добре зналися на українсько-московських вільносинах і мали з своєї попередньої політично-громадської практики серіозні підстави не покладатись особливо на „революційність“ московської демократії в національних справах, і наявіть вони, що йшли далеко напереді широких народних мас в своїх національно-політичнах домаганнях, — центр ваги розвязання української проблеми проектували в площині федеративної демократичної російської республіки.

8. На з'їзд прибули представники від українських громад, які входили в склад Т-ва, — Полтави, Чернігова, Харкова, Одеси, Житомира, Камінця-Подільського, Катеринослава, Чорноморщини та Кубанщини, Сумів, Сосниці, Кременчука, Костянтинаграду, Переяслава, Уманя, Винниці, Азова, Гадяча, Лубен, Золотоноші, а також з інших міст України та з Москви і Петрограду. В президії з'їзду були: М. Грушевський, І. Іраг, О. Лотоцький, І. Крижановський і Приходько. Між іншим, на з'їзді С. Єфремов прочитав історичний нарис діяльності „Товариства“, ставлячи його повстання і роботу у звязок з історією національного відродження України і традиційним домаганням українського народу — автономізмом-федералізмом.

9. На конференції, між іншими, трактувалось питання про обєднання укр. с.-д. роб. партії з російською соц.-дем. роб. партією. Конференція постановила, що „основою обєднання повинно бути признання злученою російською соц.-дем. партією принципів, виставлених давніми з'їздами у. с.-д. р. партії: національної програми укр. с.-д. р. партії і принципу національних організацій“. Признаючи в той же час, що при тодішніх умовах негайне обєднання з російською с.-д. р. партією являлось неможливим, хоч і бажаним, конференція постановила вважати необхідним: „а) входити в частинні порозуміння і обєднання з окремими с.-д. організаціями рос. соц.-дем. партії при умові призначення ними наших домагань і б) доручити Бюрові у. с.-д. р. партії наважати зносини з окремими фракціями р. с.-д. р. партії в цілі вияснення їх відношення до нашої національної програми та справи обєднання.“

Само собою розуміється, що з цих балочок про обєднання нічого не вийшло, а „окремі фракції рос. соц.-дем. роб. партії“ виявили своє відношення до національної програми укр. соц.-дем. не в кабінегах і не резолюціями, а запеклою боротьбою проти тієї програми і навіть самої партії, називаючи її не соціалістичною і не робітничою, а дрібно-буржуазною, міщанською і шовіністичною, хоч українська соц.-дем. партія була (за винятком частини національного її програму і діяльності в цій галузі) типовою меньшевицькою російського типу соц.-дем. партією.

10. Найбільш діяльною була київська група, яка провадила свою роботу між студентською молоддю і робітництвом (вона діяльно підpirала і Український Політичний Черв. Хрест). Силами цієї групи видавалась „Боротьба“, під редакцією М. Ковалевського, при участі Л. Коваліва, А. Половського, О. Олеся, С. Єфремова, В. Прокоповича, А. Ніковського, Пригари та інших. Останні пятеро хоч і не належали до партії, але давали літературний матеріал для „Боротьби“. Техничну частину видавництва обслуговували студенти Сенюк, Ксендзюк, М. Чижевський і курсистка З. Засуліч. Перед 1. V. 1915 р. вийшло останнє число нелегальної „Боротьби“. В виданню „Боротьби“ брала участь (правда більш техничну — збиранням потрібних на видання фондів) також і московська організація У. П. С.-Р.

Начерк програми партії, вміщений в одному з чисел „Боротьби“, був складений М. Ковалевським і прийнятий київською групою. Торкався він головним чином двох точок програму — національного питання і земельного. По першому виставлялось домагання національно-територіальної автономії України, як ступінь до національно-персональної автономії. Земельна реформа мислилася в формі націоналізації землі (в дусі Пещехоновської націоналізації).

Баришільська і Ново-Басанська організації були закладені членом партії селянином Одинцем, який був адміністративно висланий з Чернігівщини на Полтавщину.

В 1915 році відбувся в Москві (в січні місяці) з'їзд делегатів українських соціалістичних партій, на якому були укр. соц.-дем. і соц.-рев. З'їзд дебатував питання про утворення одної української соціалістичної партії, шляхом обєднання існувавших тоді партій і груп. Однаке до порозуміння не дійшло. Після закриття з'їзду, есерівська частина його відбула окреме засідання, в якому, в числі інших, брали участь М. Полозов, М. Шраг, М. Ковалевський і Л. Ковалів.

11. Привітати Конгрес прибули представники місцевої влади і майже всіх громадських і політичних організацій м. Київа без ріжниці національностей. В ін'яковім становищі опинився при виголошенні своєї привітальної промови п. Суковкін — київський комісар Временного Правительства, якого делегати-селяни, почувши російську мову, спинили вигуками: „Присяко по-українському!“ Комісар, не знаючи української мови, знявкові і мусів прохати вибачення за те, що говорить московською мовою.

12. Конгрес заслухав слідуючі доклади: Д. Дорошенка — „Державне право і федераційні домагання на Україні“; О. Шульгина — „Федералізм і перебудова Росії на федераційних основах“; Х. Матушевського — „Права національних меншин та їх гарантії“; М. Ткаченка — „Автономія України в федераційній республіці“; Х. Крижановського — „Про способи утворення ав-

тономного ладу на Україні", В. Садовського — Про територію автономної України"; П. Понятенка — „Про забезпечення прав національних меншин".

13. „Русск. Слово“ (від 13 мая н. ст.) писало, між іншим, таке: „На окружний з'їзд прибуло досить велике число селян-Українців, котрі з'їхалися у Київ наслідком агітації групи українських шовіністів. Прибувшим селянам ніхто не дав іновласти і поспішено їх не допущено на окружний з'їзд, члени якого мали відповідні мандати.“

„Кiev. Мысль“ (в передовій статті від 9. мая н. ст.), ілюструючи, як вона сама писала, „практику українського буржуазного руху кількома свіжими прикладами останніх днів“, між іншим пригадала і окружний з'їзд, написавши з приводу цього слідуючі ядовиті рядки: „але ось київська рада робітничих депутатів постановила скликати окружний з'їзд представників рад робітничих і солдатських депутатів, запросивши також представників селянських союзів... З'їзд рад робітничих і солдатських депутатів, яко центрів, довкола яких збіраються сили революційної демократії, має перемінитися в черговий український з'їзд неорганізованого селянства... В справу революційної демократії, поставленої перед незвичайно складними задачами, вдерся суспільний націоналізм, котрий нічого не знає, крім своїх національних інтересів, готовий внести дезорганізацію навіть до рад робітничих і солдатських депутатів, все в ім'я твої самої своєї національної виключності... І з цього приводу наше третє запитання: Як звеліте розуміти тактику подібного роду? Чи вона свідчить, ще говоримо про розуміння задач революційної хвізі — те розуміння не кожному дозволено, — а хоч би про розуміння значення рад робітничих і солдатських депутатів! Чи заховано у всій тій історії інтереси загально-російської революції, чи їх легкодушно — щоб не сказати сильніше — принесено в жертву національному шовінізму?“

Наведемо тут вже при купі і виривок з статті петроградської с.-д. „Рабочої Газеты“ (цитуємо за „Кiev. М.“ ч. 114, № 18 мая) про український рух взагалі. „Федералістичний“ рух на Україні, — пише „Р. Г.“, — має, либоп, характер національної виключності, дрібно-буржуазно-реакційний характер. Коло гасла відділення України гуртується, як радикальне крило українських націоналістів, так і багацько бувших столишніців, що сподіваються знайти в новому основу для контр-революційної кампанії.“ Далі газета радить рос. соц.-дем. партії на Україні обстоювати українську школу, літературу і гасла „широкого краєвого самозначення“, заlevияючи, що тільки така тактика партії „зможе протидіяти тому розладові революційного руху в Росії, якому загрожує вузько-український націоналізм.“

14. З'їзд одкрив Голова Центральної Ради М. Грушевський. До президії з'їзду було обрано: С. Петлюру (делегат фронту — урядник земельного союзу), П. Міхновського (представник запілля), Письменного (делегат флоту) і В. Винниченка (представник Центр. Ради). М. Грушевського було обрано почесним головою з'їзду. Між іншим, з-за пропозиції В. Винниченка обрати головою з'їзду С. Петлюру, на з'їзді вивязалася пристрастна дискусія. Часина делегатів рішуче не годилася на кандидатуру С. Петлюри, як людини не військової. Йк компроміс, було ухвалено не вибрати голови, а вибрати збірну президію.

15. Наводимо тут кінець цієї постанови, що має більш технічний характер: „...В цій справі з'їзд визнає: а) що в існуючих військових одиницях та військових частинах всі українські вояки, як офіцери так і солдати, повинні бути негайно виділені в окремі частини; б) в військових одиницях на фронті виділення повинно провадитись поволі, в залежності від тактичних і інших військових обставин, постільки, поскільки це виділення не буде вносити дезорганізації на фронті; б) що ж до флоту, то з'їзд вважає, по тим самим мотивах, можливим і необхідним: в Балтійській флоті укомплектувати де-котрі з кораблів виключно командами української національності; що ж до флоту Чорноморської, то, зважаючи на те, що вона і зараз складається в переважній більшості з Українців, — поповнювати її надалі виключно Українцями.“

16. В справі земельній з'їзд виніс слідуючу ухвалу: „1) Право власності на землю та підземні багатства в автономній Україні повинно належати виключно цілому народові. Умови розподілення цієї землі між працюючим на ній людом має виробити і визначити Український Сойм, на підставі справедливості та рівності

всіх людей, що живуть на території України. Разом з тим повинні бути вироблені закони користування лісами, визискування водяних та мінеральних багатств на громадських засадах. 2. До остаточного розвязання цього питання Тимчасове Правительство повинно негайно припинити всікі акти купівлі та продажу і взагалі передачі землі і лісу з рук і в першу чергу закордонним товариствам та окремим особам, а також урегулювати орендні відносини.“

В справі освіти з'їзд постановив: „1) З осені 1917 року повинно бути переведено Тимчасовим Правителством навчання по школах України на українській мові, з забезпечением прав національних меншин; 2) українська початкова школа повинна бути обов'язковою, загальною і утримуваною на державні кошти; 3) ті українські гімназії та інші середні школи, що будуть одчинені вже з осені біжучого року, повинно утримувати на державні кошти; 4) справу переведення в життя українських шкіл — середньої та вищої — з'їзд залишає компетенції Української Центральної Ради; 5) що до освіти для українського війська, то, відповідно до ухваленої з'їздом українізації, і військова освіта повинна переводитись в життя в українському напрямку: а) на українській мові, б) шляхом відкриття військових шкіл од найнижчих до вищих, до академії генерального штабу включно; 6) При сучасних умовах, як в армії, так і у флотах, з'їзд вважає необхідним: а) щоб в учебних командах, де є змога, можна було навчати Українців на їх мові; б) статути військової і ріжні підручники щоб було перекладено на українську мову з відповідним пристосуванням; в) щоб для українських військових громад і гуртів винищувалось літературу (газети, журнали, книжки і альбоми літературу) на державні кошти на таких самих умовах, як винищується ця література на мові російській; г) щоб було однією просвітні курси у війську; 7) що до перетворення існуючих вже на Україні шкіл (як от юнкерські, інженерні, морські, авіаційні й інші школи), то практичне переведення цієї справи з'їзд доручає Центральній Українській Раді з обраним з'їздом українським Генеральним військовим Комітетом; 8) щоб була вільна народна школа.“

17. Після конгресу Українська Центральна Рада виділила з'вого складу Виконавчий Комітет, що згодом перетворився в стало законопідготовче і в певних межах законодавче тіло, так звану Малу Раду. Існування Виконавчого Комітету в той час являлось вже необхідним. З одногу боку треба було мати постійний орган для звязку з революційними організаціями на місцях і для керування ними, а з другого — для зносин з Временим Правителством в справі заведення автономного ладу на Україні. В склад першого Виконавчого Комітету Ради (обраного на початку квітня ст. ст. на першому засіданні реорганізованої Центр. Ради) було обрано такі особи: Головою — М. Грушевського, товариши — В. Винниченка і С. Єфремова, членами: Х. Барановського, Х. Крижановського, М. Стасюка, Запорожця, Коваля, С. Веселовського, І. Христюка, Бойка, Одинця, Прокофовича, А. Ніковського, пані З. Мірну, Вілінського, Колоса і пані Черняхівську-Старицьку.

18. Коли Делегація Центр. Ради прибула до Петрограду, там вже працював реформований склад Временного Правительства. Зміни в складі Правительства полягали головним чином в тому, що уступили з своїх посад міністр закордонних справ Мілюков і міністр війни Гучков, великих приклонників війни до „побідоносного кінця“. Власне, боротьба між Правителством і радою робітничих та солдатських депутатів за справу мира і викликала цю кризу. Міністром військових і морських справ став Керенський (що перед тим був міністром справедливості); міністром закордонних справ сахарозаводчик і землевласник Терещенко, земельних справ с.-р. Чернов, міністром праці с.-д. Скобелев, міністром почт і телеграфів с.-д. Церетелі, міністром освіти Мануйлов, міністром фінансів Шингарев, міністром комунікації Некрасов. Міністром-президентом залишився кн. Львов.

Це коаліційне, „оловянене заступники революційної демократії“ (як воно себе саме називало в своїй декларації) правительство опублікувало програму заяву, в якій торкнулось: 1) справи війни (обіцяючи вжити заходів до заключення загального мира без анексій і контрибуцій і однією засаратний мир); 2) економично-фінансового становища Росії (обіцяючи запровадити контроль над

продукцією, обміном і розділом продуктів, полагодження продовольчої справи і урегулювання справи оброблення трунів, фінансові реформи на демократичній основі); 3) робітничого питання (обіцяючи поробити заходи до охорони праці) і 4) справи скликання Установчих Зборів. Отже в свою революційну програму нове — „доповнене представниками революційної демократії“ — правительство зовсім не вносило справи національної.

19. До речі, приблизно так, як оце кадети, розвязували національне питання і московські соц.-демократи. На Окружному З'їзді російських соц.-дем. меншевиків, що відбувся в Київі в кінці квітня (ст. ст.), було винесено в національній справі таку ухвалу: „Вважаючи, що при нинішній стадії економічного розвитку, коли для капіталізму тісні навіть рамки великих держав, домагання федераційного ладу Росії, на основах договірного звязку її окремих самостійних частей, суперечить історичному ходові річей і грозить при державнім роздробленню витворити нові перешкоди для розвитку продукційних сил і єдності клясової боротьби пролетаріату; признаючи рівночасно, що з'огляду на незвичайну широкість території Росії, величезної ріжнородності її частей, під економічним, культурним, побутовим і етнографічним оглядом, неможливе дальше збереження утверджуючого централізму, що панував досі, — київська окружна нарада російської соціал-демократичної робітничої партії вважає, що демократична республіка, в признанням країм, які відріжняються етнографічними і культурно-економічними особливостями, права на автономію з власними представницькими зібраними, зберігаючи єдність Росії, яко державно-економічного організму, вповні забезпечує окремим краям приспособлення державних форм до їх особливостей і гарантує їх населенню можливість найширшого культурно-національного розвитку.“

Отже і в с.-д. все кінчалось па можливостях „культурно-національного розвитку“. Це — теорія; що ж торкається щоденної практики в пристосованні її до українського руху, то справа стояла, звичайно, ще гірше. На цій же самій с.-д. нараді, докладчик по національній справі В. Дрелінг, заявив, між іншим, що „є наявні сумніви, чи українська мова — спрощена мова, чи наріччя“; Д. Даудзюн, племов обороняючи Українців, також сказав, що складність розвязання української проблеми ліститься також і в тому, „що українська мова не розвинулася ще так, щоб прийняти всю загально-людську культуру“, а „землячок“ — „малорос“ Кириленко (як і годиться всім ренегатам — політичним, релігійним, чи національним), ще більш гостро виступав проти українського руху, заявляючи, що „українська мова находитися в процесі вироблення, і через те необхідно вести пропаганду і давати робітництву літературу в російській мові“.

Само собою розуміється, що ще а більшою нестацією ставилась до української справи московська демократія на Московщині. Йдучи в теоретичних своїх заявах часом далі пануючої демократії на Україні, вона в своєму буденому житті, в своїй акції, дій — зовсім не брала на увагу української справи. Цим треба пояснити той факт, що делегація Ценгр. Ради довший час не могла добитись побачення з Виконавчим Комітетом Петроградської Ради робітничих і салдепутатів, а, добившись його — не могла одержати жадної відповіді.

20. На з'їзді було обрано в склад Ради Сел. Депутатів, депутатів від тих повітів, які були представлені на з'їзді, всього біля двохсот душ. Одночасно з виборням Ради Сел. Деп. було обрано і Центральний (Виконавчий) Комітет Селянської Спілки, в склад якого, в числі інших, увійшли: М. Стасюк, В. Винниченко, М. Ковалевський, П. Христюк, Б. Мартос, Арк. Степаненко, М. Осадчий, І. Пугач і А. Лівіцький. З'їзд одноголосно ухвалив, щоб Тимчасовий Центральний Комітет Селянської Спілки ввійшов в склад Української Ради Селянських Депутатів і щоб ця остання в повнім своїм складі ввійшла з правом рішаючого голосу в склад Української Центральної Ради. Входженням Ради Сел. Депутатів в склад Центр. Ради було покладено початок переформуванню Ц. Ради на нових, класових основах. З цього часу почавши, Центр. Рада виразно стала на шлях перетворення в орган українського революційного селянства, робітництва і салдатів.

21. До президії з'їзду в числі інших було обрано: Гаврилюка, Сивашанку, Левицького, Петлюру, Викичена. М. С. Грушевський був обраний почесним головою З'їзду.

Як розгорілися московські націоналістичні пристрасти біля цього з'їзду, свідчить, крім заборони з'їзду Керенським, що й ганебний вчинок прибічника Керенського — Начальника Київської Військової округи полк. Оберучева („гоже соціаліста“), який — чи свідомо, в цілях дисcreditaції і провокації з'їзду на якісь нерозумний вчинок, чи, може, з перелаку і будучи введений в блуд Начальником Київської Міліції Лепарським, — опублікував у газетах повідомлення про те, що немов би з'їзд виник постанову п. о оружне захоплення Київського Відділу Державного Банку та Київського Губерніального Казначейства. Хоч подібної постанови на з'їзді не було і не могло бути, але Оберучев все-таки настільки твердо повірив в існування вигаданої вим же самим чи Лепарським постанови, що навіть поставив був збільшенню військову охорону біля банку й казначейства.

Ця явна провокація надзвичайно обурила з'їзд. Деякі делегати вимагали негайного арешту Нач. Округи Оберучева. Коли б такий арешт відбувся, то неєдномо, чим би скінчився з'їзд і як пішов би дальший революційний рух. Можливо, що з'їзд, а разом з ним і Центральну Раду було б після цього розігнано збройною силою військ київської залоги (в більшості великоруського складу).

Коли провокація не вдалась, Нач. Округи п. Оберучев перепрошуєвав і пояснював свій вчинок тим, що його ввіз в блуд Нач. Міл. Лепарський.

22. В справах військових Генеральний Військовий Комітет подав токладне звідомлення про свою минулу працю і план на майбутнє, спишившись на тих попередках, які він зустрічав раз-у-раз з боку російських військових властей в своїй роботі. По обміркуванню звідомлення, праця Г. Комітету була з'їздом ухвалена, при чому з'їзд зажадав, щоб вищі військові власти затвердили Укр. Комітет, як українську військову інституцію.

Далі з'їзд потвердив постанову Першого Військ. З'їзу про українізацію війська і доручив Комітетові розробити докладний план практичного переведення українізації, взяши при цім на увагу також і „вільне козацтво“, що в той час вже ширилося в деяких повітах Київщини.

Відповідно до тої нової важкої ролі, яка припороучалася з'їздом Військовому Комітету, з'їзд ухвалив постанову про обов'язковість наказів Українського Військового Генерального Комітету для всіх українських вояків та українських військових організацій.

Затвердивши далі (по докладу С. Петлюри) схему організації Українського Військового Генерального Комітету (складену відповідно вимогам військової науки і практики) і Української Ради Військових Депутатів (по докладу Полозона), — з'їзд перевів вибори членів до цих організацій (власне, перевибори Військ. Генер. Комітету і вибори Тимчасового складу Ради Військових Депутатів).

В земельній справі з'їзд ухвалив слідуючу постанову: „Всеукраїнський Військовий З'їзд в земельнім питанні на Україні цілком приєднує свій голос до постанов про земельну справу Всеукраїнського Селянського З'їзду, що відбудувся 2го травня — 2. червня 1917 р. у Київ, і всіма засобами буде підтримувати його постанови.“ (Ці постанови написено палим дали).

23. „Кіев. Мысль“ (з 19. червня п. ст. 1917 р.) так описує цю присягу вояків:

„...Сильно гудів з давнині Софійського Собору лавін „Рафаїл“ і сквапливо сипав звінкі дрібні звуки збор мешніх дзвонів. Ціла площа, яка вже потонула в сітінках вечора, предста лила незвичайний вигляд. Діситки тисяч народу заповнили її — від Софійського Собору до Михайлівського монастиря. У самого памятника Хмельницького відслежено модебінь. Український Полк гетьмана Богдана, як один чоловік, ушав на коліна. Стала навколо і публіка. В сутінках блищала щетина сталевих балетів над головами вояків, що стали навколо...“

А потім почулися пристрастні промови.

— Брати-Українці! Ви вже присягали раз... Присягнемо ж ще, що без автономії нашої матері-України не вернемося до своїх частей!...

— Присягайте ж!

— Присягаємо! — Й повітря затряслося від однодушного оклику, що вирвався з грудей...

Гучно встали на ноги. Почулася в темноті команда, й гучно стало переходити вояцтво. Поплалася пісня:

- . . . „і докажем, що ми, браття, козацького роду!“
- . . . „ще нам, браття-козаки, усміхнеться доля“ . . .
- . . . „душу й тіло ми положим за свою свободу“ . . .

На темній небі засвітилися великі яскні зорі. Виразно відбився темною бронзовою купою Богдан на коні з піднесеною булавою . . .

І здавалося, що тисячолітні київські вулиці смутно згадують якийсь давній-давній сон . . .

24. Дійсно, в ті дні (коли відбувались селянський і військовий з'їзди) в Києві буквально кипіло. Здається, не було тоді на цілій цивілізованій Кіевіні одної людини, якої б національності і класової приналежності воїна не була, яка б не приймала безпосередньої участі в вирішенню української справи на тих безконечних великих і маліх народніх вічах-мітингах.

„Кіев. М.“, в статті „Недільні віча“ (з 19. червня и. ст.), між іншими, так описувала київські час рої й ті віча:

„Минулі неділі хвилі українського народного руху піднеслися високо і круто. Тимчасове Правительство передає домагання Центральної Ради Установчим Зборам. Керенський не признає відповідним скликання в даній хвилі українського військового з'їзду. Ці два факти розхвилювали українство і викликали гучний і шумний прилив. У суботу до пізньої ночі в Педагогичному Музею відбувалося тайне засідання Центральної Ради. Прийнято відому вже резолюцію. На неділю на 11 г. з ранку в Троїцькій Народній Домі назначено відкриття українського військового з'їзду.“

Був гарячий день. Хоч з ранку перейшов дощ, але він не освіжив атмосфери. Входу до Народного Дому бережуть салдати і до середини поки що нікого не пускають. Довкола величезні патовни салдатів-Українців, матросів у білих сорочках, і тут і там між тою товиною, що комашиться, мов муравлище, окремі постаті горожан. Виясняється, що відкриття з'їзду відкладається на 5 г. пополі, тому, що не всі ще делегати прибули до Києва. А народ усе підходить — і знає салдати, знають матроси. Багато офіцерства, делегованого на з'їзд. Майже половина делегатів — з боєвими нагородами на грудях, з „георгіями“, з медалями, орденами. Трапляються салдати, груди которых прикрашені всіма степенями георгіївських хрестів. Поневолі любуєшся рослинами, поставними, свободними в руках матросами. Засмалі молоді люди видаються відлітими з прегарної бронзи, і загалом поневолі піддаєшся, поневолі захоплюєшся застросом, який тут царєє.

Але настрий напруженій. Довкола летючі імпровізовані віча майже на цілій просторі від Народного Дому до Миколаївського Парку. Всюди — рожови про українські спрazzi, — горячі, одушевлені, але ба! — Часто переходить у роздражнений крик, трохи що не взаємні образи.

— Нас Московщина раніше душила! — чути з ошої товни, — триста літ душила. І тепер ваше правительство не позволяє нам збиратися, коли ми захотіли уладити своє життя . . .

А доброволець-Українець просто рубає, без надуми:

— Російська демократія проти нас!

— Позвольте, товаришу, — легко пробує хтось полемізувати, — я розумію, коли ви ще говорите про буржуазію, але сором вам говорити так про російську демократію . . .

— А чого ваша демократія мовчить? І московське правительство, чи не з демократії?

— Буржуазія скрізь є . . .

— У нас, на Україні, нема буржуазії. У нас — одна партія, один народ.

— Російська демократія зовсім не проти домагань Українців . . .

— А звідки ви це знаєте? — різко перебиває доброволець.

— А звідки ви знаєте, що демократія проти вас?

Уже почулося роздражнення, і люди спішно або замовкають, або розходяться. Українці говорять сміливо, свободно і часто різко. Ті, що з ними полемізують, почувають себе змішаними: бо справу ставиться так, що їх обвинувачують трохи не в насильствах.

— Ім з'їзд став більшом в очах, а польський з'їзд дозволений? — говорить високий український салдат. — Чому нам не можна?

Скрізь товни протискається гарно вдягнений маленький повний пан. Витягнувши вперед руку з відтятим вказуючим пальцем, він гаряче говорить з сильним польським наголосом:

— Я вам скажу дуже коротко: польський з'їзд скликається для того, щоб всадити ніж у груди Німцеві. А український з'їзд, — для того, щоб всадити ніж у спину великої російської революції... Більше я вам нічого не скажу!...

— Він нагло повертається на каблуках і швидко віддається.

В одній товні підстаркуватий Жид-ремісник з Великої Васильківської пробує спорити:

— Я так думаю, що всі називаються „руsskіe“: і Українці, і Поляки, і Жиди і Вірмени — я уважаю, що все „руsskіe“... Іроничний сміх.

— А ви історію знаєте? — спілеться на цього град питань.

— Ні, — змішано відповідає той, — історії не знаю...

— Ну, то раніше довідайтесь, а потім говоріть...

Той самий спір у другої товни. Обступили російського ремісника.

— Та що ви говорите? Корінь „руsskого“ народу це — Українці, як хочете знати, а північні народи — це галузі...

І знову:

— А історію знаєте, читали?

— Читав...

— Ну й багато ж знаєте! Прочитайте ще!

Салдат Великорос стоїть проти салдата Українця. Спорять і зачинають сердитися:

— Що ж то буде, говорить Великорос: всі зачнуть відокремлятися, Українці, Литва, Сібір... Ви хочете всіх звідси вигнати...

— Товариш! Ви говорите дурницю! Ви не читали нашої программи.

— Яку дурницю, коли я сам чув: і то наше, і то наше... Вчора на станції кричали: „І станція наша!“ Чому ми від вас не відокремлюємося, а ви хочете від нас відокремлюватись?

— Що? — дивується Українець.

— Я говорю: чому ми вас не кидаємо, а ви хочете нас кинути?

Українець вигукає:

— Та йдіть собі, куди хочете! геть на всі чотири! Ми вас не тримаємо! Ще в заду дамо колпака!

Вибухає і Великорос: тяжко дышучи, обидва міряють один одного недобрими поглядами.

— Та ви не хвилюйтесь, товариш! поволі відзвивається Великорос.

— Ну, і ви так само заспокойтесь! многозначно говорить Українець.

І цілий день було людське море розхвилюваних пристрастей. І думалося: далеко ще до повної побіди єдей соціалізму...

* * *

Перед Музеєм також салдатське море. Тут видаються картки для вступу на з'їзд. Черга почалається від першої лінізії і тягнулася вздовж давньої стіни в залізними гратах.

— Ось тебе й заборонили з'їзд! Дивіться, як народ іде хмарою! весело говорить добре збудований салдат, що обливается потом від палячого проміння гарячого сонця.

Народ прибуває. При вході до Музею зібралася величезна товпа, і нікто не може дістатись до середини. Величезний вестібюль Музею гуде. Гомін відбивається луною десь нагорі від тисячі голосів, від тупоту тисячів ніг військових людей, що входять і виходять. Під стінами за столами писарі безперервно пишуть сині членські картки та їх дають пояснення... А на горі засідає Військовий Генеральний Комітет, куди приходять за розвязкою різних організаційних справ.

* * *

О 5. годині Народний Дім переповнений. Величезна густа товка лишається на вулиці. Не всі делегати з синіми картками попадають сюди, а тим, хто хотів би бути присутнім, якщо публіка, відмовляють:

— Добродію! Нема ні одного місця. Ось позірте ж. — І дійсно, нема ні одного місця! Театр знизу до верху заляганий народом — солдати, офіцерство, матроси. Одна суцільна маса, що густо збилася. Коли зі сцени глянеш на галерею й інші верхні місця, бачиш чорніочу кушу народу. Коли глянеш у цартер, — одно солдатське людське обличча. На сцені президія. Голова — Винниченко. Він досвідчений, умілий голова: спокійно і ділово проводить цим незвичайним вічевим, з огляду на скількість народу. Послух голові, дисципліна — взірцеві. Але й тут настрий напружений. Ухвалюють, що буде віче, а з'їзд відкривається в понеділок рано в городському театрі.

— А дадуть театр? — питает хтось.

— Його сусід усміхнувся і не відповів нічого. На сцені один з перших бесідників віча — людина в солдатській формі. Бесідник починає говорити, але не знає добре української мови. Чуються бурхливі протести. Від бесідника дотрагаються поясниць: хто він? Він пояснює: він початково-телефіграфічний уядовець, родом з Катеринославщини; просить вибачення, що умови життя були такі, що він забув свою рідну мову. У відповідь несуться падкі оклики. Віче ухвалює: Хай говорить, як може, як уміє! . . .

Про що говорили на вічу? Про автономію.

— А чи буде з'їзд? — запитує бесідник. У відповідь — бурхливі оплески.

— Ось і відповідь! — закінчує бесідник.

— Керенський не міг заборонити з'їзду!

— Попросіть Керенського, хай він сам прийде сюди, хай почне від нас, чого нам треба! . . .

— Ми — вільний народ! І ні Керенському, ні Тимчасовому Правительству, цеб-то російському народові, й нікому іншому не вдастся спинити вільний народ! . . .

— Як народ захоче, так і уладить своє життя! . . .

Один з делегатів докладно оновідає, як трудно було йому дістатися на з'їзд: всюди робили переколи, на кождій станції иролонували вернутися назад.

— Лекше мені було в Карпатах наступати, — говорить офіцер, ніж приїхати зі Пскова до Києва.

А коли одну групу спинили і бесідник спілав їх, чи йдуть вони даліше, отримав відповідь:

— Часу не гаємо, їдемо в Київ!

— І так, з'їзд повинен відбутися. Це не буде дезорганізацією. Дезорганізація буде тоді, коли з'їзду не відбудеться!

— Розв'яжім українську справу тепер. Вони залихають її то сюди, то туди — в ріжні кутки. Коли не розіняжемо, — скажуть, що боїмся!“

25. Привітання Центральній Раді та постанови про придолучення до І Універсалу і визнання Центр. Ради своїм Урядом дуже інтересні, як своїм змістом, так і формою. Українські газети того часу (та й російські) нерепоновані дими. На жаль, не всі вони попали в пресу, а й ті, що попали, не зібрані до купи і не систематизовані. Тут ми наведемо кілька таких привітань та постанов:

„Збори харківської туберніскої Ради, що відбулись 11. червня, вітають поповнену представниками війська і селянства Центральну Раду, цілком поділяють напрямок її діяльності та признають її своїм тимчасовим Урядом. Голова Ради Рубас. („Р. Г.“ 6. VII.)

„Кременчуцьке Земельське (надзвичайне) Зібрання, приєднувшись до І Універсалу і визнаючи Центральну Раду органом правительственої влади, асінувало до розпорядимости Ради 15.000 рубл.“ („Реч“ з 14. VII.)

„Золотоноське повітове Земство, приєднувшись до І Універсалу і визнаючи Ц. Раду за Уряд, асінувало до розпорядимости Ради 15.000 карб.“ (Г. II.)

„Полтавська Шкільна Рада вітає Українську Центральну Раду, яко єдиний правомочний орган українського народу, і заявляє, що буде підтримувати всі її заходи, направлені до здобуття прав українському народові. Голова Зборів Я. Стеньк“ („Р. Г.“ 30. VI.).

„Остерський повітовий український з'їзд (на Чернігівщині), прилучаючись до І Універсалу, заявляє, що він визнає Українську Центральну Раду Тимчасовим Правителством в межах України“ („Реч“, 12 VII.).

„Ми, Українці, громадяне і козаки катеринославської і гусаківської волостей авенигородського повіту (на Київщині), зібралися 10. червня на віче, з великою радістю вислухали й прийняли Універсал. Щиро дякуємо Центральній Раді за її заходи і кажемо, що ми будемо всіма силами підтримувати її, яко наш Тимчасовий Уряд. З доручення громадян, комісар катеринославської Поліщука.“ („Р. Г.“ 6. VII.)

„Члени всіх організацій м. Яготина (на Полтавщині), обміркувавши на загальнім черговім зібранню Універсал Укр. Центр. Ради до українського народу, ухвалили прилучитися до Української Центральної Ради і вивчити її свою повну покірність і свое повне довір'я, підтримуючи її до того часу, поки вона буде захищати інтереси люду України в демократичному напрямку“ (Р. Г.“ 6. VII.).

„В деяких волостях Бердичівського повіту селяни, виконуючи наказ Універсалу про самооподаткування, наложили податок по 10 коп. від десятини на своїх поміщицькі землі.“ („Рус. Сл.“ 4. VII.)

„Зорганізовані солдати й офіцери винницького гарнізону (на Поділлю), зібрані на вічу в городському театрі в числі звиш 2000 чоловік, постановили: визнати український Військовий Генеральний Комітет пайвищою нашою законною владою і завсіди та всюди виконувати його розпорядки; призвати Укр. Центр. Раду найвищою установою на Україні, правомочною вести всі справи України. Голова Струмінський. Товариш Голови Дудич“ („Р. Г.“ 30. VI.)

„Українці солдати егерського, семенівського та ізмайлівського гвардійських полків, зібралися 5. липня (н. ст.) в манежі егерського полку, постановили: всіма силами підтримувати волю українського народу, висловлену в Універсалі Української Центральної Ради“. („Русск. Вод.“ 6. VII. н. ст.). (Це ті солдати, що перші повстали оружкою проти царя на вулицях Петрограду).

„Українці офіцери, урядники і солдати Головного Штабу на загальних зборах постановили: привітати Універсал Української Центр. Ради, визнавши його справжнім висловом домагань української революційної демократії; визнати Укр. Центр. Раду за своє Тимчасове Правителство автономної України і довести до відома Ради, що всіма силами будемо боротися і боронити волі українського народу.“ (Русск. Вод.“ 8. VII. н. ст.).

„Канівська Повітова земська Управа, обговоривши Універсал Української Центральної Ради, постановила привітати Українську Центр. Раду з великим почином в справі організації спокою і порядку на Україні. Узнаючи Укр. Центр. Раду Тимчасовим Українським Правителством, повітова Управа, яко репрезентанта національного канівського повіту, приймає до виконання вказівки Ради, яко найвищої адміністративної влади на Україні. Слава Українській Центральній Раді! Слава українському народові! Слава українському війську!“ („Русск. Сл.“ 30. VI. н. ст.).

„Нарада представників повітових земських управ цілої київської губернії, обміркувавши І Універсал Центральної Ради, постановила: Вітаючи Універсал Укр. Центр. Ради, як найвищого органу зорганізованого українського народу, нарада представників київської губернської земської Управи та представників повітових земств київської губернії, висловлює повну готовність працювати в контакті з Радою; признає потрібним давати Раді матеріальну підтримку і з свого боку просить Раду давати земським організаціям моральну підтримку в їх роботі на користь населення.“ („Рус. Сл. 30. VI. н. ст.“).

„В Полтаву прибуло зі східних губерній до 4000 солдатів Українців з офіцерами, в цілі сформування українських військових частей. Салдатів і офіцерів урочисто привітала місцева українська військова Рада під проводом голови Ради — салдата Панченка. На честь прибувших, при величезнім зібранню народу, відбулося величне віче пам'ятника полтавської перемоги. На вічу проголошено постанови ради робітничих і солдатських депутатів і всіх соціалістичних партій про прилучення до виданого Українською Центр. Радою Універсалу. Вислано до Центр. Ради телеграму з запевненням підтримки її діяльності.“ („Рус. Вод.“ 3. VII. н. ст.).

„Після молебня і прочитання Універсалу Укр. Центр. Ради, 5. український полк (в Умані) прийняв присягу на вірність Центральній Раді“ („Рус. Сл. 1. VII. и. ст.“).

„Через Харків переїхали до Києва два ешелони українських військ. Майже на кожнім вагоні розвивався національний український прапор. На запитання відповідали солдати, що вони йдуть до Києва, щоб віддати себе в роспорядження Укр. Цент. Рада“ („Річ“, 6. VII.).

„Надзвичайні борзенські земські збори ухвалили признати Укр. Центр. Раду найвищою урядовою інституцією й асінувати в її роспорядження 300 карб.“ („Р. Г.“).

„Українці професійного з'їзу праці писарства московсько-кіївсько-воронізької залізниці, отримавши Універсал, з радістю широко вітають Центр. Раду, бажаючи левного й негайного здійснення давно жданої святої мети — визволення Рідного Краю. Товариш Голови Воронуха“ („Р. Г.“).

„Селяне с. Насташки, васильківського повіту на Київщині, зібралися на віче 27. червня (и. ст.) в числі 600 душ, ухвалили привітати Універсал Укр. Центр. Ради й висловити Раді повне довірря, яко наїголовнішому правительственному органові на Україні. Голова віча Козик, пискарь Ванара.“ („Р. Г.“).

„Громадяне села Броварки гадяцького повіту на Полтавщині на своїх зборах одноголосно постановили штіти за Центр. Радою і віддати до скарбниці Ради по 10 коп. з десятими“ (Н. Р.).

„В селі Дикачівці полтавського повіту, селяне, вислухавши з радістю Універсал, одноголосно постановили коритися цілком Центр. Раді, яко своєму Тимчасовому Правительству“ (Н. Р.).

„Збори робітників-Українців пічного й штаміжного заводів у Катеринославі, що відбулися 7. липня (и. ст.), вітаючи Укр. Центральну Раду, яко єдиного виразника інтересів українського народу, ухвалили: вважати Універсал актом величезного значення в історії українського руху і висловити Укр. Центр. Раді своє повне довірря, заявляючи готовність підтримувати її доти, поки воля буде боронити інтересів українського народу в демократичній напрямку.“ (Р. Г.)

26. Внутрішня конституція Центральної Ради до часу утворення Інформального Секретаріату опреділялась слідуючим „Наказом“, прийнятим на Загальних Зборах Ради, що відбулися невдовзі після Національного Конгресу (а саме 6. мая и. ст. 1917 р.):

„I. Українська Центральна Рада, будучи представницьким органом усієї зорянізованої української людності, має своїм завданням виконати волю тої людності, висловлену на Українських Національних З'їздах, це-б-то переведення автономії України в федеративній демократичній російській республіці, з забезпеченням прав національних меншин, що живуть на території України. Переїмаючи ту волю людності, У. Ц. Рада тим самим передає право ініціативи, обединення і керування в сьому завданню діяльності організацій, що мають в ній представництво, й виконання постанов Національного З'їзду.

II. Склад Ради обрано на з'їзді представників українських організацій і його має поповнити сама Рада, згідно з постановою з'їзду, через кооптацію.

III. Робота У. Ц. Р. проводиться через загальні збори та через Комітет Ради.

A. 1) Загальні збори визначають напрям і характер всієї роботи Ради; 2) загальні збори є звичайні (чергові) або надзвичайні; 3) звичайні збори мають відбуватися не рідше, як раз на місяць; 4) . . . 5) надзвичайні загальні збори скликася Комітетом при загальній потребі; 6) . . . 7) . . . (пропущені точки — техничного характеру, про порядок скликання зборів то-що).

B. 1) Через Комітет Ради провадить роботу Рада в конкретній обставині моменту, яка постійно змінюється; 2) В склад Комітету входять: а) вибрана З'їздом президія Ради — Голова та два заступники Голови; б) члени, вибрани загальними зборами Ради в числі 17 чоловіка; в) вибрані Комітетом голови комісій Ради, не більше восьми; 2) окремі особи, кооптовані Комітетом до повного його складу в числі 33 членів; 3) Комітет вибирає з-поміж своїх членів секретарів і скарбника Ради, а також голов комісій; 4) на голов комісій можуть бути вибрані і не члени Ц. Ради, які тим самим стають членами Ради

і Комітету, згідно з постановою З'їзду; 5) Членами комісій Ради можуть бути... 6) Комісії утворються Комітетом... 7) Комітет веде і керує роботою канцелярії Ради; 8) Комітет повинен повідомляти як найскорше про постанови Ради і Комітету губернські і повітові Ради.“

З утворенням Генер. Секретаріату, ця „внутрішня конституція“ Ц. Ради цілком природно підлягала деяким змінам в напрямі більш виразного закреслення законодавчих функцій Комітету, що став з того часу справжньою „Малою Радою“, і передачі всієї повноти виконавчої влади (правительственої) Генер. Секретаріатові.

До речі, тут зауважимо, що на п'ятій сесії Центральної Ради (від 20. червня ст. ст. до кінця цього місяця), на якій було затверджено першу Декларацію першого складу Генер. Секретаріату, відбулась реорганізація Президії Центральної Ради. Товаришами Голови Центр. Ради було обрано (замість Єфремова і Винниченка, що вішли в уряд): М. Шрага (с.-р.), С. Веселовського (с.-д.), Х. Крижановського („трудовик“) і А. Ніковського (с.-ф.); ссекретарями Центр. Ради: М. Чечеля (с.-р.), Л. Постоловського (с.-р.), Л. Чикаленка (с.-д.) і Я. Левченка (с.-д.).

27. Дебати над декларацією тяглися в Центральній Раді два дні — 26. і 27. червня (ст. ст.). Виступали промовці від фракцій і відчитували свої формули переходу до чергових справ, які, що-правда, мало ріжнилися одна від одної, бо всі висловлювались за затвердження декларації, зустрінутої, після її прочитання, загальними оплесками зборів. На найбільш радикальній позиції заявила фракція укр. с.-р., промовець якої М. Ковалевський, між іншим, зазначив, що Секретаріат повинен змагати до утворення національного бюджету і одверто заявити, що „організацію нації ми мусимо закінчити на своїх Установчих Зборах.“

Після дебатів Рада ухвалила слідуючу, запропоновану фракцією у. с.-р. формулу переходу:

„Вислухавши декларацію Генерального Секретаріату, Українська Центральна Рада висловлює йому новне довіря. Уважаючи Генеральний Секретаріат найвищим народоправним органом українського народу та його найвищою властю, маючи на увазі, що в інтересах українського трудового народу взагалі являється скликання Українських Установчих Зборів, визнаючи потрібним, щоб Генеральний Секретаріат в чергову сесію Центральної Ради представив доклад про Українські Установчі Збори, Центральна Рада переходить до чергових справ.“

Між іншими, на цій сесії Центр. Ради сперше виразно заявила себе своїм виступом в справі декларації фракція так званих „націонал-революціонерів“. Група ця (під проводом М. Любильського) ставила на першу чергу довершення національно-політичної української революції і тільки на другу чергу ставила питання соціально-економічні. Нізніше ця фракція роспалась, не встигши навіть утворити окремої політичної партії, хоч по своїй природі вона являлася досить життєвою.

28. Перша нарада міністрів з президією Центр. Ради і Генер. Секретарями відбулась вранці 12. липня (н. ст.) в помешканні Центр. Ради. Вечером того самого дня відбулась там-таки друга нарада, в якій брав участь і Керенський.

Того ж дня ввечері відбулося обєднане засідання виконавчих комітетів громадських організацій, рад робітничих і солдатських депутатів, коаліційної студенської ради та представників політичних партій, на якому до 1. год. ночі обмірковувалось, при участі міністрів — Терещенка, Щерстелі і Керенського, українське питання.

Другого дня — 13 липня (н. ст.) — знову відбулось, з участю міністрів Щерстелі і Терещенка, засідання в будинку Ради з Генер. Секретарями і президією Ради, на якому остаточно було вироблено точні умови.

На всіх сих засіданнях міністр Терещенко поводився здебільшого насильно, хоч загалом прихильно до Центр. Ради. Щерстелі ж за всіку ціну хотів, щоб в тексті універсалу було упомянуто, що Центральна Рада одновременно від самочинного здійснення автономії України і, нарешті, засуджує наперед можливі спроби наїшніх народів Росії до самочинного здійснення їх автономії. І взагалі, йдучи

по суті на великі уступки, Церетелі весь час упікав в постапові і в універсалі слова „автономія України“. А що саме про автономію України вів річ і сам Церетелі, видно з його поздоровлення з автономією України, яке зробив він, відіїдучи до Петрограду, голові Ген. Секретаріату — В. Винниченкові.

29. Новообраний, чи ліпше сказати — переобраний і доповнений склад Генерального Секретаріату, що був поданий на затвердження Временного Правительства, мав такий склад: 1) Голова Ген. Секретаріату і Генер. Секретарь внутрішніх справ — В. Винниченко (у. с.-д.), 2) Генеральний Секретарь земельних справ — Б. Мартос (у. с.-д.), 3) Генеральний Секретарь судових справ — В. Садовський (у. с.-д.), 4) Генеральний Секретарь освітніх справ — І. Стешенко (у. с.-д.), 5) Генеральний Секретарь військових справ — С. Петлюра (у. с.-д.), 6) Генеральний Секретарь залізничних справ — В. Голубович (у. с.-р.), 7) Генеральний Писар — П. Христюк (у. с.-р.), 8) Генеральний Секретарь національних справ — О. Шульгин (соц.-федер.), 9) Генеральний Секретарь фінансових справ — Х. А. Барановський (непарт., хоч спочатку прихилявся до с.-р.), 10) Генеральний Секретарь харчових справ — М. Стасюк (кандидат Селян. Спілки, непартійний, пізніше вступив до укр. партії соц.-рев.), 11) Генеральний Секретарь почти й телеграфу — О. Зарубін (рос. с.-р.), 12) Генеральний Контрольор — М. Рафес (евр. „Буд“), 13) Генеральний Секретарь праці — (кандидата мали лати націон. меншинності), 14) Генеральний Секретарь торгу і промисловості — (кандидата також мали дати націон. меншинності).

Товаришами генерального Секретаря по національних справах було обрано: по єврейських справах — І. Зільберфарба; по польських — М. Міцкевича, по великоруських (пізніше було обрано д. Одінця).

Комісаром для справ України при Временному Правительстві було обрано П. Стебницького (с.-фед.).

Як бачимо, і в цьому другому складі Ген. Секретаріату більшість, як і в першім, складалась з у. с.-д. Це пояснюється, звичайно, не фактичним значінням укр. соц.-дем. партії в українській революції (значіння цієї партії, як масової, завше було невелике), а лише тим, що ця партія мала в своїх, взагалі нечисленних рядах чимало інтелігенції (педагогів, адвокатів, письменників, журналістів і так далі), тоді як друга укр. соціалістична партія — соц.-революціонерів — мала за собою маси (селянство і робітництво) і була дуже бідна на інтелігентські сили.

30. З'їзд визнав, що національно-культурне та економичне становище українського робітництва ставило перед робітництвом такі завдання:

А. щодо професійних союзів: 1) В професійних союзах, які організуються на основі об'єднання робітників даної професії, без ріжниці національностей, українські робітники мають домагатись: а) заснування українських секцій для ведення культурної та агітаційної роботи, б) визнання рівноправності української мови в діловодстві й урядуванню, в) видання літератури коштом союзу на українській мові. Що-до професійних товариств, то українські робітники будуть обстоювати: а) щоб групи кожного союзу на Україні обиралися в одно автономне ціле, б) щоб всі союзи на території України обиралися в одно бюро професійних союзів України.

Б. В справі культурно-просвітніх організацій: з огляду на те, що українське робітництво дуже низько стоїть що-до свого духовного розвитку — 1) З'їзд закликає робітників засновувати культурно-просвітні робітничі товариства; 2) з'їзд думас, що загально-національні просвітні товариства не можуть цілком задоволити духовних потреб робітництва або дати робітникам всієї справжньої освіти, потрібної трудовому людові; 3) З'їзд визнає потрібним заснувати Всеукраїнське Центральне Бюро просвітніх робітничих товариств, яке буде показувати цим товариствам, як треба добре освінювати робочим масам їх класове становище в сучасному капіталістичному устрої.

Між іншим, в справі відношення до селянства З'їзд виніс таку ухвалу: „Трудове селянство і робітництво є єдні частини одного трудового народу; тому в своїй економічній боротьбі українське робітництво буде йти в згоді з нашим селянством, пам'ятаючи, що всі пригнічені можуть дійти до кращої долі тільки в дружньому единанні.“

31. Після того, як в склах Центр. Ради ввійшла рада робітничих депутатів і представники національних меншин (в звязку з чим було переведено ревізію і національного, українського представництва в Раді), числовий склад ці виносив коло 800 депутатів, які так поділялися в національному і класовому відношенні:

	чл.
1. Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів	212
2. Всеукраїнська Рада Військових Депутатів	158
3. Всеукраїнська Рада Робітничих Депутатів	100
4. Представників загальних (неукраїнських) рад робітничих салдатських депутатів	5)
5. Українські соціалістичні партії	23
6. Російські соціалістичні партії	40
7. Єврейські соціалістичні партії	35
8. Польські соціалістичні партії	15
9. Представники від міст і губерній (котрих вибиралась переважно на селянських, робітничих і загально-націон. з'їздах)	84
10. Представників професійних, просвітіших, економічних та громадських організацій і національних партій (Молдовів, Німців, Татарів, Білорусинів і іншіх)	108

Реально число мандатів піколи не досягало зазначеної тут кількості.

32. Організація селянства переводилась по слідуєчій, ухвалений Першим Всеукраїнським Селянським З'їздом (на початку червня ст. ст.) „селянській конституції“:

„Перший Всеукраїнський Селянський З'їзд, заслухавши доклад про організацію селянства, постановив: *)

1. Забезпечити волю і землю українському народові може тільки саме планомірно організоване селянство.

2. Платформою для організації селянства повинні бути постанови Всеукраїнського Селянського З'їзду.

3. Формою організації Українського Селянства повинна бути Селянська Спілка.

4. Законолавчими органами Української Селянської Спілки являються всеукраїнські, губернські і повітові селянські з'їзди, а в часи від одного з'їзду до другого — всеукраїнська, губернські та повітові ради селянських депутатів. Виконавчими органами останніх являються їх центральний, губернські, повітові, волосні і сільські комітети Селянської Спілки.

5. В кожному селі повинен бути заснований (не менш, як з 5 душ — чоловіків і жінок) комітет Селянської Спілки, вибраний на підставі всенародного, рівного, прямого і таємного голосування.

6. Волосні Комітети Селянської Спілки складаються з представників по одному на 200 дорослих (20 років) чоловіків і жінок, але не менше одного села.

7. Повітові Ради Селянських Депутатів складаються з представників од валостей, по одному на 2.000 дорослих чоловіків і жінок.

Приймітка. Тимчасова Рада Селянських Депутатів може бути вибрана на повітовому селянському з'їзді.

8. Губернська Рада Селянських Депутатів складається з представників повітових рад — по 5 од повіту.

9. Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів складається з представників — по 2 од кожного повіту, вибраних повітовими селянськими з'їздами.

Приймітка: Тимчасова Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів вибирається на Першому Всеукраїнському Селянському З'їзді.

10. Повітові, Губернські і Центральний Комітет Української Селянської Спілки вибираються відповідними Радами Селянських Депутатів, а до організації рад — відповідними з'їздами.

Приймітка. Тимчасовий Центральний Комітет Селянської Спілки вибирається на Першому Всеукраїнському Селянському З'їзді.

*) Доклад І. Пугача (у. с.-р.), забитого в Київі більшевиками (під час першого їх наїзду), разом з міністром хліборобства Зарудним (теж укр. соц.-рев.).

11. Членом Української Селянської Спілки вважається кожен, хто призначає для себе обов'язковими всі постанови Всеукраїнського Селянського З'їзду та Рад Селянських Депутатів і їх виконавчих органів.

12. Всі члени Укр. Сел. Спілки платять щорічний внесок в розмірі 1 карб. на рік.

Примітка. Новітовим Радам дається право встановляти в своєму повіті членську вкладу і вище.

13. Ці гроші поділяються так: село 30 коп., волость 25 коп., повіт 20 коп., губернія 15 коп. і Центральний Вик. Комітет 10 коп. від кожного рубля. Гроші збираються сільськими Комітетами Селянської Спілки і посилаються у всі Комітети безпосередньо.

14. Членські вкладки вносяться скарбникомі Комітету Селянської Спілки. На кожен внесок скарбник Комітету повинен видавати квит. Скарбник веде штурковану касову книгу і не менше разу на 2 місяці здає справоздання.

15. Для провірки всього діловодства і касових справоздань загальні збори членів Україн. Селянської Спілки вибирають Ревізійну Комісію з трьох членів.

16. Всі адміністративні, громадські і земські інституції, земельні, продовольчі та інші комітети, як технічні організації, які обслугують селянство, підлягають в своїй діяльності Радам Селянських Депутатів і Комітетам Селянської Спілки (по своїй постепенності), як виразникам всій трудового народу.

17. Для встановлення безпосереднього звязку Комітетів і Рад Селянських Депутатів зо всіма іншими комітетами і громадянськими організаціями бажано, щоб селянство вибирало в ці організації членів Комітетів Селянської Спілки та Рад Селянських Депутатів:

18. Для обеднання роботи Селянських Депутатів з Радами Селянських та Робітничих Депутатів новинно організувати спільні органи при умові представництва селянства пропорціонально до його кількості⁴.

Цю конституцію де-що було доповнено потім на сесіях Всеукр. Ради Селянських Депутатів. Між іншим, перша сесія Ради внесла слідуючі, доповнюючі „конституцію“ ухвали:

1. „Зважаючи на те, що організація селянства на Україні в сей час вимагає напруження всіх сил для її здійснення і що проведення організації потрібует відповідних коштів, — Всеукраїнська Рада Селянських Депутатів звертається до всього організованого трудового селянства на Україні, щоб воно як найшвидче давало кошти Центральному Комітетові Всеукр. Ради Сел. Депутатів, а також губернським, повітовим і волоським комітетам, згідно з постановою I Всеукр. Селянського З'їзду.

2. Зважаючи на те, що організоване селянство неребуває тепер падзвичайно гарячий час, який потрібус і напружені коштів, Всеукр. Рада Селянських Депутатів звертається до земств на Україні, які існують на селянські гроші і повинні в першу чергу дбати про селянство, дати одноразово Виконавчому Комітетові Ради Сел. Депутатів інші кошти: губернські земства не менше 10.000 рубл. і кожне повітове земство по 2.000 рублів. Місцеві ж організації селянства на Україні мають, по можливості, дістати асіновки для організаційної роботи з запасних капіталів різних народних самоуправ (волоських і сільських), а також і місцевих кооперативів.

3. Коміти Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів ідуть на удержання Центр. Комітету Укр. Сел. Спілки і його канцелярії, удержання кадрів агітаторів, удаштування різних агітаційних курсів, видавання книжок, удержання книгарні, на підтримання місцевих, слабих ще організацій; утримання селянських делегацій, утримання членів Всеукр. Ради Сел. Депутатів за час сесії і так далі.

4. Зважаючи на те, що трудове селянство України організується територіально коло свого природного центра — Київа, Всеукр. Рада Селян. Депутатів звертається до всього організованого трудового селянства на Україні з закликом, щоб воно всі самооподаткування посидало тільки в українські центри. (22.—25. червня ст. ст.)

В наведений ухвали з'їзду про організацію селянства особливої уваги заслуговує § 16., який намічався шлях і основи будування органів влади на місцях

в автономій Україні. На жаль, цим шляхом не захотіло піти тодішнє революційне українське правительство під проводом В. Винниченка. Захоплюючись творенням державності по старих російських зразках, де-що змінених Временим Правительством, Ген. Секретарство внутрішніх справ головну увагу звернуло на насадження всюди комісарії (губерніальних та повітових) з їх бюрократичними, ні додому непридатними канцеляріями. Пізніше це питання, розвинута якого так щасливо намічалась ще на І Всеукр. Сел. З'їзді, стало цілою трагедією в історії українського державного будівництва. Наликавшись „радянської системи влади“, пізніше українські уряди вже і слухати не хотіли про те, щоб на місцях передати владу Радам Селянських Депутатів, підпорядкувавши їм, вже як технічні органи, земства і ріжні комітети. Відгуками цієї боротьби між двома системами влади на місцях були пізіше спроби і Центр. Ради і Директорії утворити на місцях: першої — Громадські Комітети при Комісарах (витвір В. Винниченка), другої — Трудові Ради (витвір укр. с.-р.), а ще пізніша — проект утворення Народних Рад.

33. Початок свого існування партія „соціалістів-федералістів“ бере ще з 1904 року від „Української Демократичної Партиї“, сколка з російської велико-буржуазної ліберальної конституційно-демократичної („кадетської“) партії. В 1906 році від цієї партії одкололася ліва частина і заснувала „Українську Радикальну Партию“. Але окрім існування цих двох партій тяглось не довго. В кінці 1905 року вони знову зedналися під назвою — „Української Радикально-Демократичної Партиї“, програма якої було затверджено на з'їзді партії в 1906 році. Після цього Українська Радикально-Демократична Партия нераз міняла свій програму, аж поки знову, вже на згадай конференції, не прибрала собі нової назви і де-що заново не змінила свого програму.

Остаточно програма партії (соц.-федер.) було затверджено на з'їзді партії 2.—4. вересня (ст. ст.) у Київі (в 1917 році). Програма вічим не ріжнivsся від постанов конференції. В національно-політичних справах партія виклинула домагання автономії України і прийнала гасло перебудови Росії на федераційних основах.

34. При обміркуванні земельного і національного питання на з'їзді виникли дуже палкі суперечки по-між ріжними течіями партії — основною, інтернаціоналістичною, і кофедералістичною.

Ліва течія, чи як вона себе називала — група інтернаціоналістів, складалась майже виключно з представників лівобережних організацій партії — Харківщини та Полтавщини, що були під великим ідейним впливом російських соц-рев. і взагалі російської соціалістичної інтелігенції. Ця течія не особливо налагдала на національний момент в революції, висовуючи на перше місце момент соціально-економічний.

Кофедералісти, що були нереважно представниками правобережних організацій партії, павпаки, видвигали на перше місце момент національно-політичний, виставляючи передовим гасло самостійності Української Республіки.

Наведені нижче постанови були, проте, ухвалені майже одноголосно. Іх, разом з іншими, партія положила в основу свого програму, який був прийнятий на цьому з'їзді.

Між іншими, на цьому-таки з'їзді було переобрano Центр. Комітет партії, в склад якого ввійшли: Садтан, Охримович, Севрюк, Ісаєвич, Христюк, Лизанівський, Чечель, Половський, Шлейченко. Базяк, Шраг, Пологов, Ковалевський, Корж, Коваленко, Пугач і Панченко.

35. На IX з'їзді партії нар. свободи (кадетів), що відбувся трохи пізніше, а саме — 5.—8. серпня (нов. ст.), дійсно було переглянуто кадетами національне питання взагалі і українське з'окрема.

В загально-національній справі з'їзд став на позицію заведення нетериторіальної автономії (платформа єврейського „Буду“), ухваливши (по докладу бар. Нольде) постанову слідуючого змісту:

„Держава може передати національностям, які єдиним нетериторіальним публичним союзом, здійснення означених законом завдань управи в культурних справах (просвітник, релігійних, добродійних, економічних і т. и.) у відношенню

до всіх осіб, які признають свою приналежність до цих національностей. Організація сіх національних союзів, предмет їх компетенції і обем влади, розміри запомог для них з державних засобів і умови оподаткування учасників, а так само відношення союзів до держави, означуються загально-державним законодавством".

В справі внутрішньої державної перебудови Росії з'їзд підтвердив свою попередню позицію так званої "провінціальній автономії", з правом окремим територіальним союзом лучитися в більші області.

В українській справі було прийнято до відома доклад Мілюкова, в якому той заявив, що „вимоги життя примусили Центр. Комітет партії висунути питання про краєву автономію України" і що „Центр. Комітет постановив утворити осібну комісію для розроблення до часу скликання Установчих Зборів проекта закону про автономію України".

Отже крок наперед не дуже великий. Екстериторіальна автономія, яку українська демократія готувалася дати своїм національним меншинам, і спільно для України — надії на Установчі Збори, які, на думку кадетів, могли б дати Україні краєву автономію. З цієї точки погляду разглядали потім кадети і „Статут Вищого Управління України".

36. В склад Нового Правительства, в числі інших, входили: 1) Міністр-Предсідатель і міністр війни та флоту — А. Керенський (с.-р.), 2) управитель міністерства війни — Б. Савіков (с.-р.), 3) управитель міністерства флоту — Лебедев, 4) міністр шляхів — Некрасов, 5) управитель міністерства фінансів — проф. Бернацький, 6) міністр внутр. справ — Авксентьев (с.-р.), 7) міністр закордонних справ — Терещенко, 8) міністр торгу і промисловості — Прокопович, 9) міністр продовольчих справ — Пешехонов (народник), 10) міністр хліборобства — Чернов (с.-р.), 11) міністр праці — Скобелев (с.-д.), 12) міністр початку і телеграфу Нікітін, 13) міністр просвіти — академик Ольденбург (к.-д.), 14) державний контролер — Кокошкін (к.-д.), 15) міністр справедливості — Зарудний (народний соц.).

37. Інтересними і характерними являються настрої членів Малої Ради в той час і Генеральних Секретарів, що залишилися в Київі.

15. серпня (н. ст.) в Малій Раді, після заслухання повідомлень з Петрограду про хід переговорів, відбулися налікі дебати, в яких дійшло до нових сутінок з меншинами. Ось виришки з газетного відчitu про те засідання:

„Секретарь для міжнаціональних справ О. Шульгин, доконуючи реферат В. Садовського (Секретаря судових справ, що заступав тоді Голову Секретаріату і давав як-раз сиравоздання про хід переговорів. Авт.), заявив, що Генеральний Секретаріат ухвалив, що незалежно від затвердження його Правительством, він вестиме далі свою роботу.

Заява Шульгина викликала оплески Українців і протести представників неукраїнської демократії. Балабанов в імені соціал-демократів (російських меншин) (Авт.) заявив, що вони не можуть одобрити ухвали Генерального Секретаріату, яка особливо не на місці в темерішю хвилю, коли переговори з Правителством не закінчені. Ми — говорив Балабанов — стоїмо на ґрунті спільноти праці, порозуміння Правителства з Радою, тому відносимося негативно до заяви О. Шульгина і не можемо прилучитися до оплесків, які з її приводу тут чулися.

Шульгин (соц. фед.) пояснив, що Секретаріат не змагає до захвату влади. Ми — заявив він — станемо краєвою владою тільки після того, як Правителство затвердить Секретаріат. Поки що уважаємо потрібним продовжувати нашу працю.

Секретарь для земельних справ В. Мартос (с.-д.) додав, що про захват влади поки що нема мови, але Секретаріат міг би взяти цю владу, коли плenарне засідання Ц. Ради вкупні з представниками меншин звеліло б це зробити.

М. Ковалевський від імені укр. соц.-революц. вказав, що соц.-рев. обстоюють цілком революційний шлях творення влади і будуть обстоювати його, незалежно від рішення Правителства. Фракція укр. соц.-рев. задоволена тим, що Правителству визначено речінець до 16 серпня (н. ст.) для затвердження Секретаріату. Статут Секретаріату повинен трактуватися в Петрограді, як статут, а не інструкція.

Українські соц.-дем. прилучилися до соц.-революціонерів.

Українські соц.-федер. також прилучилися, але з застереженням, що результат угоди має вирішити плenум Ц. Ради, а не її Комітет.

До цієї заяви прилучилися представники решти українських і "неукраїнських" партій, крім російських соц.-дем., єврейського „Бунду“ і російських кадетів.

Як далеко йшла лояльність російських соціал-демокр. до Временного Правительства, видно, між іншими, з того факту, що ця партія вирішила не давати своїх представників до складу Генер. Секретаріату аж до того часу, доки не буде заключено повної угоди з Правительством і означено компетенції Генер. Секретаріату.

38. Це була дійсно тяжка і сумна подія. Почавши своє існування в формі відомих „трьох тисяч солдатів-Українців“, Перший Український ім. Б. Хмельницького Козацький Полк був весь час предметом самої великої уваги з боку чорносотенців і пануючої демократії. Військове начальство, на чолі з Нач. Київської Військової Округи московським соц.-рев. полк. Оберучевим, разів скілька обома руками збиралось випкати полк на фронт. Їх непокоїло, що полк складений з національно-свідомих, діспілінованих козаків, які, в разі потреби, завше могли виступити в оборону Центр. Ради і Генерального Секретаріату. Якож „увагою“ користувався цей полк, видно, між іншими, і з того, що про нього не забував весь час інавіть Керенський (військ. мін.), який, під час переговорів з Центральною Радою в Київі, висловив бажання, аби Богданівці швидче було послано на фронт, при чому глузливо зауважив, що, на його думку, цей полк так-таки чинно і не піде на фронт, хоч Центральна Рада і постановить послати його.

Правду кажучи, Центральна Рада, не маючи під руками якоїсь іншої прихильності до себе військової сили і в той же час спостерігаючи, як полк Оберучев, наперекір її проханням прислати до Київа кубанських козаків-чорноморців, стягав сюди натомісъ дощаків, кірасірів і інші великоруські частини — не дуже спішила з одесилою Богданівців на фронт. Та, нарешті, після угоди з Времен. Правительством, рішила випровадити Богданівців на позиції. Було урочисто посвячено пропора, відправлено молебнь, і над вечір 26. липня ст. ст. полк рушив ешелонами залізницею на фронт. Минувши вокзал, козаки зробили салют з рушниць на знак прощання з Київом. Несподівано для козаків, по них одкрили вогонь к расірі і донські козаки, що заздалегідь були росташовані Оберучевим вздовж замізичної лінії з кулеметами в боєвій готовності. Козаки спинили потяг, хотіли розвідатись, в чим справа, але на них накинулись з зайками та бійкою великороси-солдати і дощаки під проводом своїх офіцерів. Бючі і забиваючи на смерть Богданівців, розлючені кірасіри та дощаки приказували: „Ми вам покажемо автономію!“

Роспочате слідство вияснило, що справа розстрілу була дійсно підготовлена офіцерською тріюю на чолі з провокатором Ієровським. Але слідство було загальмоване Оберучевим, а потім і зовсім припинено генер. Корилювим, не давши піякіх наслідків. Винних не було знайдено, хоч іх і нічого було шукати, і саме собою розуміється, не покарано. Дощаки і кірасіри стояли і далі в Київі „за страх врагам“.

Під час цієї пригоди багацько Богданівців було розстріляно, а ще більше поранено, в той час, як з боку кірасирів і дощаків не було ні одного вбитого від раненого. Так кровію свою заплатили Богданівці за своє „первородство“. Кров їхня була першою, що за часів революції пролялася за визволення українського народу. Пізніше вона пошилась ріками. Збитих Богданівців було поховано в Київі дуже урочисто. Тисячі людей провожали їх тіла до місця вічного спочинку.

39. Рала професорів київського університету винесла осібний протест — проти „українізації Малоросії“. В тому протесті вчені книжники-фарисеї (що не знали української мови і боялися вилетіти з „храму науки“ при українізації, хоч цей страх і був безпідставним), говорили, між іншими, слідуюче:

„Мова йде про осягнення чогось більшого, ніж красива автономія. Проповіді українського руху змагають до повного політичного відокремлення і відчуження від решти Росії тих областей, котрі уражаютися українськими. Для розвязки питання в цім дусі і напрямі немає ґрунту в поведінні історії Малоросії. Така розвязка йде в розріз з інтересами не тільки великоруського, але й малоруського племені. Немає ніяких пістав твердити, що воно відповідає почуттю і бажанню більшості місцевого населення. Змагання до заміни загально-

російської літературної мови штучно утвореною і не досить розробленою' українською мовою загрожує затримати розвиток освіти того народу, який принуждений буде ним користуватись, і не може бути пояснене інакше, як бажанням зруйнувати вікову культуру і духову звязь між великоруськими і малоруськими племенами. Такий напрямок розвязання українського питання рада університету вважає суперечним з найбільш життєвими, найсвятішими інтересами російської держави і російського народу....

На жаль, Тимчасове Правительство не тільки не виказало відповідного протиділля цьому рухові, але знайшло навіть можливим увійти в переговори із згодою з провідниками українського руху, та, не запитавши місцевого населення наперед, рішило про долю величезного краю, згодившись на утворення краєвого органу. Рада університету вважає своїм обовязком заявiti, що визнає таке відношення російської правительственої влади до українського руху не тільки небезпечною для російських загально-державних інтересів, але й юридично неправильним, для того, що питання про автономію твої або другої області, що входить в склад російської держави, може бути розвязане волею цілого російського народу, висловленою через його представників на Установчій Зібранні." („Нов. Вр.“ — 11. VIII. 1917.)

Інтересно, що зроблена тут київською вченого чорною сотнею оцінка української мови, як „штучної“, йде всупереч з позицією в цім питанні Російської Академії Наук, яка в свій час, в формі окремої постанови-записки, публично виступила в оборону української мови.

Так само характерним являється посилання всіх реакціонерів і непависиніків Установчих Зборів саме на ці Установчі Збори, котрі, мовляв, висловлять ту сподіванку і бажану для цих гасителів людського духу „народню волю“. Безперечно, що в цих заявах маємо до діла з твердих переконанням буржуазії, що парламентарний устрій, навіть при пятирічності, вона зуміє пристосувати до своїх інтересів, опанувати і використати його — той „голос народу“ (підроблений і сфальшованій різними виборчими ї іншими махинаціями) для оборони своїх класових інтересів. Справді, чим інакше (коли, звичайно, одкінучи ту можливість, що ці заяви робляться свідомо брехливо, з переконанням, що віяків Установчих Зборів не буде і що треба тільки балачками про них одягти час) пояснити, що всі найбільші реакціонери і ненавистники робочого люду — Колчаки, Денікіни і так далі — викидали в свій час гасло самого демократичного парламентаризму, заявляючи свою рішучість скоригтись волі Уст. Зборів, як би вона не випала?

40. Ми не маємо під руками стеноографічного відчitu про засідання Ради в ті дні і через те подамо тут перебіг їх за газетами (перебіг цей досить схематичний і однобічний: промови проти Інструкції подані після великого скорочення):

В „Малій Раді“.

„Дня 18. серпня (н. ст.) в 11 $\frac{1}{2}$ г. почалося надзвичайне засідання Малої Ради. На пропозицію М. Грушевського, В. Винниченко зреферував поїздку Секретарів до Петрограду. Не синяючись на відомих з газет результатах поїздки, В. Винниченко віложив історію переговорів з Правительством, в якій найцікавіші отсі моменти:

І. Церетеллі, котрий заявив з самого початку, що угода зостанеться в силі, почувші зміст Статуту Секретаріту, здивовано спітив: „товаришу Винниченко, що ж це таке?“ і почав трактувати, яко статут союзої держави. Правительство думає, що Комітет не може мати функцій державної влади. Нарада секретарів з пп. Нольде і Гальперіним (юридична нарада) означила ґрунт для Правительства. З'окрема протестувало Правительство проти § 19, котрий говорить про попереднє опублікування роспоряджень Правительства Центральною Радою. Довгі розмови про територію не переконали Правительства. Делегація одержала таке враження, що серед деякої часті Правительства було змагання порвати з делегацією. Настрій Правительства йде направо. Для цього угоди з Українцями неприємна, називана спадщина від давнього кабінету.

Відізведучи, Секретарі постановили не заявляти про розрив, поки не довідаються про думку Центральної Ради. Тому в Петрограді лишилися три члени Секретаріату.

Рафес поробив де-акі доношення до реферату В. Винниченка. На Інструкцію Правительства ніхто з Секретарів не давав санкції. Це — погляд Правительства, а не угода. Угоді перешкодили такі обставини: bogdaniv's'kyi індієнт, конфлікт з Фінансією, загальний схил правительственої політики. Люди ті самі, але взаємні відносини сил у краю інші, а тому й відносини до української справи інші. Виключення з Секретаріяту портфелів для харчових (і інших) справ і домагання 4 місць для не-Українців було для Секретарів-делегатів несподіванкою: про це не було мови.

На пропозицію Крижановського (трудов.) оголошено таку телеграму, одержану від Секретарів з Петрограду: „Сьогодня ми зорганізували нараду з українських губернських комісарів і представників губернських комітетів. У нараді брали участь комісари: Суковкін, Лівицький, Іскрицький, Вязлов, Стадомський, Дорошенко і представники комітетів: чернігівського — Левицький і Олещенко. Постановано подати до відома Ради, що всі учасники наради, з огляду на петроградські настрої, переконуючи просить Центральну Раду прийняти Тимчасову Інструкцію Секретаріятів, затверджену правителством 17. серпня (н. ст.). Свідомі недостачі цієї Інструкції, але передбачаючи рівночасно й наслідки, які будуть в результаті розриву з Правителством, учасники наради беруть на себе відповідальність зробити цю пропозицію, бо переконані, що життєві сили України на будуче потвердять правильність шляху, предложеного українською демократією, і доведуть до новного здійснення сподівань і справедливих змагань українського народу. Барановський, Зарубін, Міцкевич.“

Крижановський висловив здівування, що в телеграмі є поради Центральній Раді.

В. Винниченко не нашов нічого обидливого в тім, що делегати висловлюють свою думку. На одно з запитань з приводу реферату Винниченко так скінчено характеризував настрій Петрограду: слово „демократія“ виговорюють там з відчайдухом, а слово „революція“ уважають „неприличним“.

По ряді заяв не-Українців (Золотарьова, Сухових, Смірнова, Літвакова) і Українців (Винниченка, Порша і інших) ухвалено голосуванням перервати дискусію з приводу реферату і перенести її на засідання більшого дня. По обговоренню реферату Малою Радою обговорити його повна Рада, яка й ухвалила свою постанову.

Цим скінчилось засідання того дня о 1/21 вночі.

На початку засідання з 19. серпня Крижановський поставив Секретаріатові запитання, чи він дійшов до якоїсь виразної постанови щодо відношення до Інструкції.

В. Винниченко відповів, що більшість Секретаріату висловилася за прийняття Інструкції, але ця більшість незначна.

Далі Крижановський поставив питання, чи стаття „Кіев. Мысли“ про Інструкцію є висловом думок тільки самої редакції, чи тих політичних діячів, погляди яких вона висловлює (одної частини національних меншиностей в Раді).

Довженко (с.-д.) висловив бажання довідатись про думку про Інструкцію представників російської соц.-дем. партії, котрі не висловилися поопереднього дня.

Подано до відома текст телеграми, одержаної від Секретарів, які лишилися в Петрограді. Секретарі захищували, коли буде засідання Ради, присвячене Інструкції, бо цим цікавиться Правителство, бажаючи вегайно затвердити склад Секретаріату, котрий предложить Центральна Рада. Правителство запропонувало, крім того, зложить реестр справ по окремих ресортам, якими має завідувати Секретаріат. На думку членів Секретаріату, на це потрібно буде 2—3 тижні, тому вони вважають безкористним лишатися в Петрограді.

Рафес, говорячи про істоту Інструкції, заявив, що вона не відповідає бажанням делегацій, не є результатом угоди, тому Комітет Ради не звязаний нею і може прийняти її або не прийняти. Признаючи необхіднім прийняти Інструкцію, Рафес навів свої погляди з цього приводу. Коли б Комітет взяв за вихідну точку для конфлікту число губерній, це могло б скомпромітувати Раду, бо й сказали б: „очевидно, ви бойтесь, що земські збори не захочуть йти під владу краєвого органу.“ А між тим прийняття цього пункту відкриває перспективу для дальшої боротьби. Навпаки, всі дев'ять губерній дали б Секретарям роботу для

гашення пожарів нездовolenня. Тому вигідніше прийняти б губерній за 'основу', щоб вести дамі боротьбу. В справі числа Секретарів можливі в будучині зміни. бо, наприклад, міністр харчових справ переконанеться в уточнності вести справу цю з Петрограду. На перший час менша скількість Секретарів наліт вигідніша для Секретаріату, бо облекшує його роботу. Що торкається переміни Секретарів в урядниках Временного Правительства, то не страшно бути урядником революційного правительства. Заходить тільки питання, чи цей урядник буде поставлений у відповідні умови.

Найважніший з усіх 9. пункт, бо він дає Правительству можливість своїми негайними розпорядками касувати заходи Секретаріату. Але коли Правительство широко постановило щось дати, то воно не надуживаєме 9. пункту, тим більше, що цю точку вставив не ворог, а міністр практик Нешехонов. Що торкається розподілу портфелів, Рафес заявив, що національні меншини, стоячи на трунті угоди про 30% представництва, обмежаться 3 портфелями. Позитивною стороною Інструкції є її розташість, що дає можливість пояснювати її ширше. Тому Рафес, признаючи шлях відкритої боротьби химерним і шкідливим у своїх наслідках, запропонував прийняти Інструкцію за основу, скріпившись на котрій, можна бути даді.

В. Садовський (секретар для справ справедливості, у. с.-д.) висловився за прийняттям Інструкції, бо в будучині не буде з'ястити моральний авторитет Ради. Рада не вибрана на основі загального виборчого права, а між тим органи місцевої самоуправи творяться вже на цій основі. Загальне політичне положення таке, що до влади йде буржуазія. Вилів пролетаріату б, в хвилий. Треба рахуватися з поправленням Правительства. Тому віднір в загально-російській сфері буде рости, а сила на Україні — слабнути. Інструкція дає нам можливість змінити свою позицію. Її відкінчення відмежує від української демократії якусь частину демократії України. Тому треба прийняти Інструкцію, ставши на трунт реальної політики. Відразу не можна всього добитися.

Довженко (у. с.-д.) говорить проти прийняття Інструкції, бо вона не тільки нічого не дас, але й поганше положення. В цій тема наявіть натяку на краєву владу. Прийнявши Інструкцію, Рада була б звязана по-і не могла б вічного зробити. Тому не можна переволити ніякої ухвали, а взялася за організаційну роботу, як і до угоди. А урядником контрреволюційного правительства, що забрало всі свободи, Довженко не хотів би бути.

Маєвський (у. с.-р.)^{*)} виступив проти прийняття Інструкції. Не можна брати що будь. Не можна ждати. Наближається катастрофа фронту. Там тиша перед бурею, і ми обовязані думати, що бути під наш бік і новий винесе дії. Тому потрібна свобода акції і влади, а цього не дає цей документ. Ми маємо менш, ніж місяць назад, моральної влади. Нам неопрібний цей документ і потрібна інша база, котру треба утворити. Наш обовязок відмовитися від цього документу, бо він явно нічого не дає, а другий шлях може дати щось.

Золотарев (Бунд) прилучився до думки Рафеса про інструкцію. Положення таке, що треба рятувати революцію, а розрив з центральною владою привіс би незлічимі нещастя. З точки погляду обрахунку сил, обираючи від критичного відношення до документу, бесідник признає розрив неможливим. Ідею Маєвського — які сумнівні шляхи — треба відкінчути.

Літваков (об'єдн. жід. соц. п.) вважав Інструкцію плодом миршавої творчості кадетів, а поліціяльна 4 портфелів (меншин) — братством по неволі для революційної демократії. Тим не менше цей визов треба прийняти, але здійснити не так, як зробили автори документу. Коли відмовимося — вступимо в полосу порожноти.

Крупников (кадет) заявив, що він насилу витримав, аби терпеливо вислухати протягом двох днів несподіжені напади на партію наро її свободи. Можна було вщерть набагати суму, або, коли хочете, гордості, коли поспірити всьому тому, що тут говориться про кадетів. Виходить, що Временне Правительство в полоні у кадетів. Виходить, що відповідальність за Інструкцію мають тільки кадети, хоч вони і творять меншину у нашім Правительстві. Однака пора

^{*)} Виладкова людина в партії. Прибившись до партії укр. с.-р. на початку революції, потім швидко був виключений з неї.

кинути стару манеру шукати винуватого стрілочника при кождій залізничній катастрофі. Коли доводиться говорити про розбиття надій, які покладала Центральна Рада на Статут, то винні тут змінені взаємні відносини реальних сил у краю. Як би не оцінювати впливу нашої партії, але не можна, очевидно, твердити, що навіть взаємні відносини сил у краю залежать виключно від кадетів. Временне Правительство не могло затвердити Статуту, бо це значило б, зі становища державного права, признати Україну союзною державою. І перший, хто диву дався, прочитавши Статут, був не кадет, а Церетелі. Статут ішов далі і навіть всупереч угоді, зробленій Церетелі і Терещенком. А Інструкція цілком випливла з цієї угоди. Тому бесідник запропонував прийняти її й уважати базою, на котрій можуть розвинутися справедливі змагання українського народу. Цей легальний шлях забезпечує законність дальшого руху. Він в кождім разі ліпший від того „сумінівного шляху“, который рекомендував тут Маєвський.

М. Б а л а б а н о в (рос. с.-д. меншевик) запропонував звернути увагу і на позитивний бік Інструкції. Обмеження території дає основу для розширення її на будуче шляхом автоматичного прилучення. М. Балабанов відмовляється іменем фракції від четвертого портфеля і думає, що Інструкція все-таки творить владу. Коли показеться, що цей акт — проста маскарада, всеросійська демократія, як і демократія України, віднесеться до нього вороже. В акті є принцип прийняття автономії. Факту впливу кадетів на уложення акту не можна відкидати. Відомо, що кадети з приводу угоди з Українцями не спинилися перед розбиттям Правительства, що привело до прориву фронту. Говорачи про вихід, не був за дорогами Довженка і Маєвського, бо результат розриву не врятує України. Шлях конфлікту, который приведе до горожанської війни, шкідливий не тільки для України, але й для Росії. Природний вихід — прийняття Інструкцію.

М и ч к о в сь к и й (Іоалей-Ціон) бачив у пропозиції чотирьох портфелів для не-Українців виразний політичний хід з боку Правительства. Але Правительству все-таки не вдається добитися спочуття меншинностей до цього документа (Оллески). Рука московської буржуазії виявилася в усуненню з автономної України багатьох природою областей. Документ — чисто класовий. Це — кицена кістка, а не уода. Але все ж де-який успіх. Виграна битва, але не остаточний успіх. Тому треба прийняти Інструкцію, будучи свідомими її недостач.

Х. К р и ж а н о в сь к и й (укр. труд. парт.) вказує, що документ не дає народові задоволення трьох його найголовніших потреб: прогарчування, землі, кінця війни. Лишається тільки національний принцип, але для селянства це фільофічне питання найменше важче. Тому не можна прийняти Інструкції, а коли Правительство вважає необхідним мати краєвий орган, ми не протиємося.

М. К о в а л е в сь к и й (у. с.-р.) назвав Інструкцію „диплою незаконного сільського життя російських соціалістів-революціонерів з кадетами“. Вона дає не красивий орган, а граммофон петроградської влади. Говорячи про вихід з положення, бесідник відкликнув ім'ємі В. Садовського, що завчасно відправив пана-хіду по революції. Центральна Рада повинна з'їнкорувати Інструкцію, уложену без її згоди, і дати повновласті Генеральному Секретаріятові в давнім складі вести далі роботу. Коли вимагають від нас ілебісціту, треба йти найшвидче до Установчих Зборів України.

С и р к і н (ціоніст) віднісся критично до Інструкції, которая дає національної свободи по столоній ложці що години, але все ж уважав необхідним прийняти її.

К. С у х о в и х (рос. с.-р.) думав, що спікати всю вину за Інструкцію на кадетів і інші окремі групи — не дуже важко. Треба мати на увазі взаємне недовір'я української і неукраїнської демократії. Частина вини падає на одних і других. Спільну мову найдено тільки в хвилю зустрічі у Київі Церетелі і Винницяном. Революційний рух звернувся в бік націоналістичного відтінку. Оригінально революційна промова Садовського сьогодні зміцнює нитки звязи. Політику невідповідальності, запропоновану Маєвським, треба відкинути і постаратися міцніше звязати українську демократію з неукраїнською. До велико-державних замовлів, в яких підозрюють партію соціалістів-революціонерів, вона не признається.

Ч а п к і в сь к и й (безп. соц.) висловився проти Інструкції і запропонував політику вичікування.

Д у б и сь к и й (жид. об. соц. п.) промовляв за прийняттям Інструкції.

В. Винниченко (с.-д.) каже, що перебування делегації в Петрограді пагадувало сидіння в тюрмі в очікуванні обвинувачення або звільнення. Збиряючи разом думки, висловлені в часі дискусій, Винниченко підкresлив три течії. Перша течія пропонувала вернутись до первісного стану і вичікувати знову приїду міністрів. Але революція — рух, і сидіти та вичікувати не можна. Ми вступили у фазу правової влади. Ця влада находиться в руках Правительства, яке б воно не було. Нічого ганебного нема в тому, щоб дістати владу від Правительства. Я, — говорив Винниченко, — дивлюсь на Інструкцію, як на здобуток, який ми сами взяли, а не дали нам його з любови. Мені соромно було слухати промови плахтиско настроєних українських товаришів. Товариши не-Українці настроєні байдаріще. Ми дійшли до такої а такої точки: відмовитись від неї — значить спуститись з вершини, щоб знову почати сходити туди. Ні, треба змінитися на даній позиції та йти вище. Друга течія проопонувала винти руки. Це — хатрість і трусливість. Нікому ніякої користі цим не принесемо. Це значить вигортати чужими руками каштани з вогню. Пропозиція зводиться до того, щоб Секретаріят лишився без влади, але з обов'язком. Для такої ролі не найдете людей. Коли ж приймемо Інструкцію, збережемо революцію в Українській Центральній Раді. В прийняттю Інструкції є і позитивне значення. Вона дає признання ідеї автономії, а це більше, ніж домагалася перша делегація. Делегація домагалася тоді тільки комісара для справ України, а тут признається принцип автономії. Великий здобуток — спільна праця з неукраїнською демократією. Не прийняття Інструкції знову грозить ворожчею. Велике значення Інструкції ще в тім, що вона дає в формі Генерального Секретаріату, хоч і попсований, але все ж апарат влади для організації краху. Це апарат необхідний і для підготовлення до Установчих Зборів. Аналізуючи виступи проти прийняття Інструкції, Винниченко не бачить ніяких серйозних доказів. Ручити за рай на Україні в разі одержання поневідомого Секретаріату і девятьох губерній — не можна. Всього і так не може зробити Секретаріат. Коли перед своєю совістю ми скажемо: „можемо взяти владу“, — то повинні сказати — „зобов'язані“. Нема даних про падання авторітету Центральної Ради. Зі становища оборони краю зовсім позорозуміла думка Маєвського. В разі розриву прийшлося б іти на боротьбу. Та хай і стане сил, але чи варти розриву всії нещастя, яким викликувані — прорив фронту й інше? Що дістанемо тоді? Німці дадуть нам також інструкцію, але вже чисто німецьку. І будуть дві половини України і обидві поневолені. Тому не можна відмовлятися від Інструкції. Треба прилучитися до третьої течії — прийняття Інструкції. Але не можна кинути. Треба гордо піднести голову до гори в свідомості, що ми не дали, а ми вирвали самі. В резолюції треба сказати, що це наше завоювання, але ми на ній не спинимося.

По промові Винниченка наради Малої Ради закінчилися, а до пізньої ночі відбувалися наради фракцій (укр.) соц.-демокр. і (укр.) соц.-революціонерів.¹

На загальних зборах Ц. Ради.

„Шоста сесія Укр. Ц. Ради почалася 18. серпня (н. ст.) о 7 г. ввечері і по залагодженню всіх формальних справ вислухано привіти представників неукраїнської демократії.

На діялі засіданню 20. серпня велася дискусія в приводу рефератів Генерального Секретаріату про переговори з петроградським Правителством. Записалося 59 бесідників.

Рафес (з початку засідання) доповів реферат В. Винниченка з попереднього дня характеристикою політичного моменту, в якім з'явилася Інструкція. Взаємні відносини сил за час, що відділював Інструкцію від приїзду до Київа міністрів, змінилися. Делегації прийшлося тепер обороняти саму ідею угоди. Але у Правителства все ж цілітно шире бажання зберігти в силі угоду з 15. липня. Члени делегації глибоко переконані в тім, що в дану хвилю і від даного Правителства більше не можна дістати, ніж воно дало. Коли має сліність Церетелі, що революція перейшла від офензиви до дефензиви, то опублікована Інструкція — це тахітум можливого в течерішню хвилю.

М. Любінський (кац.-рев. парт.) говорив про те, що прийняття Інструкції — „цього неграмотного письма“, або посилка його назад, буде мати

принципове значіння, цеб-то вкаже принципову позицію Центральної Ради. В такий боєвий день треба членам Ради показати або свою солідарність, або виявити, що в Раді є міші, які тікають з корабля в часі пожару. Бесідник вірить, що найдеться лінію згоди. Переходачи до Інструкції, Любянський, що стоїть на ставо-вищі у становлення державного ладу до Установчих Зборів, в які він не вірить, запропонував відкинути цей документ. Він далекий і від українських ідеалів і від гасел, проголосованих російською революцією. Це — крок у безодню, в яку, на думку бесідника, хочуть кинути Українців представники „братського“ (московського) народу. Коли це простий розпорядок Правительства, ми повинні його прийняти, коли признаємо Правительство, і відкинути, коли його не признаємо. В останнім разі — боротьба, для котрої Українці мають досить сили і можуть побудити. Выводи бесідника і суть запропонованої ним резолюції такі: цілком відкинути Інструкцію, заявити Правителству, що ми не признаємо його, і перестерігти його перед дальніми ганебними нападами на українські права.

З великою промовою при напруженні увазі автенторії виступив В. Винниченко, що зложив наперед таку заяву: „Я постановив сам для себе вийти зі складу Ген. Секретаріату, незалежно від прийняття або не прийняття Інструкції, тому говорю, як член Центральної Ради і укр. соц.-дем. фракції. Говорити зовсім відкрито, не боячися нападів — ні з ліва, ні з права, ні з якого б то не було боку“. Інструкція — говорити бесідник — ширшавий клаптик паперу, хадетська творчість. Перше пражиння делегації від Інструкції — гаянба, образа. Народа нарада делегації мала бурливий характер. Але далі делегати зважили всі обставини, виходячи з інтересів краю та революції, і прийшли до іншого настрою. Нарада делегації з комісарами українських губерній показала, що треба взяти те, чого добилися в дану хвилю. Бесідник зовсім годиться з критикою Інструкції, та заявляє, що не про це треба говорити. Треба говорити про те, що робити? Підсумовуючи відношення членів Ради до Інструкції, Винниченко (повторюючи сказане ним в Малій Раді) вказав на три течії: відкинути, зінкорувати, прийняти. Значну частину промови присвятив докладний аналіз виводів перших двох течій і їх критиці (відомій з промови бесідника в Малій Раді). Де-що докладніше спинився цим разом Винниченко на можливих наслідках пропонованого розриву. Контрреволюція на Україні, дозріває, безумовно. Про це говорить успіх чорної сотні у київських виборах і настрій в Одесі. „Відкинувши Інструкцію, ми зірвемо з неукраїнською демократією, а без її підтримки трудно буде нам справитися з контрреволюцією. В результаті: ростіч з не-Українцями, розділ між самою українською демократією, сварки і може різня, а організаційної роботи не може бути. Говорять про заклик народа до рішучої боротьби, та забувають про загальне воєнне положення. Для нас небажаний прорив фронту і поява Німців. Спинитися тільки при організаційній роботі нам не вдастися. Наш розрив зрозуміють народні маси по-своєму, переходячи від слова до діла, а розвитку їх поступування ми не можемо передбачити. Тому треба виходити від розуму, а не від почування.“ Я — говорив бесідник — передбачаю настрій в разі відкинення Інструкції: не буде Центральної Ради, а буде нелегальна організація. Починеться упадок, апатія. Не треба позволити себе спровокувати. Коли позволимо так зробити, наші вороги тільки руки потиратимуть від вдоволення. Порівняння з Фінляндією не говорить нічого, бо ми по-своєму політичному розвиткові не стоямо на рівні з Фінляндією. П'ять губерній не повинні нас лякати. Так не буде, коли ми віримо в свої сили і революцію. Не клаптики паперу дають право. Це тільки відбиток взаємних відносин сил, який зміниться при інших взаємних відносинах. Треба, крім того, щиро сказати, що чотири відтаті губернії не піднесли свого рішучого голосу, отже послідовно, формально мали право відтати їх.* Треба взяти п'ять і добувати далі. Коли відкинемо Інструкцію, скажуть: „Українці не доросли ще до політичної влади.“ Я — закінчив бесідник — оптиміст і вірю, що Центральна Рада не допустить це зробити.

Залужиний (рос. с.-р.) полемізував проти заяви про „великодержавний російський народ“ — і доказував, що на завоювання революції треба дивитись

*) Сумнівно, чи сказав саме так про відтаті губернії В. Винниченко. Дуже можливо, що це справа газетного репортера. Авт.

не тільки з національної, але й соціальної точки погляду. Бесідник пропонував прийняття Інструкцію.

Шраг (у. с.-р.) у своїй промові полемізував зі становищем В. Винниченка і запропонував в тій або іншій формі відкликнути Інструкцію, яка не тільки нічого не дє, але й багато відбирає. Бесідник заявив, що пецеальний шлях, відкинутий Винниченком, не страшить соціалістів-революціонерів, і вони готові піти цим шляхом слідом за більшістю української демократії.

Промовою Шрага закінчилося діяне засідання.

На вечірнім засіданні головував М. Шраг. З 70-ти бесідників встигло висловитись тільки п'ятеро.

Золотарьов (Бунд) від імені російських соц.-дем. і Бунду виступив в обороні прийняття Інструкції. Правда, в Інструкції є багато слабих місць — говорив Золотарьов — і вона далеко не відповідає тим домаганням, які піднесені в Статуті. В Інструкції нема позитивного відношення до української демократії. Ціла Інструкція пересякнена недовір'ям до органів революційної демократії, і в ній можна найти багато поживи для критики. Та треба рахуватися зі зміною взаємного відношення сил у краю. І треба прийняти Інструкцію. Не можна підступовувати революції різкими резовюціями зліва, бо це буде ударом в порожнє місце. Не можна проривати революційного фронту демократії. Можна думати, що Правительство робить помилку, робить кроки, які не заслуговують одобрення, але ще не можна обвинувачувати Правительства в контрреволюційності. Далі доводив бесідник, що, з точки погляду на весь хід російської революції, теперішня Інструкція все ж є побідою, бо в ній міститься виразне ствердження ідеї органу краєвої влади. Реальна політика вимагає, щоб Інструкцію використати, як базу для дальших завойовань. Теперішня хвиля не надається до бою. Наближаються вибори до Установчих Зборів. На черві величезний процес, величезні завдання. Інструкція дає повну можливість працювати в потрібній напрямку. Всі наші надії — говорив Золотарьов на закінчення своєї великої промови — на наше единання. Треба передовсім думати про інтереси єдності всієї революційної демократії, і з цієї точки погляду не можна відкидати Інструкції, а треба її прийняти (оплески серед частини Ради).

Священик Матеюк (з Холмщини, безпарт.) піддав різкій критиці по-зицію Тимчасового Правительства в українській справі, яке, на думку промовця, тільки для людського ока боронило принципу самоозначення народів, а на ділі кривдило український народ і з'окрема холмщаків. Сказавши кілька слів про становище Холмщини і бажання її населення, бесідник говорив далі: „Я не чув ні одного бесідника, котрий одобрив би Інструкцію. Всі критикують її різко, всі говорять, що вона не годиться, але всі додають: а все-таки прийміть її (буриліві оплески) . . . Інструкція — це мертворо-дужена дитина недавно повінчаної пари — демократичного Петрограду і буржуазної Москви (буриліві оплески). З угоди 16. (и. ст.) липня протягом одного місяця лишилися самі крихти. Де ж гарантія, що за місяць не відберуть від нас і цих крихток? Як можна довіряти тим, хто вже раз не дотримав свого слова? . . .

О. Шульгин (соц.-фед., секретар для міжнаціональних справ) виступив з великою промовою. Від розвязки отсієї справи — говорив бесідник — залежить доля нашої автономії, доля України і цілого російської революції. Тут пропонували вітовісті Правительству війну, війну без зброї, ивому війну — не давати грошей, хліба, салдатів і т. іншого. Та ми знаємо, що коли зачнемо гостру боротьбу, затриметься фронт, буде новий прорив і доля України буде повторенням долі Польщі. Не час говорити про війну і гостру боротьбу. Треба шукати іншого шляху. Правительство видало Інструкцію, не цітаючись нас про нашу думку. Воно дало нам куцу автономію і не питаетися нашої згоди. Питання в тім, наскільки відповідає Інструкція нашим сподіванням. В другім Універсалі ми самі відмовилися від самовільного здійснення автономії України до Установчих Зборів. І льоючим наслідком цієї нашої постанови і була Інструкція, яка зовсім не порушує другого Універсалу. І треба згодитися, що преславний § 19. дійсно містить поняття союзної держави.*)

*) О. Шульгин потім спростовував в газетах це місце своєї промови.

Інструкцію і максимально використати її. Під цим оглядом на окрему увагу заслуговує § 4. Інструкції, який дає право Секретаріатові вироблювати і подавати на розгляд Временного Правительства законопроекти, що торкаються життя краю. Необхідно використати цю точку не для того, щоб іти шляхом угода, а для того, щоб іти шляхом боротьби (оплески). Треба виробити новий проект Статуту і, користуючись § 4., подати його Правительству. Підтримувати новий статут будемо ми посилкою не одної делегації до Петрограду, а делегаціями з усіх кінців України. Треба прийняти Інструкцію, якою річище для дальншої боротьби (оплески).

Ісаєвич (укр. соц.-рев.) гостро полемізував проти прийняття Інструкції. Між Українцями і Тимчасовим Правителством викопаю прощасть. З російською демократією ми не будемо поривати, але Тимчасове Правительство? Воно само порвало з своєю демократією. Прийняття Інструкцію, значить поставити Центральну Раду в фальшиве положення у відношенню до всієї української демократії і у відношенню до тієї частини України, котра тепер відірвана від неї. Відкинувши Інструкцію, Центральна Рада ще не підімає пропору повстання. Але Центральна Рада і далі піде шляхом революційної творчості. Інакше Центральна Рада все втратить в очах народу, котрий, поки що, має до неї довір'я.

Григорій (укр. безл. соц.) також виступав проти прийняття Інструкції. Бесідник говорив, що з великоруським народом ми жили, як браття, а тортуємося, як кадети (оплески). Ви підготовляєте не автономію України, а чорт зна — що! (Оплески.) Знавці державного права заявляли в Петрограді нашій делегації, що ніде вони не находили прикладу утворення такого статуту, якого домагається Генеральний Секретаріят. Треба було ім відповісти: „творяться нові форми життя, а коли у ваших книжках це не написано, то, панове державознавці, запишіть це собі.“ (Сміх, оплески.) Чей же Центральної Ради також ніхто не затверджував: ми утворили її самочиною. І тепер також нам непотрібні ніякі штемпелі. Авторитет Центральної Ради зрос по виданню I Універсалу, а по II Універсалі він починає падати. Інструкції не можна прийняти. Поступім так: Передаймо справу в комісію, і хай вона тягне її так довго, як тягнула справу юридична нарада (оплески). Даймо цей непотрібний папір до архіву, а сами творитимемо життя поному статуту (оплески), по нашему статуту, що авторитетніший від „цидулок“ Правительства (бурилів оплески).

На днішнім засіданні 21. серпня велись дебати над відношенням до правительственної Інструкції під проводом М. Грушевського. Список бесідників обіймав 61 осіб.

Перший говорив А Чапківський (безл. соц.). Він призвав, що Інструкція звернена не по адресі, бо де не результат бажань Укр. Центр. Ради. Говорячи в дальшій частині своєї промови про відношення Тимчасового Правительства до українського народу, бесідник навів факт одержаного того дня приказу військового начальства відправитися негайно на фронт двом членам Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів. На підставі цього й інших фактів, бесідник виводив, що до такого Правительства не може бути довір'я. Полемізуючи з Винниченком, Чапківський каже, що Інструкція є не реалізацією ідей автономії, а тільки її компромітацією. Еднання з неукраїнською демократією необхідне; але чи виходачі звідси, в разі розриву з Правителством, представники неукраїнської демократії підуть з нами на розрив? На підставі залів деякої частини не-Українців у Малий Раді, бесідник не допускає такого їх відношення до Українців. Предкладений Правителством Секретаріят не є апаратом влади, а тільки її фікцією. „Я розумію, — говорив Чапківський — уступлення Винниченка. Не втомленість, не невдоволеність Інструкцією, а просто розуміння неможливості працювати при такім апараті заставило його уступити з Секретаріату“. На основі таких думок, група беспартійних соціалістів запропонувала зовсім з'їгнорувати Інструкцію і перейти до чергових справ.

З особистою заявкою виступив Винниченко, сказавши, що ні один з мотивів, наведених попереднім бесідником, не є причиною його уступлення.

М. Стасюк запитав, чи В. Винниченко вже подався до демісії. Винниченко відповів, що він ще Ген. Секретарь, але має намір уступитись.

По рішенню обмежити дискусію тільки промовами фракційних бесідників, забрав слово проф. Косинський (кадет). Почав він вказівкою на те, що

в Раді чуються нарикання двоїкого роду на кадетів: з приводу ріжниці партії народної свободи з іншими партіями та з приводу приписуваного партії великого впливу на політичне положення. „Так, ми маємо — говорив бесіданик — деякий вплив навіть тоді, коли не беремо участі у владі. Наші ріжниці з іншими партіями містяться в тім, що наша партія надкласова і по-за національна. Ми представляємо собі ясно, що не може бути держави, зложеної з одної класи. Тому наша партія державна, некласова. Ми говоримо, що необхідно лайти таку державну будову, при котрій всі можна жити однаково. Що торкається розвязки національної справи, ми говоримо про краєву, а не територіально-національну автономію. Ми, партія реальної політики, не обіцюємо раю на землі. Треба подбати за цинішній день, щоб завтра було краще. Задань, яких не можна вдійснити, ми не ставимо. В цілості признаю глибоку і талановиту аналізу Винниченка. Він ясно сказав: одержати того, чого хочемо, ми не можемо тепер. Не можна повести порівняння між Фінляндією і Україною. Тут нема таких даних для утворення різко відокремленої держави. Я повинен звернути увагу ще й на ту обставину, що всяка державна організація не тільки дає права, але накладає й деякий тягар обов'язків. В теперішній час війни ледве чи можна все осiąгнути. Тому наша партія пропонує прийняти Інструкцію і таку формулу переходу: „Вислухавши реферат Генеральних Секретарів і Інструкцію, Українська Центральна Рада, вважаючи, що Інструкція утворює правову базу для розвитку законних змагань українського народу, переходить до чергових справ.“ Я прилучаюся до думки високоповажаного товариша Винниченка (в залі голосний сміх), що дава Інструкція представляє собою базу. Ви бачите, що взаємні відносини сил змінюються. Партія боїться, що реакція піде дуже далеко. Я боюся, що коли Інструкція не буде прийнята, реакція піде ще даліше.“ Бесіданик заявив, що його партія дуже цікавиться українською справою і, покликуючись на М. Грушевського, навів як доказ факт інформування про українську справу Мілюкова в період першої Думи партією народної свободи тут у Київ. На закінчення своєї промови проф. Косинський бажав, щоб український народ працював в порозумінні з усіма народами Росії, а в такім разі партія піде з ним і обіде свою сильну підтримку. Промова представника кадетів, переривана кілька разів іроничним сміхом автенторії, закінчилася новиною недостачою знаків одобрення.

Гутман (жид. обедн. соц. парт.) заявив, що його партія виставила своїм гаслом домагання національно-територіальної автономії, за що накинулися на неї сусіди-соціалісти, називаючи її націоналістичною. Але партія не відмовиться від цього гасла. При помочі соціалізму вона бажає позискати пролетаріатові національну культуру та признає кожному народові право на самоозначення аж до відокремлення. Проти відокремлення України партія в приклі не має чіткого, ставить тепер це питання в залежність від умов. Федерацію партія розуміє, як союз рівних. Автономію треба проводити по строго етиографічному принципові. Волю Установчих Зборів можна передрішити не шляхом практичного здійснення, а принциповою заявкою про автономію. Признаючи істотні недостатні Інструкції, Гутман вважає її тільки кільцем у ланцюзі і задержується на її позитивним значенню. Вислідом її відкинення був би розрив з демократією, а цей розрив зміцнить зазіхання і без того наполоханого вже обивателя до буржуазних партій, що скріпить контр-революцію. Горожанська війна покажеться в теперішніх хвилях грізною небезпекою для цілої революції. Тому треба прийняти Інструкцію, як основу для далішої боротьби.

На вечірнім засіданні головував проф. Грушевський. Виступив ряд бесідаників за Інструкцію і проти.

Вислухано реферат Х. Барановського, Генер. Секретаря, що вернув з Петрограду. Він подав нові дані про перебіг переговорів з Правительством і запропонував не піддаватися провокації та не йти на розрив з Тимчасовим Правителством.

Дубинський (жид. дем. обедн. парт.) думав, що не можна допустити такого розвязання питання, яке пропонують противники Інструкції. Шлях розриву веде до небезпечної ізоляції від Временного Правительства і від російської демократії.

Х. Крижановський (укр. труд. п.) вказав, що Інструкції не можна прийняти. Коли ж Правительство забажає мати на Україні Секретаріат, трудова партія не буде противитись цьому.

В. Рудницький (польск. демокр. центр.) сказав, що не можна робити угоди з недемократичним Правителством, але його акт треба використати: цілій Секретаріат затвердить Рада, а 9 секретарів Правителство.

М. Порш (у. с.-д.) пропонував розвізнати справу, на основі гострої аналізу сил у цю хвилю перелому настрою революційної демократії, і, не приймаючи Інструкції, але ставши на її трут, розвивати дальнє її основи. Бесідник предложив резолюцію фракції с.-д.

Пащенко (укр. с.-р.) заявив, що фракція с.-р. прилучається до резолюції с.-д. з поправками: з 14-ти Секретарів посилається 9 на затвердження Правителства; в резолюції повинно бути вказано, що інструкція не задовільняє не тільки Українців, але й національні меншини.

Г. Бойко (соц.-фед.), Матушевський (лівий польськ. пар. соціал.) і Лукашевич (рев. фракц. п. л. соц.) висловилися за прийняття Інструкції.

Денне засідання 22. серпня почалося о 11. год. перед полуночю. Головував М. Грушевський. По залагодженню деяких інших справ приступила Рада до голосування резолюції.

В результаті ухвалено наведену вами в тексті резолюцію, при чим при голосуванню її стрималися кадети, рос. соц.-дем., "Бунд" і частина депутатів Українців (соц.-рев.). Російські соц.-дем. (меньшевики) і "Бунд" внесли були спочатку свою резолюцію, потім від неї відмовились, заявивши, що прилучаються до резолюції укр. с.-д. з деякими поправками, які внесуть під час голосування її по точкам. З огляду ж на те, що їхні поправки до перших же пунктів були більшістю однінуті, вони від голосування утримались. З Українців утримувалась невелика частина укр. соц.-рев. на чолі з М. Шаповалом і націонал-революціонери на чолі з М. Любинським."

ЗМІСТ І ТОМУ.

Частина I.

Національно-культурницький період революції.

РОЗДІЛ I.

Початок революції.

Сторінки

1. Росія й Україна перед революцією. — 2. Повалення царського даду. — 3. Коротка спілка. — 4. З тюрми народів на волю 5—13

РОЗДІЛ II.

Національно-культурницький період української революції.

5. Загальний характер перших днів революції на Україні. — 6. Утворення українського національного центру — Української Центральної Ради. — 7. Українська кооперація і поновлені земства. — 8. Народне вчительство і студентство. — 9. Початки організації українського вояцтва, селянства і робітництва. — 10 Маліфестація українських сил і переполох в колах пануючої демократії. — 11. Перші кроки українських політичних партій. — 12. Всеукраїнський Національний Конгрес — початок національно-політичної боротьби 13—41

Частина II.

Період національно-політичної боротьби.

РОЗДІЛ III.

(Здобуття автономії України.) Боротьба за національно-територіальну автономію України в російській федеративній республіці. „Самочинне“ відіснення автономії.

13. Кристалізація національно-політичних домагань українського селянства. — 14. Українські солдати за українізацію війська і автономію України. — 15. Центральна Рада висилає делегацію до Петрограду для переговорів з Временным Правительством і Радою робітничих і солдатських депутатів. — 16. Відповідь українського народу на відмову Временного Правительства (І Селянський і ІІ Військовий Зізди). — 17. Українська Центральна Рада і Універсалом своїм оголосує автономію України ї утворює Генеральний Секретаріат 42—81

РОЗДІЛ IV.

Боротьба за національно-територіальну автономію України в федеративній російській республіці. — Порозуміння з неукраїнською демократією і угода з Временным Правительством.

18. Неукраїнська демократія йде на порозуміння з українською демократією. — 19. Угода з Тимчасовим Правительством і згода з демократією національних меншин. — 20. Поглиблена революційних (соціально-економічних) домагань українського трудового селянства і робітництва, — 21. Боротьба російської буржуазії проти автономії України: „роз’яснення“ угоди і затвердження неповноправного Генерального Секретаріату 82—121
Додатки до тексту (§§ 1—40) 122—151